

Jezični savjet kao govorni čin neodobravanja

Sikirica, Miroslav

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:828214>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Miroslav Sikirica

Jezični savjet kao govorni čin neodobravanja

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Jezični savjet kao govorni čin neodobravanja

Diplomski rad

Student/ica:

Miroslav Sikirica

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Gordana Čupković

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Miroslav Sikirica**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Jezični savjet kao govorni čin neodobravanja** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 11. prosinca 2019.

Jezični savjet kao govorni čin neodobravanja

Sažetak

Rad istražuje mogućnosti opisa tekstne vrste jezični savjet u okvirima tekstne lingvistike, teorije govornih činova i kritičke analize diskursa. Kao pogodna polazišna odrednica jezičnoga savjeta uzima se neodobravanje, hibridno „funkcionalno-komunikacijsko polje“ obrađeno u Ivanetić (1995), te se na odabranim tekstovima iz razdoblja od 1991. do 2018. godine ispituju strukturno-diskurzivni obrasci tekstne vrste. Fokus je pri tome na modalitetima oblikovanja jezičnoideoloških stavova recipijenata (usp. Kapović i sur. 2016, Starčević 2016, Starčević i sur. 2019). Unutarnje raslojavanje tekstne vrste promatra se s obzirom na razinu ekspresivnosti koju kod autorâ potiče neodobravana jezična praksa.

Ključne riječi: *jezični savjet, govorni činovi, neodobravanje, upravljanje jezikom, ideologija standardnoga jezika, tekst, diskurs*

Language usage advice as a speech act of disapproval

Summary

The thesis explores the possibilities of describing the genre of *jezični savjet* (i.e. language usage advice) in the frameworks of text linguistics, speech act theory and critical discourse analysis. Disapproval, hybrid „functionally-communicational field“ described in Ivanetić (1995), is seen as a convenient starting designation of language usage advice, and structural and discursive patterns of the genre are examined on a corpus of texts created between the year 1991 and 2018. The focus is on the ways in which text authors are trying to shape recipients' ideological attitudes about language (cf. Kapović et al. 2016, Starčević 2016, Starčević et al. 2019). The inner differentiation of the genre is observed regarding the level of expressiveness which is manifested by the authors in their discourse about disapproved language usage.

Keywords: *language usage advice, speech acts, disapproval, language management, standard language ideology, text, discourse*

Sadržaj

1. UVOD	1
2. JEZIČNI SAVJET U KONTEKSTU HRVATSKE SOCIOLINGVISTIČKE SITUACIJE.....	3
3. JEZIČNI SAVJET U SVJETLU TEORIJE GOVORNIH ČINOVA.....	4
4. JEZIČNI SAVJET KAO GOVORNI ČIN NEODOBRAVANJA	7
4.1. Teorijsko-metodološke postavke analize	7
4.2. Analiza tekstova	14
4.2.1. Žanrovski obrasci i varijacije na primjerima nekih češćih objekata neodobravanja	14
4.2.1.1. Gubljenje glagolske povratnosti	14
4.2.1.2. Prilog <i>gdje</i> uz glagole kretanja.....	20
4.2.1.3. Akuzativna umjesto dativne rekcije	24
4.2.1.4. Aoristno <i>bi</i> umjesto <i>bih/bismo/biste</i>	29
4.2.1.5. Akuzativ <i>kojeg</i> umjesto <i>koji</i> za neživi antecedent.....	31
4.2.1.6. Prijedlog <i>s</i> s instrumentalom sredstva	36
4.2.1.7. Dodatna razmatranja	38
4.2.1.8. Opći zaključci.....	43
4.2.2. Obilježja diskursâ o nekim skupinama nepoželjnih jezičnih elemenata	46
4.2.2.1. Pleonazmi	46
4.2.2.2. Anglizmi	48
4.2.2.3. Diskurs o hiperpurizmu kao dio diskursa o srbizmima.....	53
4.2.2.4. Vulgarizmi.....	57
4.2.2.5. Opći zaključci.....	60
5. JEZIČNI SAVJETI NA RUBU ILI IZVAN PARADIGME NEODOBRAVANJA	61
6. ZAKLJUČAK	65
7. IZVORI	66
8. LITERATURA.....	68
9. PRILOG	72

1. UVOD

Jezični savjet u hrvatskome je jeziku konvencionalan naziv za tekstnu vrstu u kojoj autor teksta recipijente poziva na promjenu jezične uporabe neusklađene s određenim modelom standardnoga jezika. Ta formulacija, dakako, ne govori ništa novo, ali nam ipak pruža mogućnost da odmah na početku ekspliciramo neke elemente koji su ključni za naš pristup odabranomu objektu proučavanja. Kao prvo, spominjanjem autora i recipijenata upućujemo na to da *tekst* poimamo onako kako se on poima u tekstnoj lingvistici (de Beaugrande i Dressler 2010), kao *komunikacijski događaj* koji se ne dâ adekvatno opisati ako mu se pristupi isključivo kao jezičnoj strukturi, neovisnoj o svojim proizvođačima i korisnicima. Kao drugo, ističemo da tekstnu lingvistiku slijedimo i u njezinu interesu za *tekstne vrste*, kulturno specifične, društveno uvjetovane i konvencionalno prepoznatljive formacije međusobno srodnih tekstova (usp. Ivanetić 2003: 2–4)¹. Kao treće, ekspliciramo i na koji se jezik i koju jezičnu zajednicu ograničavamo, isključujući samim time komparativni pristup analizi, koji također može biti zastupljen u tekstnolingvističkim istraživanjima². Kao četvrto, smatramo da je važno ne poistovjetiti konvencionalan naziv tekstne vrste s njezinim općim komunikacijskim smislom. Kako se vidi iz naslova rada, polazimo od pretpostavke da je *neodobravanje* tomu smislu znatno bliže od *savjeta*. Isto tako, u radu ne usvajamo uvriježenu percepciju o jezičnome savjetništvu kao društveno korisnoj djelatnosti, nego, naprotiv, pokušavamo ukazati na društveno problematične aspekte savjetničkoga djelovanja. U tome se prije svega oslanjamo na Kapovića, Sarić i Starčevića, autorski trojac koji se s kritičkih polazišta bavi suvremenim jezičnim savjetima (Kapović i sur. 2016, Starčević 2016, Starčević i sur. 2019). Po uzoru na njih u radu se služimo kritičkom analizom diskursa (Blommaert 2005, Fairclough 2001, van Dijk 2015) kako bismo objasnili ulogu uočenih tekstnih obilježja u oblikovanju i održavanju društvene moći koju jezično savjetništvo ima nad govornicima hrvatskoga jezika³. Kao peto, kada kažemo da autor poziva na promjenu jezičnoga ponašanja, time ističemo samo najvidljiviji aspekt njegova djelovanja, koji u cjelovitijemu uvidu ne mora biti ni jedini ni najvažniji. Za takav je uvid osim tekstne lingvistike i kritičke analize diskursa ovdje važna i teorija govornih činova

¹ Za *tekstnu vrstu* alternativni je termin *žanr* (usp. Ivanetić 2003: 3). Toga termina u radu nema, ali mjestimice se upotrebljava od njega izveden pridjev *žanrovski*. Napominjemo i da imenicu *termin* upotrebljavamo u užemu značenju nego imenicu *naziv*, ne sinonimno s njome.

² Npr. Ivanetić (2003: 179–217).

³ Kritičkom analizom diskursa koristi se i Berlangi (2018) u usporednoj analizi jezičnih savjeta američke autorice Casagrande i hrvatske autorice Opačić, kao i Majcenović (2016), koji se u dijelu svojega rada bavi anonimnim jezičnim savjetima na internetu. Kordić također u nekoliko navrata u formi recenzije kritizira djela jezičnosavjetničkoga karaktera (npr. Kordić 2006), a savjetništva se u sklopu širih tema svojih radova kritički dotiču i drugi, npr. Peti-Stantić i Langston (2013) te Vlašić (2010).

(Austin 2014, Searle 1979), na kojoj se i inače temelje tzv. *funkcionalistički* pristupi klasifikaciji i opisu tekstnih vrsta (Ivanetić 2003). I sâmô *neodobranje* kao naslovni pojam ovoga rada preuzeto je iz literature o govornim činovima (Ivanetić 1995) i u pojednostavljenu obliku primijenjeno na proučavanu tekstnu vrstu. Konačno, kao šesto, izrazom *model standardnoga jezika* umjesto samo *standardni jezik* izbjegavamo implicirati da je jezičnosavjetničko shvaćanje standarda jedino postojeće ili jedino sociolingvistički opravdano shvaćanje. Dapače, priklanjamo se mišljenjima koja u tome modelu zapravo vide proizvoljnu idealizaciju bez supstancijalne potpore u stvarnoj jezičnoj uporabi (Kalogjera 2009, Kordić 2009, Starčević i sur. 2019). O tome će, kao i o drugim ovdje istaknutim pojedinostima, biti više riječi u nastavku rada.

O znatnoj sociolingvističkoj važnosti proučavane tekstne vrste, neovisno o tome karakterizira li se njezina uloga pozitivno, negativno ili neutralno, sažeto svjedoči Anićev (1998: 27) izraz „kultura jezičnih savjetnika“⁴, kojim autor označava prevladavajući odnos prema jeziku u hrvatskome društvu dvadesetoga stoljeća. U cjelokupnoj povijesti hrvatskoga jezičnog savjetništva, koja, prema Babićevoj (2000) dataciji, počinje 1886. godine, po produktivnosti se osobito ističe razdoblje od 1990. godine naovamo (usp. Marković 2014). Na to se vrijeme, jednim dijelom zbog količine i raznovrsnosti građe, ali poglavito zbog aktualnosti samoga razdoblja, ograničava i naša obrada⁵.

Za literaturu o jezičnome savjetništvu, osobito onu kritički usmjerenu, vjerojatno se ne bi moglo reći da je opsegom razmjerna sociolingvističkoj relevantnosti toga fenomena. Taj manjak kritičkoga i uopće analitičkoga pristupa svakako je u nekoj mjeri uvjetovan mjestom jezičnoga savjetništva u strukturama same jezikoslovne kroatistike. Kao ilustracija postojećih odnosa može poslužiti činjenica da su autori triju vjerojatno najrelevantnijih povijesnih pregleda jezičnoga savjetništva u dvadesetome stoljeću ili približno odgovarajućemu razdoblju (Baraban 2018, Protuđer 2010, Rišner 2006) i sami savjetodavci.

Obuhvatnija kritička studija izašla je tek sasvim nedavno, u knjizi *Jeziku je svejedno* (Starčević i sur. 2019). U toj je knjizi uz kritički pregled preskriptivizma, i to iz aspekta lingvističkoga aktivizma i ideološke pozicije koju autori i izrijekom tematiziraju, dana i kritička obrada savjetničke građe. Naš se rad u određenim segmentima nadovezuje na tu knjigu, ali u cjelini polazi od ipak dosta drukčijih teorijsko-metodoloških postavaka i drukčije građe te pokušava u određenim aspektima dati i vlastiti doprinos poznavanju tematike.

⁴ *Jezični savjetnik* uvriježen je naziv za zbirku jezičnih savjeta (pa ga u tome značenju upotrebljava i autor navedenoga izraza), dok se autora savjetâ obično naziva *savjetodavcem* (usp. Protuđer 2010: 23–25).

⁵ U odabranoj građi krajnje su kronološke točke 1991. i 2018. godina.

2. JEZIČNI SAVJET U KONTEKSTU HRVATSKE SOCIOLINGVISTIČKE SITUACIJE

Jezično savjetništvo istaknut je dio u hrvatskome društvu čvrsto ukorijenjenoga i rijetko propitivanoga standardnojezičnog preskriptivizma⁶. Ono se s obzirom na svoju popularnu namjenu može označiti i kao glavno sredstvo preskriptivističke *proizvodnje pristanka*⁷.

Najistaknutiji su hrvatski antipreskriptivisti Mate Kapović, Daliborka Sarić i Anđel Starčević (Kapović 2011, Kapović 2013, Kapović i sur. 2016, Starčević 2016, Starčević i sur. 2019)⁸. Iz njihove se zajedničke knjige (Starčević i sur. 2019) u ključnim pojedinostima i ovdje usvaja dana kritika jezičnoga savjetništva i standardnojezičnoga preskriptivizma u cjelini. Ta se kritika može sažeti u pet glavnih točaka. Prvo, autori ne prihvaćaju kao samorazumljivu preskriptivističku pretpostavku o tome da u javnosti valja govoriti samo standardom. Smatraju da i drugi varijeteti mogu biti legitimni u javnoj uporabi i da su govornici sami najpozvaniji procijeniti koliko određeni varijetet odgovara danoj situaciji⁹. Drugo, uočavaju da se jezični savjeti, usprkos onomu što proklamiraju, osim javnom bave i privatnom komunikacijom. Treće, upozoravaju na nepodudarnost preskriptivističkoga modela standardnoga jezika sa sociolingvističkom stvarnošću. Taj se dio njihove kritike nastavlja na Kalogjerin (2009) rad o *visokome i niskome varijetetu* hrvatskoga standardnog jezika. Visoki varijetet onaj je oblik standarda koji se ostvaruje „samo u užoj akademskoj filološkoj zajednici“ (Kalogjera 2009: 556), dok niskim varijetetom vlada većina svih drugih obrazovanih govornika. Ipak, kako ističe taj autor, preskriptivisti pojam standarda ograničavaju upravo na visoki varijetet, a jezične

⁶ Dalje se radi jednostavnosti govori i samo o *preskriptivizmu, preskriptivistima* itd., ali pod time se u kontekstu ove teme uvijek misli na hrvatski standardnojezični preskriptivizam u njegovoj konkretnoj društvenoj realizaciji. Preskriptivizam sâm po sebi – dakle vrednovanje i reguliranje jezika kao sastavni i neizostavni dio ljudske jezične djelatnosti (Cameron 1995) – nije nam ni na koji način problematičan. Dakle ne polazimo iz pozicije deskriptivizma kao ideologije koja u lingvističkoj deskriptivnoj metodi i njezinim spoznajama vidi vrhovno načelo po kojemu se i lingvistički laici trebaju ravnati u svojem svakodnevnom odnosu prema jeziku. Kao ogledan primjer toga tipa deskriptivizma Cameron (1995: 3) ističe poruku *Leave Your Language Alone* (**Ostavite svoj jezik na miru*) iz naslova knjige Roberta Halla, a mislimo da nije neutemeljeno reći ni da se ta pozicija mjestimično nazire i u knjizi na koju se ovdje najčešće referiramo, *Jeziku je svejedno* (sâm taj naslov primjerice, u kojemu je načelo arbitrarosti jezičnoga znaka uobličeno u geslo, može se shvatiti kao ublažena parafraza Hallova naslova).

⁷ „Dominantne klase svoju društvenu prevlast nad drugim klasama održavaju ‚prisilom‘ (eng. *coercion*) i/ili ‚pristankom‘ (eng. *consent*), pri čemu je kontrola sigurnija i jeftinija ako se uspostavlja i održava pristankom.“ (Starčević i sur. 2019: 61; slovo je isticanje iz izvornika, kao i u daljnjim citatima ako nije posebno napomenuto drukčije)

⁸ Starčević i sur. (2019: 214^F) izdvajaju i „Kordić (2010) (uz čitav niz ranijih radova iste autorice, koji nažalost pate od neshvaćanja vlastite ideološke i političke pozicije, osim što su uvelike fokusirani na dokazivanje jedinstvenosti srpskohrvatskog), a tu treba spomenuti i prema preskriptivističkim pretjerivanjima kritički nastrojene Anić 1998, 2009 te niz članaka Damira Kalogjere. Tu je i knjiga Peti-Stantić & Langston 2013, koja sadrži dosta korisnih podataka i građe i kritizira preskriptivizam/purizam (iako uglavnom vrlo blago i oprezno, čini se u težnji za nekonfliktnim i ‚balansiranim‘ pristupom, pa je pitanje koliko čitalac na kraju može izvući pravi zaključak o neznanstvenoj i štetnoj naravi preskriptivizma/purizma).“

⁹ Škiljan (2000: 142) o tome govori kao o *komunikacijskoj kompetenciji*, koju definira kao „sposobnost govornika da između više jezičnih potkodova i kodova koje poznaje odabere onaj koji je najprimjereniji konkretnom komunikacijskom aktu i njegovu kontekstu“.

strukture iz mnogo zastupljenijega niskog varijeteta odbacuju kao navodno nestandardne. Štoviše, kako pokazuju Starčević, Kapović i Sarić, jezični se savjeti takvim strukturama bave mnogo više nego strukturama koje trenutno doista jesu nestandardne¹⁰. Četvrto, autori mnogo pozornosti posvećuju opovrgavanju lingvistički neutemeljene argumentacije jezičnih savjetodavaca. Pokazuju kako savjetodavci, iako često i sami profesionalni lingvisti, radi jezičnoideoloških ciljeva zanemaruju osnovne lingvističke spoznaje o arbitrarnosti i konvencionalnosti jezičnoga znaka, metafori i metonimiji, jezičnoj pragmatici i dr. Peto, i posljednje, u knjizi se upozorava na društveno isključivanje uočeno u savjetništvu i u ostatku preskriptivizma, tj. na izravnu ili neizravnu diskriminaciju govornikâ po nacionalnoj, klasnoj ili drugoj osnovi. Koliko znamo, s preskriptivističke strane nema konkretnijega i opširnijega odgovora na nabrojene prigovore bez obzira na to što su oni već neko vrijeme prisutni u javnosti¹¹.

3. JEZIČNI SAVJET U SVJETLU TEORIJE GOVORNIH ČINOVA¹²

Kada se jezični savjet promotri u svjetlu Searleove (1979) tipologije govornih činova i odgovarajuće klasifikacije hrvatskih tekstnih vrsta koju je dala Ivanetić (2003) te kada mu se pokuša pripisati dominantna funkcija, bez velikih se dvojbi kao rješenje mogu isključiti dvije funkcije, komisivna i deklarativna¹³. Tako nam ostaju tri tipa, reprezentativ, direktiv i ekspresiv, od kojih bi svaki po nečemu važnome mogao biti valjana funkcionalna odrednica jezičnoga savjeta. Reprezentativ bi to mogao biti jer se u tekstnoj vrsti iznose i nerijetko argumentiraju

¹⁰ Starčević i sur. (2019: 54) razlikuju uporabu tipa A, koja odgovara Kalogjerinu pojmu niskoga standardnog varijeteta („svi govore, ali uglavnom se ne zna da je ‚krivo‘ [...] npr. *obećajem*“), tipa B („svi govore, ali znaju da je ‚krivo‘ [...] npr. *šta*“) i tipa C („neki govore i svi znaju da je ‚krivo‘ [...] npr. *kaj*“). Prema autorima, „sve ‚greške‘ tipa A zapravo su dio implicitnog, realno ostvarenog standarda (tj. općeg nadregionalnog govora) i sve takve riječi, oblici, strukture i značenja u najmanju ruku trebale bi supostojati kao standardne i uz sada eksplicitno propisane“ (Starčević i sur. 2019: 46).

¹¹ Postoji kraći rad na engleskome jeziku (Hudeček i Mihaljević 2015) u kojemu autorice kao odgovor Kapoviću, Sarić i Starčeviću formuliraju nekoliko teza o hrvatskome standardnojezičnom preskriptivizmu. Prema autoricama, hrvatski preskriptivizam *uvijek* je zasnovan na deskriptivnome radu, odnosno na korpusnome istraživanju i lingvističkoj analizi, a subjektivnost je pri tome isključena jer se o konačnoj normativnoj preporuci dogovaraju timovi lingvistâ. Riječ je međutim o empirijski neodrživim tezama (usp. Starčević i sur. 2019), a donesene su na temelju krajnje nedostatne i nereprezentativne građe (kako autorice navode, većina je argumenata iz jednoga rječnika i jednoga pravopisa koji su izrađeni 2012. i 2013. godine pri Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje). Veliko je pitanje uostalom i je li taj rad uopće namijenjen domaćoj stručnoj i široj javnosti. S obzirom na jezik i mjesto objavljivanja (zbornik radova s međunarodnoga simpozija u Ljubljani), a pogotovo s obzirom na očigledan nesklad iznesenoga s realnim stanjem, prije će biti da nije.

¹² Jezični savjet u ovaj je teorijski kontekst prvotno doveden u dijelu seminarskoga rada o govornim činovima na kolegiju Filozofija jezika, nositelja prof. Ante Periše.

¹³ Searle govorne činove prema njihovoj ilokucijskoj svrsi dijeli na pet tipova. To su *reprezentativi*, koji recipijentu govore o činjeničnome stanju u svijetu, *direktivi*, koji recipijenta pozivaju na djelovanje, *ekspresivi*, koji izražavaju emitentove osjećaje i stavove, *komisivi*, koji obvezuju emitenta na buduće djelovanje, i *deklarativi*, koji samim svojim izricanjem mijenjaju stanje u svijetu (usp. Ivanetić 2003: 60). Na toj se tipologiji u tekstnoj lingvistici zasnivaju funkcionalističke klasifikacije tekstnih vrsta (usp. Schrodtt 2007: 271).

određene tvrdnje o jeziku i jezičnoj pravilnosti, a k tomu i Ivanetić (2003: 70–71) neke srodne tekstne vrste (gramatiku, pravopis, rječnik, udžbenik i vodič¹⁴) svrstava u reprezentative. I direktiv bi mogao biti utemeljena odrednica tekstne vrste s obzirom na to da se u njoj recipijenti pozivaju na promjenu jezičnoga ponašanja, što je i eksplicitno signalizirano u samome performativnom leksemu *savjet* iz konvencionalnoga naziva tekstne vrste¹⁵. Ivanetić (2003: 72) uostalom u svojoj klasifikaciji i izdvaja „podskup tekstnih vrsta [direktivâ] s funkcijom **savjetovati** (instruktivi), tj. reći adresatu da/kako da učini x, a x ide adresatu u prilog“, a u taj se podskup ubrajaju „*konzultacija, naputak* (o pravnom lijeku)/ *uputa* (pisano objašnjenje o upotrebi[])/ *uputstvo/ savjet* (liječnički)/ *smjernica, preporuka, prijedlog, recept* (za kuhanje)“. Valjanih razloga ima i za svrstavanje tekstne vrste u ekspresive. Jezičnim se savjetom naime iskazuje negativan stav o određenoj jezičnoj uporabi, koji je ponekad i izrazito emotivno obilježen, a s popisa negativnih ekspresiva koji donosi Ivanetić (2003: 74) kao jezičnomu savjetu srodne vrste mogu se navesti prigovor, prodika, protest/prosvjed, ukor, zamjerka i jadikovanje. Pri tome nije nevažno ni da se o preskriptivističkome diskursu u inozemnoj literaturi (Milroy i Milroy 2012) govori upravo kao o *tradiciji prigovarivanja*, odnosno *tradiciji jadanja*¹⁶.

Imajući izneseno u vidu, bilo bi pogrešno odlučiti se za strogu kategorizaciju jezičnoga savjeta bilo kao reprezentativa bilo kao direktiva bilo kao ekspresiva. Potrebno je u obzir uzeti sve tri komponente, a kao odrednica koja ih na neki način objedinjuje – i koja istodobno dobro odražava komunikacijski karakter jezičnosavjetničkih tekstova – izabrano je *neodobravanje*. Riječ je o *funkcionalno-komunikacijskome polju* obrađenome u Ivanetić (1995), o kojemu autorica primarno govori kao o podskupu ekspresivâ, ali i ističe kako su „[s]va [...] neodobravanja hibridne ilokucije s osobinama reprezentativa i direktiva“ (Ivanetić 1995: 52). Autoričina teorija neodobravanja, doduše, nije izravno primjenjiva na opis tekstne vrste s obzirom na to da se bavi govornim činovima neodobravanja u dijaloškim situacijama, ali iz nje se mogu preuzeti određeni elementi koji vrijede općenito, dakle i za dijalošku i za monološku komunikaciju.

Prije svega, „[s]vim se neodobravanjima predicira da objekt odstupa od neke norme“ (Ivanetić 1995: 49). U jezičnome je savjetu objekt neodobravanja određena jezična struktura,

¹⁴ Usp. engleski naziv *style guide* za anglosaksonski pandan jezičnomu savjetniku (v. npr. Cameron 1995).

¹⁵ „Tekstne su vrste klase jezičnih radnji, a kako su radnje procesi s anticipiranim rezultatom, one nam omogućuju postizanje ciljeva time što dajemo na znanje svoje namjere. Leksemi za njihovo označavanje svojevrsni su predsignalni koji upućuju na funkciju teksta, tj. daju adresatu instrukciju o tome kako da se prema tekstu postavi.“ (Ivanetić 2003: 76)

¹⁶ Engleski *complaint tradition*. Prvi je prijevod prema Starčeviću i sur. (2019: 138^F), a drugi prema Kalogjeri (2014: 11).

odnosno, preciznije, uporaba određene jezične strukture, a norma od koje objekt odstupa standardnojezična je norma, barem sa stajališta savjetodavca. Status *prekršiteljâ (norme)* (Ivanetić 1995: 49) ima masa govornikâ, koja se djelomično preklapa i s masom recipijenata jezičnoga savjeta. Pod *tematiziranjem norme* (Ivanetić 1995: 51) ovdje se podrazumijeva navođenje jezičnoga pravila koje, prema savjetodavčevu mišljenju, vrijedi u standardu, a pod *ekspliciranjem (ne)ispravnoga djelovanja* (Ivanetić 1995: 58) navođenje standardnojezično (ne)ispravnih jezičnih primjera (opet, dakako, sa savjetodavčeva stajališta). Tomu se kao u ovome slučaju važan aspekt neodobravanja mogu dodati *okolnosti prekršaja*, odnosno komunikacijski kontekst neodobravanje uporabe, koji prema najjednostavnijoj podjeli može biti javni ili privatni. Taj je kontekst naime, kako je već spomenuto u prethodnome poglavlju, jedna od točaka postojeće antipreskriptivističke kritike jezičnoga savjetništva.

Ivanetić (1995: 46) donosi i uvjete za ostvarenje govornoga čina neodobravanja, koji su uz nužne modifikacije (u uglatim zagradama) primjenjivi i na tekstnu vrstu jezični savjet:

„1. pravila propozicijskoga sadržaja:

[jezično ponašanje dijela recipijenata]

2. uvodna pravila:

a) za [recipijente] nije očito kakav stav [savjetodavac] ima prema predmetu/objektu

b) [savjetodavac] želi da [recipijenti] zna[ju] kakav je njegov stav prema objektu

3. pravilo iskrenosti:

[savjetodavac] ne želi [jezično ponašanje iz propozicijskoga sadržaja]

4. bitno pravilo:

[tekst] vrijedi kao izraz negativnog stava [savjetodavca] prema [jezičnomu ponašanju]

i želje da [recipijenti] ubuduće promijen[e] [jezično] ponašanje“

Ivanetić ima i razrađenu tipologiju neodobravanja, koja se ovdje ne preuzima. To je, naravno, zbog već spomenutih razlika između dijaloškoga neodobravanja, kojim se bavi autorica, i monološkoga, o kojemu je riječ u tekstnoj vrsti jezični savjet. Ipak, dva (od ukupno četiri) tipa neodobravanja iz njezine podjele, *ekspresivno kritiziranje* i *prekoravanje*, poslužila su po nekim svojim obilježjima kao osnova za pogled ovoga rada na unutaržanrovsko raslojavanje jezičnoga savjeta. U prvome tipu najistaknutiji je čimbenik emitentov „stav, [njegov] subjektivni dojam“ (Ivanetić 1995: 69), dok je u drugome sâm emitent važan tek kao „predstavnik institucije ili društveno etabliranih normi, vrijednosti i standarda“ (Ivanetić 1995: 63). Slično tomu, i u jezičnome se savjetu prema razini autorske ekspresivnosti mogu razlikovati *ekspresivni tip*, u kojemu do izražaja dolazi autorov osobni odnos prema objektu

neodobravanja i prekršiteljima norme, i *neekspresivni tip*, u kojemu razina ekspresivnosti ne nadilazi početnu pretpostavku iz bitnoga pravila za ostvarenje govornoga čina neodobravanja.

Vjerojatno i ne treba posebno isticati da ovo poglavlje tekstnoj vrsti pristupa u okvirima onoga što se o njoj preliminarno može znati i osnovano pretpostaviti. Sve izneseno tek preostaje dokazati, razraditi, opovrgnuti ili modificirati, uključujući i sâmô neodobravanje kao funkcionalnu odrednicu vrste. Dopušta se dakle i mogućnost da tekstna vrsta obuhvaća i tekstove koji se teže uklapaju ili se uopće ne uklapaju u pretpostavljenu paradigmu. Neki se takvi primjeri razmatraju u posebnome poglavlju, neposredno prije samoga zaključka rada.

4. JEZIČNI SAVJET KAO GOVORNI ČIN NEODOBRAVANJA

4.1. Teorijsko-metodološke postavke analize

Analiza se sastoji od dvaju dijelova (4.2.1. *Žanrovski obrasci i varijacije na primjerima nekih čeških objekata neodobravanja* i 4.2.2. *Obilježja diskursâ o nekim skupinama nepoželjnih jezičnih elemenata*).

Prvi se dio temelji na korpusu od šest skupina jezičnih savjeta (ukupno 70 tekstova) i na relativno formalno definiranoj metodologiji obrade korpusa. Korpus je nastao tako što su iz jezičnosavjetničkih izvora¹⁷ izdvojeni tekstovi koji se kao objektom neodobravanja bave (i) jednom od šest odabranih¹⁸ morfoloških ili morfosintaktičkih pojava, redom karakterističnih za niski varijetet hrvatskoga standardnog jezika. To su gubljenje glagolske povratnosti, prilog *gdje* uz glagole kretanja, akuzativna umjesto dativne rekcije, aoristno *bi* umjesto *bih/bismo/biste*, akuzativ *kojeg* umjesto *koji* za neživi antecedent i prijedlog *s* s instrumentalom sredstva¹⁹.

¹⁷ Tiskanî su izvori Brozović (2005), GH (*Govorimo hrvatski*, 1997.), Ham i sur. (2014), HU (*Hrvatski u upotrebi*, 2013.) Hudeček i sur. (2011), J (*Jezikomjer*, 2004.), Kovačević (1998), Mamić (1996), Matković (2006), Opačić (2009), Protuđer (1997), Tanocki (1994), Težak (1999), Vidulić (2014), Zoričić (1998). Internetski su izvori *Bujica riječi* (web-stranica), *Hrvatski se voli znanjem* (društvenomrežna stranica), *Mali jezični savjeti* (društvenomrežna stranica), *Stitch* (blog). Napominjemo da su snimke iz radijske emisije *Govorimo hrvatski* preuzimane s adrese <https://radio.hrt.hr/arhiva/govorimo-hrvatski/200/>, ali ondje više nisu dostupne pa transkribirane tekstove donosimo u prilogu rada (izuzimajući jedan savjet dostupan u sekundarnoj literaturi i jedan koji u cijelosti citiramo u sklopu same analize).

¹⁸ Objekti neodobravanja odabrani su prema kriteriju učestalosti.

¹⁹ Za gubljenje povratnosti kao dio niskoga standardnog varijeteta usp. Starčević i sur. (2019: 295–298), za *gdje* Starčević i sur. (2019: 45), za *bi* Matešić (2013: 44), za *kojeg* Kalogjera (2009: 556), za *s* + instrumental Brozović (prema Pasini 2018: 588). Akuzativna rekcija umjesto dativne također je uobičajena u standardnojezičnoj uporabi, o čemu najbolje mogu posvjedočiti potvrde akuzativne rekcije glagola *smetati* iz samih savjetničkih tekstova: „Danas taj glagol bez *se* smeta jezične osjećaje samo starijih naraštaja [...]“ (Brozović 2005: 28); „To [...] takve umove nije nimalo smetalo.“ (Opačić 2009: 73); „No [...] vidjet ćemo da ove autore imenica *raskršće* uopće nije smetala [...]“ (Opačić 2009: 180); „U hrvatskomu jeziku mnoge smeta kada netko dače [...]“ (Tanocki 1994: 22). Dakle potvrđuje se i na ovome uzorku da su upravo standardni oblici „najčešći [...] predmet napadâ preskriptivistâ i lektorskih intervencija, na njih se svodi velika većina njihove produkcije“ (Starčević i sur. 2019: 45).

Polazeći od pogleda na jezični savjet kao na govorni čin neodobravanja, za svaki je tekst provjereno sljedeće:

1. Koji je objekt ili koji su objekti neodobravanja?
2. Ima li poukâ koje nisu izravno povezane s neodobravanjem, a koje se mogu tumačiti kao spona jezičnosavjetničkoga s pedagoškim diskursom?
3. Koji je komunikacijski kontekst prekršaja? Prema podrazumijevanoj i povremeno ekspliciranoj žanrovskoj autoreprezentaciji, jezični se savjeti bave isključivo javnom komunikacijom, no pitanje je koliko to odgovara stvarnoj žanrovskoj praksi. U literaturi je već upozoreno na primjere savjetâ koji zadiru i u privatnu komunikaciju (Starčević 2016: 77; Starčević i sur. 2019: 74, 249–250, 304–305, 308), a, naravno, takvi primjeri važni su i za ovu analizu. Ako komunikacijski kontekst nije ekspliciran, a u pravilu i nije, o njemu se, ako je moguće, zaključuje posredno. Pri tome je obično riječ o kontekstu koji recipijenti mogu iščitati metonimijski (*varijetet za odgovarajuću domenu komunikacije*, dakle standardni jezik za javnu domenu, razgovorni jezik za privatnu domenu²⁰) ili iz kritiziranih jezičnih primjera, koji u nekim slučajevima sadržajno i(li) jezičnopragmatski mogu biti tipičniji za jednu nego za drugu komunikacijsku domenu.
4. Tko su prekršitelji norme? Uz masu govornikâ ponegdje je to i konkretan prekršitelj, koji u rijetkim slučajevima može biti i imenovan.
5. Koje je priopćajno polazište teksta, odnosno zasniva li se tekst na opažanju prekršaja ili na dvojbi/pitanju/kolebanju o tome što je točno od ponuđenih alternativa²¹? Druga i znatno rjeđa varijanta tumači se kao strategija prikrivanja agentivnosti savjetodavca.
6. Ima li jezičnih primjera u službi ekspliciranja (ne)ispravnoga djelovanja? Ako ima, kakva im je formalna struktura i kojim redoslijedom dolaze?
7. Tematizira li se norma navođenjem jezičnoga pravila?
8. Kako se u tekstu reprezentiraju jezične i komunikacijske zakonitosti? Ili, drugim riječima, kakva je argumentacijska struktura jezičnoga savjeta i koja je njezina jezičnoideološka podloga? Primarnom se ideologijom smatra *ideologija standardnoga jezika*, koja „kod prosječnog govornika stvara dojam da je standardni dijalekt jedini legitimni jezični oblik (i to u apsolutnom smislu – ne samo za službenu upotrebu nego općenito), ‚inherentno vredniji‘,

²⁰ Metonimija se temelji na tome da „u jednojezičnim zajednicama komunikacijska norma (treba to ponovo naglasiti: samo u principu) najčešće mogući izbor idioma u javnoj komunikaciji svodi na standardizirani idiom i diskurse koji se na njemu zasnivaju“ (Škiljan 2000: 164). To, dakako, ne znači da se ta komunikacijska norma, zajedno sa svojom ideološkom i interesnom podlogom, ne smije dovoditi u pitanje (v. prvu točku iz našega sažetka knjige *Jeziku je svejedno*), ali u ovome je trenutku ona svakako sastavni dio okvira pomoću kojega recipijenti razumijevaju tekstove o jeziku.

²¹ Usp. Silić i Pranjković (2007: 281–282) i podjelu rečenica prema priopćajnoj svrsi.

‚bolji‘, ‚jasniji‘, ‚precizniji‘, ‚logičniji‘, ‚elegantniji‘ od nestandardnih dijalekata“ (Starčević i sur. 2019: 79; usp. Milroy i Milroy 2012). U samoj se analizi ta ideologija ne promatra izravno, nego preko drugih jezičnih ideologija, za koje se može reći da su joj u jezičnome savjetništvu hijerarhijski podređene (usp. Starčević i sur. 2019: 80). Jedna je od njih *ideologija tradicije i statičnosti*, pogled prema kojemu je za jezik najbolje da se što manje mijenja (Starčević i sur. 2019: 221–252). S tim pogledom u korelaciji može biti i *ideologija rječničke potvrde*, odnosno preferiranje oblikâ i značenjâ zabilježenih u rječnicima nauštrb drugih, često novijih oblika i značenja (Starčević 2016: 94–96, Starčević i sur. 2019: 233). U savjetima se nadalje uočavaju i *ideologija mononimije* i *ideologija monosemije*, odnosno ustrajavanje na jednoobličnosti značenjâ i jednoznačnosti oblikâ (Starčević i sur. 2019: 76–77)²². *Ideologija telementacije fiksiranim kodom* (ili, jednostavnije, *ideologija fiksiranoga koda*) pogled je pak na jezičnu komunikaciju kao na prienos strogo zadanoga koda iz uma pošiljatelja u um primatelja (Starčević 2016: 72) koji se odvija „u društvenom vakuumu“ (Starčević i sur. 2019: 303). Prema tomu pogledu, koji zanemaruje kontekst i primateljeve inferencijske sposobnosti²³, svako odstupanje od zadanoga koda dovodi do velikih poteškoća u sporazumijevanju (Cameron, prema Starčević 2016: 72)²⁴. *Ideologija simetričnosti* odnosi se na „primjere trivijalne formalne varijacije dvaju supostojećih obrazaca, od kojih autori savjeta odlučuju promovirati samo jedan jer neosviješteno i nepotrebno inzistiraju na elementu koji smatraju simetričnijim, analoškim prema nekoj jezičnoj ili izvanjezičnoj strukturi s kojom ga uspoređuju“ (Starčević 2016: 91; usp. Starčević i sur. 2019: 285–286). *Ideologija purizma*, posljednja jezična ideologija koja se razmatra pod ovim pitanjem, „kritika [je] (percipiranih) stranih elemenata u jeziku“ (Starčević i sur. 2019: 320)²⁵.

9. Koja su dodatna sredstva uvjeravanja? Tu u vidu imamo dvije skupine sredstava. Jedan dio njih zasebne su tekstne vrste (reprezentativi) koje u jezičnome savjetu mogu doći u svojstvu umetnutoga elementa. Ivanetić (2003: 71) ih definira ovako:

²² Starčević i sur. (2019: 76^F) preferiraju zajednički termin *monosemonimija* jer „preciznije i sveobuhvatnije naznačuje dvosmjernost ideološkog zahtjeva (i *jedno značenje ~ jedna riječ* i *jedna riječ ~ jedno značenje*)“, ali ponegdje u analizi konkretnih primjera razlikuju *mononimičko* i *monosemičko brisanje* (npr. Starčević i sur. 2019: 297).

²³ *Inferencija* je „slušateljeva uporaba dodatnoga znanja kako bi shvatio smisao onoga što nije eksplicitno u iskazu.“ (Yule 1996: 131)

²⁴ U jednome izlaganju iz 2016. godine Starčević, Kapović i Sarić među jezičnim ideologijama navode *ideologiju telementacije fiksiranim kodom* (sažetak je dostupan na adresi <https://www.bib.irb.hr/819660>; sve su internetske adrese posljednji put provjerene 21. 11. 2019.). Tim se pogledom na jezik bave i u najnovijoj suradnji iako ga, formalno, ne terminologiziraju kao *ideologiju* (Starčević i sur. 2019: 105–108).

²⁵ Jezične ideologije navedene ovdje i u nastavku poglavlja (ideologija antiredundancije i ideologija izvornoga jezika) nisu sve koje se obrađuju u citiranih autora. Zasižno najvažnija ideologija kojom se ovdje zbog osobitosti odabrane građe nećemo baviti *ideologija je doslovnoga značenja*, tj. preskriptivistička kritika konceptualne metafore i metonimije u jeziku (Starčević i sur. 2019: 266–283).

„[T]ekstne vrste s osnovnom funkcijom **animirati**, tj. reći da p, a s ciljem da adresat preuzme vjerovanje, ne bi li se tako utjecalo na njegovo mišljenje i stav^[26]. Ovaj skup tekstnih vrsta [reprezentativâ] implicitnim poticanjem na djelovanje stoji na granici prema direktivima:

anegdota, deviza, geslo, grafit, izreka, krilatica, lozinka, maksima, parola, poslovice, slogan, šala, vic.“

Drugi dio heterogena je skupina elemenata i postupaka koji također mogu doći u službi animiranja recipijenta: *internetski mem* (usp. Majcenović 2016: 13–15), *ironija, frazem*²⁷, *naturalizacija jezičnoga znaka, parabola, pseudodijaloška repeticija* i *versifikacija*. Naturalizacijom jezičnoga znaka smatramo primjere tipa *Putuje se vlakom* umjesto npr. *Standardno je reći: „Putujem vlakom.*“, dakle primjere u kojima se izostavlja glagol uporabe ili govorenja. Tim se postupkom, na jednoj razini, ekonomizira izraz uklanjanjem čestih i relativno neinformativnih elemenata poruke, dok se na drugoj i ovdje relevantnijoj razini time i diskurzivno poništava arbitrarnost odnosa označitelja i označenika²⁸. U krajnjemu ishodu takvo brisanje razlike između izraza i sadržaja u recipijenata može stvoriti pojačan osjećaj obveze na promjenu jezičnoga ponašanja, što, smatramo, pogotovo vrijedi za govornike sklonije *pučkomu modelu jezika*, za koji je ionako karakterističan „nedostatak razdvajanja oblika i značenja riječi“ (Radden 2014: 54). Pseudodijaloška repeticija, drugi element koji bi trebalo posebno objasniti, odnosi se na primjere tipa *Brinem brigu za glagol ,brinuti se‘*, dakle riječ je o postupku kojim se obrađivani znak iskorištava kao materijal za autorski diskurs. U nedostatku adekvatnijega termina za potrebe opisa prilagođen je termin iz istraživanjâ dijaloškoga diskursa, *dijaloška repeticija*. To je postupak koji, prema Atkins i Carteru (2012: 322), između ostaloga služi i za iskazivanje neslaganja te kao sredstvo borbe za moć među sugovornicima. U jezičnome pak savjetu i njegovu monološkome kontekstu takvo ponavljanje vidimo kao način da savjetodavac relativno nenametljivo, kroz poigravanje riječima i razinama diskursa, podsjeti na postojeće odnose moći na relaciji *autor – recipijent*.

10. Pripada li tekst ekspresivnomu ili neekspresivnomu tipu jezičnoga savjeta? Razlika je već objašnjena u prethodnome poglavlju.

²⁶ U teoriji govornih činova učinak iskaza na recipijentovo razmišljanje i djelovanje obuhvaćen je pojmom *perlokucije* (Yule 1996: 48–49), stoga se o elementima koji se pod ovim pitanjem nabrajaju dalje u radu govori i kao o perlokucijskim mehanizmima.

²⁷ Frazemi koji se navode u radu potvrđeni su, u navedenome ili sličnome obliku, u barem jednome od dvaju konzultiranih frazeoloških rječnika (Matešić 1982, Menac i sur. 2003).

²⁸ O arbitrarnosti jezičnoga znaka i o tome kako se ona i inače zanemaruje u preskriptivističkome diskursu v. Kapović (2011: 45–46) te Starčević i sur. (2019: 56–58).

Svaka od šest skupina tekstova opisuje se u zasebnome poglavlju kako bi se vidjelo koliko je savjetnički diskurs uvjetovan problematiziranim jezičnim materijalom i kako bi se jednostavnije mogle uočiti intertekstualne veze među srodnim savjetima. Opisi su u načelu skupni (izdvojeno se međutim opisuju i neki razrađeniji pojedinačni savjeti), a shema prikaza uglavnom slijedi netom nabrojena pitanja²⁹.

Također, dodatno se provjeravaju i u posebnome poglavlju (4.2.1.7. *Dodatna razmatranja*) opisuju još neka obilježja tekstova. Ovaj se put 70 savjeta obrađuje zajedno, pri čemu se djelomično služimo pretragom digitalizirane građe u programu *AntConc* (Anthony 2018). Ovo su pitanja na koja se odgovara u tome dijelu:

1. Tko su autori tekstova?
2. Kako su naslovljene cjeline u sklopu kojih su tekstovi objavljeni i koji je sadržaj triju *jakih pozicija* u tekstovima? Jakim pozicijama u lingvističkoj se stilistici smatraju naslov teksta te prva i posljednja rečenica (Katnić-Bakaršić 1999: 97–98).
3. Koje su riječi u građi iznadproporcionalno zastupljene u odnosu na njihov udio u *Hrvatskome nacionalnom korpusu*³⁰?
4. Koji se performativni leksik upotrebljava u tekstovima? Posebna se pozornost u interpretaciji posvećuje performativnomu leksemu *savjet* iz konvencionalnoga naziva tekstne vrste.
5. Kolika je učestalost imperativa i koja je njegova pragmatička uloga u pronađenim primjerima?
6. U kojima pragmatičkim službama dolazi prvo lice množine? Na to pitanje i na dva prethodna pitanja djelomično se odgovara uz pomoć osnovnoga pojmovlja teorije uljudnosti³¹.
7. Uočava li se gdje jezična shematiziranost? Pod time se konkretno misli na paralelizam jezičnih struktura unutar istoga teksta i na formulaično ponavljanje struktura unutar istoga jezičnog savjetnika. Takav se jezik ovdje tumači kao oponašanje administrativnoga diskursa kako bi se u tekstu evocirala deklarativna ilokucijska svrha³². Nju pak već pripisujemo normativnim gramatikama, pravopisima i rječnicima³³, a u savjetničkoj deklarativnosti vidimo

²⁹ Odgovori na dva pitanja (6. ekspliciranje (ne)ispravnoga djelovanja i 7. tematiziranje norme) donose se samo za prvu skupinu tekstova, ali u bitnome vrijede i općenito. Varijacijâ, naravno, ima, ali smatramo da nisu od veće važnosti za razumijevanje tekstne vrste i da ih nije potrebno posebno nabrajati iz poglavlja u poglavlje.

³⁰ URL: http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form. Statistička značajnost zabilježenih odstupanja od *Hrvatskoga nacionalnoga korpusa* provjerava se na stranici <http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>.

³¹ U teoriji uljudnosti *negativna uljudnost* ima cilj sačuvati recipijentov *negativni obraz*, tj. njegov „prostor slobodnoga djelovanja“ (Matešić i Marot Kiš 2015: 107). S druge strane, *pozitivna uljudnost* odnosi se na čuvanje recipijentova *pozitivnoga obraza*, tj. na zaštitu njegova osjećaja vrijednosti i prihvaćenosti (Yule 1996: 62).

³² Usp. popis deklarativnih tekstnih vrsta u Ivanetić (2003: 75).

³³ Kako je već na jednome mjestu spomenuto, Ivanetić (2003: 70–71) gramatiku, pravopis i rječnik svrstava u reprezentative. To je, naravno, sasvim razumljivo s obzirom na deskriptivnu podlogu takvih djela, ali smatramo da ni o deklarativnoj funkciji nije neutemeljeno govoriti kao važnoj pa u određenim situacijama i primarnoj

izraz težnje da savjetništvo nadiđe svoj inače ruban normativni status³⁴ i izjednači se u tome smislu s navedenim priručnicima.

8. Kako su pisanî savjeti vizualno kodirani?

Prvi dio analize time se upotpunjava te se u posebnome poglavlju daju opći zaključci (4.2.1.8.).

Drugi dio analize također pristupa jezičnomu savjetu kao govornomu činu neodobravanja. Taj je dio međutim metodološki znatno slobodniji od prvoga dijela (ne temelji se na strogo ograničenu korpusu i ne dotiče se ni približno svih mogućih formalnih elemenata neodobravanja). U njemu se tek navode, dokumentiraju i interpretiraju uočene osobitosti tekstova³⁵ koji se bave nekom od četiriju odabranih kategorija. U prvome se poglavlju obrađuje jezičnosavjetnički diskurs o pleonazmima³⁶. Ključni je pojam poglavlja *ideologija antiredundancije*, tj. kritika zalihosti u jeziku (Starčević i sur. 2019: 312–319), a u određenim je slučajevima relevantna i *ideologija izvornoga jezika*, tj. kritika odstupanjâ od izvornoga jezika u posuđenicama (Starčević i sur. 2019: 351–365). Drugo poglavlje bavi se diskursom o anglizmima³⁷, čije je polazište već spomenuta ideologija purizma. U tome se diskursu primjećuje i uvjerljivo najviša razina savjetničke ekspresivnosti, kao i vrlo izrazit populizam, te se to dvoje u interpretaciji dovodi u suodnos. Treće poglavlje tiče se diskursa o srbizmima, ali ne u cjelini, nego u jednome njegovu specifičnom aspektu. Riječ je o tekstovima koji kritiziraju svojevrstan *hiperpurizam* (pogrešnu identifikaciju srbizama)³⁸ u okviru inače normaliziranoga antisrpskog purizma. Četvrto se poglavlje bavi trima tekstovima o vulgarizmima³⁹. Tekstovi su važni zbog svoje usmjerenosti na privatni komunikacijski kontekst, kao i zbog samoga objekta neodobravanja, koji ide u prilog tezama o dubinskoj povezanosti standardnojezičnoga preskriptivizma i društveno-političkoga konzervativizma

funkciji tih tekstnih vrsta. U normativnim je gramatikama, pravopisima i rječnicima naime jednostavno prepoznati barem tri ključna obilježja deklarativâ: institucionalni legitimitet, shematizirano izlaganje građe i, najvažnije, promjenu stvarnosti u samome iskazu (usp. Ivanetić 2003: 74). Stvarnost pak koju normativni priručnici mijenjaju samom svojom objavom stanje je u kodificiranoj varijanti standardnoga jezika.

³⁴ O rubnome normativnom položaju jezičnih savjetnika svjedoče primjerice Jozićeve riječi „kako jezični savjetnici po prirodi nisu normativne naravi kao rječnici i pravopisi, ali ipak ih se svrstava u tu skupinu“ (URL: <https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/vijesti/kultura/clanak/id/590823/zeljko-jozic-neki-su-kao-zamjenu-za-rijec-smartphone-predlagali-quotmudrofonquot-a-neki-za-touch-screen-quotdodirnikquot>). Referirajući se na takav položaj jezičnih savjetnika u samoj standardologiji, Starčević i sur. (2019: 34^F) pejorativno ih nazivaju „parastandardološkim pamfletima“.

³⁵ U prilogu se donose dva teksta iz radijske emisije *Govorimo hrvatski* koja više nisu dostupna na HRT-ovim stranicama.

³⁶ Tiskani izvori: GH (*Govorimo hrvatski*, 1997.), HU (*Hrvatski u upotrebi*, 2013.), Matković (2006), Opačić (2009), Sršen (*Divlji lektor*, strip), Težak (1995), Vidulić (2014), Zoričić (1998). Internetski izvori: *Bujica riječi* (web-stranica), *Stitch* (blog). Izvor je i radijska emisija *Govorimo hrvatski*.

³⁷ Tiskani izvori: Babić (2004), GH, Matković (2006), Opačić (2006), Težak (2004), Vidulić (2014), Zoričić (1998, 2004). Internetski izvori: *Bujica riječi*, *Stitch*.

³⁸ Izvori: Babić (2004), GH, Kovačević (1998), Kuljiš (1994), Matković (2006), Opačić (2006, 2009), Tanocki (1994), Težak (1995, 1999), Vidulić (2014), Zoričić (1998).

³⁹ Izvori su Mamić (1996), Težak (1999) i emisija *Govorimo hrvatski*.

(Cameron 1995: 79–116, Kapović 2013, Starčević i sur. 2019: 132–138). U petome se poglavlju iznošenjem općih zaključaka zaokružuje drugi dio analize.

U općim okvirima sociolingvističke teorije za savjetništvo se može reći da je jedan od oblika *upravljanja jezikom* (v. Spolsky 2009). U nešto užemu smislu savjetnička djelatnost pripada *jezičnomu planiranju*, tj. institucionalno podržanom upravljanju standardnim jezikom (usp. Mićanović 2006: 23). U okviru jezičnoga planiranja razlikuju se između ostaloga *planiranje/kultiviranje korpusa*, tj. oblikovanje konkretne standardnojezične prakse recipijenta (usp. Mićanović 2006: 31–49), i *planiranje diskursa*, koje nastoji oblikovati stavove govornika o jeziku (usp. Starčević i sur. 2019: 29). Iako je planiranje korpusa u jezičnim savjetima površinski vidljivije izraženo, ovdje ga zapravo smatramo sporednim u odnosu na planiranje diskursa (usp. Starčević i sur. 2019: 29). Smatramo, drugim riječima, da je savjetništvu važnije kako će recipijenti razmišljati i razgovarati o jeziku, a da je manje važno hoće li usvojiti sav jezični korpus iz jezičnih savjetnika, što je uostalom, s obzirom na karakter i količinu preporuka koje su ondje sadržane, i praktično neostvarivo⁴⁰. Dovoljno je, s istoga stajališta, da recipijent prihvati standardnojezičnu ideologiju u barem pokojemu od njezinih aspekata, da usvoji barem pokoju promoviranu jezičnu strukturu i da na temelju toga u privatnim diskursima jezično ‚ispravlja‘ svoje sugovornike (usp. Starčević i sur. 2019: 138, 155, 159), omogućujući tako da se javno vidljivi odnosi moći ostvare i na „mikroskopskoj razini“, „kapilarno“ (Blommaert 2005: 172).

Kritička analiza diskursa (Fairclough 2001; usp. Blommaert 2005, van Dijk 2015), koju u radu primjenjujemo na cjelokupnu građu, u ovome se slučaju može shvatiti kao sredstvo konkretnijega razumijevanja i propitivanja jezičnosavjetničkoga planiranja diskursa. Riječ je o istraživačkoj *perspektivi* (van Dijk 2015: 446) koja nastoji objasniti kako formalnojezična i pragmatička obilježja tekstova sudjeluju u oblikovanju društvenih odnosa moći (Fairclough 2001: 92–139). Primijenjena na ovu temu, kritička analiza diskursa ima zadatak objasniti

⁴⁰ „Smisao preskriptivizma nije u tome da ljudi zaista nauče ‚pravilno‘ govoriti i pisati – preskriptivizam to ne može niti postići svojim uskim pogledima i preporukama, što često priznaju i sami preskriptivisti, napominjući pritom da svi ‚griješimo‘ i ‚stalno učimo‘. Smisao preskriptivizma je upravo u tome da nikad ne završava – poanta svega je kontinuirano stvaranje osjećaja nesigurnosti i nekompetencije kod širokih masa, što služi, među ostalim, izdizanju ‚iniciranih‘ nad ‚neukom‘ većinom.“ (Starčević i sur. 2019: 122–123)

„Budući da taj cenzorski popis postaje sve veći i veći pojavom svakog novog ‚savjetnika‘ na tržištu i novih preskriptivista koji odluče da je vrijeme da podijele svoje mudrolije s javnošću, prosječni govornik ne može s njima držati korak osim ako mu to ne postane glavna preokupacija u životu. Trebao bi svakako nabaviti sva ta djela, izučiti ih i u svojoj jezičnoj produkciji pridržavati se proizvoljnih, neutemeljenih i isforsiranih pravila, a sve s ciljem da napokon nauči svoj vlastiti jezik, u kojemu od djetinjstva normalno funkcionira. Ovdje se zapravo radi o obmanjivanju [...], podupiranju proširenog jezičnog mita da ‚svi krivo govore‘ i konačno o pokušaju da se opća populacija učini trajno ovisnom o jezičnim preporukama i pravorijecima jezičnih ‚savjetodavaca‘.“ (Starčević i sur. 2019: 144)

tekstne mehanizme kojima preskriptivistička elita preko jezičnih savjeta ostvaruje dominaciju nad govornicima hrvatskoga jezika (usp. Majcenović 2016: 10–13; Starčević i sur. 2019: 58–67, 71–73). To pak na sasvim praktičnoj razini znači identificirati jezičnosavjetničke manipulacije u (1) reprezentaciji jezika, komunikacije i govornikâ, kao i manipulacije u (2) autoreprezentaciji autorâ i tekstne vrste⁴¹. Okvir za (1) pruža već predstavljeno razvrstavanje jezičnih ideologija prema Starčeviću (2016) i Starčeviću i sur. (2019). Tomu je samo korisno dodati kako se ideologije s položaja moći redovito prikazuju kao *zdrav razum* (Fairclough 2001: 64–90) pa „[t]ako npr. preskriptivistima odgovara da se standardni dijalekt ‚zdravorazumski‘ smatra jedinim legitimnim oblikom jezika i da se taj navodno neideološki pogled ne propituje jer upravo o normalizaciji te ideje ovisi njihov status u društvu i materijalna korist“ (Starčević i sur. 2019: 65). Pod (2) se prije svega razmatra jezičnosavjetničko prikrivanje vlastite moći (v. Fairclough 2001: 41–46). U tome su kontekstu važni prikrivanje autorske agentivnosti (Starčević i sur. 2019: 157–158), strategije negativne i pozitivne uljudnosti te deklarirana ograničenost tekstne vrste na kontrolu javne komunikacije (što bi se također moglo podvesti pod strategije (negativne) uljudnosti). Osim toga podrazumijevani je element žanrovske autoreprezentacije i usredotočenost na sâmô planiranje korpusa. Već je navedeno zašto to, općenito gledajući, ne smatramo uvjerljivim, a u jednome će se poglavlju (4.2.1.5.) i na konkretnim primjerima moći vidjeti kako su pojedini savjetodavci prilikom oblikovanja željenoga jezičnoideološkog diskursa spremni čak i izravno raditi protiv zamišljenoga korpusa.

4.2. Analiza tekstova⁴²

4.2.1. Žanrovski obrasci i varijacije na primjerima nekih češćih objekata neodobranja

4.2.1.1. Gubljenje glagolske povratnosti

Savjeti:

- Alerić i Gazdić-Alerić (2013: 124–126), „Povratni glagoli“, HU1
- Bouša (audio, 2017.), „Odmaranje sebe ili se“, Bo

⁴¹ Prema van Dijku (2006), *manipulacija* se od drugih oblika uvjeravanja razlikuje prije svega po izraženoj dominaciji manipulatora nad recipijentom, kako u polazištu tako i u ishodu manipulativnoga čina. Što se tiče preskriptivističke manipulacije, za nju Starčević i sur. (2019: 71–72), pozivajući se također na navedenoga autora, ističu da se temelji na sprezi profesionalnoga autoriteta preskriptivistâ i neinformiranosti recipijenata. Kao važan čimbenik ovdje bismo istaknuli i prethodno spominjanu univerzalnu i legitimnu potrebu govornikâ da vrednuju i reguliraju jezik, a koju standardnojezični preskriptivisti kao jednu od „fundamentalnih normi, vrijednosti i ideologija koje se ne mogu poreći ni ignorirati“ (van Dijk 2006: 17) instrumentaliziraju za svoje ciljeve.

⁴² U analizi se, osobito u njezinu prvome dijelu, radi preglednosti služimo kraticama i pokratama umjesto punim referencama. Za manji broj pokrata čija tvorba nije jasna iz navedenih podataka v. popis izvora. Za URL-adrese internetskih jezičnih savjeta v. isto.

- Brozović (2005: 26–28), „Brinem brigu za glagol *brinuti se*“, Br
- Bujica riječi (URL, 2012.), „Seliti i seliti se“, BR1⁴³
- Bujica riječi (URL, 2013.), „Odmoriti i odmoriti se“, BR2
- Mali jezični savjeti (URL, 2014.), bez naslova, MJS1
- Matković (2006: 140), „Tko koga iseljava i useljava“, Matk1
- Mlikota (Ham i sur. 2014: 29), „Trebamo li se brinuti“, MI
- Nikić-Ivanišević, Opačić i Zlatar (2004: 94), „*Odmoriti / odmoriti se*“, J1
- Opačić (GH: 80), „Odmoriti, odmoriti se“, Op1
- Opačić (2009: 30), „brinuti se ← brinuti“, Op2
- Opačić (2009: 142), „odmoriti, odmoriti se“, Op3
- Oraić Rabušić (audio, 2015., prema Starčević 2016: 90), „Selidba, odmor i briga“, Or1
- Šarić (GH: 358), „Povratni glagoli“, Ša
- Vidulić (2014: 116), „Preseliti *se* pa *se* odmoriti“, Vi1
- Znika (GH: 79), „Zahvaliti i zahvaliti se“, Zn1
- Znika (GH: 81), „Iseljavati i iseljavati se“, Zn2.

U pet je savjeta objekt neodobravanja samo uporaba glagola⁴⁴ *odmoriti* bez dopune (Bo, BR2, J1, MJS1, Op3), a ukupno se time bavi 11 tekstova (još i Br, HU1, Matk1, Op1, Or1, Vi1). Tekstovi se često bave i glagolima *seliti* (BR1, Matk1, Op1, Or1, Vi1, Zn2) i *brinuti* (MI, Op2, Or1, Ša)⁴⁵, a rjeđe glagolima *klizati*, *kolebati*, *koristiti* (HU1), *šetati* (Br) i *žuriti* (Or1). Dva teksta (HU1, Zn1) inzistiraju na distinkciji glagolâ *zahvaliti* i *zahvaliti se* (povratna uporaba u visokome varijetetu znači ‚pristojno odbiti‘). Tri se savjeta (HU1, Ša, Zn1) uza spomenuto bave i regionalno obilježenijom pojavom dodavanja čestice *se* inače nepovratnim glagolima, npr. *plakati se*, *sjesti se*, *razgovarati se*. Iz okvira glagolske povratnosti izlazi jedino Brozovićev savjet, koji se bavi i uporabom riječi *ispred*, *mijenjati*, *ugao* i *ukus* umjesto *uime*, *zamjenjivati*, *kut* i *okus*.

Tri teksta sadržavaju pouke koje nisu strogo povezane s neodobravanjem, čime se približavaju pedagoškomu diskursu (HU1, Ša, Zn1). To je osobito izrazit i stalan element u Alerića i Gazdić-Alerić, čiji su tekstovi i inače koncipirani kao žanrovski hibrid udžbeničke *lekcije* (stalan performativni leksem u knjizi, smješten u nadnaslov teksta) i jezičnoga savjeta. Njihov se tekst najprije bavi povratnim glagolima općenito, tj. definira ih i donosi njihovu podjelu, a tek potom govori o kršenju norme u uporabi tih glagola.

⁴³ Autorica je stranice Dejana Šćuric.

⁴⁴ Ne računaju se posebno vidski parnjaci i prefiksne izvedenice.

⁴⁵ Taj glagol spominju i Alerić i Gazdić-Alerić, ali oni njegovu nepovratnu uporabu dopuštaju.

Kontekst neodobravane uporabe ponegdje se naznačava nazivom varijeteta. Na javnu komunikaciju metonimijski upućuju *hrvatski standardni jezik* (Bo, BR2, HU1), *književni jezik* (MI), *pisani jezik* (Matk1), kao i jezični primjeri iz sportskoga novinarstva (Op1, Op3) ili druge vrste medijskoga diskursa (Zn2). Odrednica *hrvatski jezik* (Br, ali i svi tekstovi objavljeni u sklopu cjeline koja u naslovu ima tu ili sličnu odrednicu) specifična je jer može upućivati i na sveukupnost hrvatskoga jezika i, metonimijski, na standard kao njegov najrašireniji/najprestižniji varijetet, pa je stoga vrlo podložna instrumentalizaciji za potrebe ideologije standardnoga jezika. Starčević (2016: 99) zato o radijskoj emisiji *Govorimo hrvatski* piše da „sâm njezin naziv (kao i sadržaj) pogoduje učvršćivanju percepcije prosječnoga govornika da između pojmova *hrvatski jezik* i *hrvatski standardni dijalekt* stoji znak jednakosti te da je hrvatski standardni dijalekt jedini legitiman, ‚ispravan‘ oblik hrvatskoga jezika“. U dvama savjetima iz ove skupine naziv varijeteta upućuje na privatnu komunikaciju kao kontekst prekršaja: „U razgovornome se jeziku događa izostavljanje čestice *se* u slučajevima kad se ona uz određene glagole ne može izostaviti“ (Ša), „često [se] griješi, osobito u razgovornom jeziku“ (Zn2). Da savjeti u svoj prostor utjecaja uključuju i privatnu komunikaciju, još se jasnije očituje u primjerima kritizirane uporabe. Morfopragmatski je pokazatelj toga uporaba drugoga lica jednine (Bo, Br, Or1), a sadržajno na to upućuju situacija odmora (Bo, Br, J1, MJS1, Or1, Vi1), situacija darivanja (Zn1) i interakcija među susjedima ili znancima (Br, MJS1, Or1, Vi1), koji su, štoviše, nekad toliko bliski da mogu jezično ‚ispravljati‘ jedni druge i pri tome kršiti standarde uljudnosti (Br, MJS1, Or1⁴⁶).

Savjeti obično ostaju na masi govornikâ kao prekršiteljima norme, no tomu se u ponekim tekstovima dodaje i konkretan prekršitelj. Opačić proziva sportske novinare (Op1, Op3), a Znika, premda nešto posrednije, ratnoga izvjestitelja (Zn2). U Brozovića su prekršitelji autorovi znanci koje on ‚ispravlja‘ u izravnoj komunikaciji te *mlađi svijet*.

Manji dio savjetâ umjesto od opažanja prekršaja polazi od koncepta *dvojbe* i pitanja o tome što je *točno* (J1, MJS1, MI, Zn1). Taj princip formuliranja jezičnoga savjeta osobito je vizualno izražen i sustavno proveden u savjetniku *Jezikomjer* autorâ Nikić-Ivanišević, Opačić i Zlatara. U njih se dakle formalno obrće uobičajen odnos savjetodavaca i recipijenata: savjet se odriče vlastite direktivnosti i postaje reakcija na direktivan govorni čin pitanja. U tako oblikovanoj reprezentaciji sociolingvističke zbilje savjetodavci nemaju inicijatorsku ulogu u upravljanju jezikom, nego tek spremno stoje na usluzi govornicima u dvojbi.

⁴⁶ Ispravljanje znanaca dio je uredničke najave, ne samoga savjeta Oraić Rabušić.

Znatne su formalne varijacije u strukturi i broju primjera (ne)ispravne uporabe, no redosljed je vrlo ustaljen. Najprije dolaze primjeri neispravnoga jezičnog djelovanja, a potom ispravci, uz dvije iznimke, savjet *Bujice riječi* (BR1) u kojemu se navode samo pozitivni primjeri i Vidulićev savjet koji se čitav sastoji od niza pozitivnih primjera. Može se dakle reći da savjeti u svojem najkonkretnijem elementu, u svojoj informativnoj jezgri, većinom slijede strukturu suprotnih rečenica s veznikom *nego*.

Shema *nije – nego* redovito se nadograđuje elementom *zato što*⁴⁷, zbog čega se tekstnoj vrsti može pripisati obilježje *argumentativnosti* (v. Ivanetić 2003: 52–53). To se očituje ponajprije u tematiziranju norme, tj. u navođenju preferirane raspodjele oblikâ, a zatim u više ili manje razrađenoj jezičnoideološkoj podlozi savjetâ. Svi se tekstovi zasnivaju na protivljenju jezičnoj inovaciji kao takvoj, dakle na ideologiji tradicije i statičnosti. Prema Starčeviću i sur. (2019: 295–298), u savjetima o gubljenju povratnosti općenita je i ideologija mononimije s obzirom na to da ne dopuštaju supostojanje povratnoga i nepovratnoga oblika u istome značenju. U Brozovićevu neodobravanju proširenja značenja glagola *mijenjati* dominantna je pak ideologija monosemije (Starčević i sur. 2019: 302). Ideologija rječničke potvrde zastupljena je u Brozovića (usp. Starčević i sur. 2019: 303) i Mlikote, a u istim je dvama tekstovima prisutna i ideologija simetričnosti. Prema toj jezičnoj ideologiji, ako nije moguće **pošta iza kuta*, onda ne treba govoriti ni *klečati u uglu* (Br), a ako nije moguće **bójati* (bez se), onda nije dobar ni oblik *brinuti* (Ml). U govoru o glagolima *seliti* i *zahvaliti se* prepoznaje se i ideologija fiksiranoga koda (Br, Matk1, Zn1, Zn2). Ta se ideologija ponekad promiče bez ikakvih ograda (Matk1, Zn1), a ponekad se – strateški, zbog svijesti o tome koliko je ideologija u raskoraku sa stvarnim komunikacijskim iskustvom recipijenata – ljudska sposobnost inferencije ipak uzima u obzir, ali se na razne načine pokušava relativizirati (Br, Zn2). Brozović tako proces inferencije hiperbolično označava glagolom *odgonetavati*, a slično postupâ i Znika pokušavajući proizvoljno odrediti stupanj komunikacijske nesigurnosti koju navodno izaziva nepovratni glagol *iseljavati*:

„Poslovica kaže: Od viška glava ne boli - ali od manjka može i zaboljeti, pa i od manjka riječi u rečenici. Kako? Pokazat ćemo na primjeru:

Ljudi u strahu masovno iseljavaju.

Iz tako sročene rečenice same **ne može se sa sigurnošću zaključiti** što ona znači jer nedostaje jedan njezin bitan dio: objekt. Ima doduše glagola uz koje se izravni

⁴⁷ U ponekome se jezičnom savjetniku može naići i na nerazrađenu shemu *nije – nego* (npr. u drugome dijelu Protuđerova savjetnika), a u intertekstualnome je smislu posebno zanimljivo da istu implicitnu strukturu imaju i rječnički članci u razlikovnim rječnicima.

objekt može izostaviti. Tada je težište na samoj glagolskoj radnji: npr. *učim, pjevam, sviram ...* Ali *iseljavati* nije takav glagol. Ako uza nj nije naveden objekt, **ne zna se iseljavaju li ljudi koga drugoga ili sebe same.**

Iseljavati spada u glagole koji mogu biti prijelazni i povratni. Kad su prijelazni, imaju za objekt imenicu ili zamjenicu, pa su one zahvaćene radnjom predikatnoga glagola. Uz predikat tu su dakle još dva rečenična dijela; subjekt i objekt koji se izriču različitim riječima.

Kad je spomenuti glagol povratan, ima uza se povratnu zamjenicu *sebe* ili *se*. Ona pokazuje da se radnja vraća na subjekt koji je po tome i subjekt i objekt radnje, dakle isto.

Ipak, na osnovi konteksta **možemo s priličnom sigurnošću pretpostaviti** da se htjelo reći *iseljavaju se*:

Ljudi se u strahu masovno iseljavaju.

Bilo bi puno lakše razumjeti da se to što se htjelo reći i izreklo.“ (podebljana su slova naša)

Autorica dakle problematizira komunikacijski potpuno neproblematičan jezični primjer, koji govornici vrlo dobro razumiju na temelju svojega znanja o svijetu, tj., kako i sama priznaje, „na osnovi konteksta“ u najširem značenju toga pojma (usp. Cruse 2006: s. v. *context*). Kako bi savjet unatoč tomu ipak ostavio dojam svrhovitosti, u njemu se razumijevanje iz konteksta, inherentno komunikaciji kao takvoj (usp. Starčević i sur. 2019: 106), manipulativno predstavlja kao čimbenik odvojen od normalnoga tijeka komunikacije, kao sredstvo koje se upotrebljava u krajnjoj nuždi, kada se sugovornik ogriješi o pravila fiksiranoga koda, i koje k tomu iziskuje osobit napor primatelja poruke.

Šalom se, kao jednim od umetnutih perlokucijskih mehanizama, koristi Brozović u obradi varijacije *okus/okus*: „A kakav ona [dama] možda ima okus, e, to ne može znati svatko.“ Osim šale u općemu smislu za jezično savjetništvo specifična je i posebna vrsta šale u kojoj je ideologija fiksiranoga koda uparena s humorom apsurdna (Kapović i sur. 2016: 51). I taj je tip šale potvrđen u Brozovićevu savjetu, a i inače, kako primjećuju Starčević i sur. (2019: 233–236), karakterizira njegov autorski diskurs:

„No kada god čujem da je netko bolestan pa da ga moj sugovornik „mijenja“, odmah pitam: „A kakav će biti?“. Moj se sugovornik obično lecne i pita „tko?“, a ja mu kažem: „Pa taj koga mijenjaš. Kakav će biti kada ga promijeniš?“. Na to najčešće dođe smijeh i priznanje da je zapravo valjalo reći „zamjenjivati.““

Po jedna je potvrda poslovice (Zn2) i versifikacije (Vi1). Vidulićevi su savjeti i inače pisani u stihu te su po tome jedinstveni u našoj građi. Pri tome u prvome planu nije literarna dimenzija teksta, čega je svjestan i sâm autor (Vidulić 2014: 5), nego je riječ o svojevrsnome *copywriterskom* postupku kojemu je svrha zadržati stare i privući nove ‚konzumente‘ ideologije standardnoga jezika i njezinih proizvoda. Bagićeve (2014) riječima, „[Vidulićevi] su ‚sastavci u stihu‘ oblik primijenjene poezije, diskurza koji pjesničke metre, postupke, figure i oblike koristi ne bi li određene poruke (u ovom slučaju jezične savjete) učinio izazovnijim, zabavnijim, prijemčivijim. U tom su smislu Vidulićevi tekstovi tehnički srodni politički angažiranoj poeziji (lijevoj i desnoj) ili pak ‚[I]iriziranoj‘ reklamnoj retorici, jer u stihove pakiraju robu stranoga podrijetla.“ Reklamnomu diskursu, u kojemu „i najmanja doza negativnoga pristupa može odbiti potencijalnoga kupca“ (Stolac 2015: 83), osobito su bliski onî Vidulićevi tekstovi (uključujući u njih i Vi1) u kojima autor izbjegava eksplicirati svoje neodobravanje.

U dvama se tekstovima javlja pseudodijaloška repeticija. Brozović je upotrebljava u naslovu („Brinem brigu za glagol *brinuti se*“), a Mlikota kaže da je „naslov *Trebamo li brinuti?* potaknuo i jezičnu zabrinutost“ i objašnjava kako, uvažavanjem njezina savjeta, „otkloniti bar jednu brigu, onu jezičnu“.

U sedam je tekstova uočena naturalizacija jezičnoga znaka (Br, Matk1, MJS1, MI, Op1, Zn1, Zn2), npr. „U kuću ili stan netko može useliti stvari ili nekoga drugoga, a useljava sebe ili se.“ (Matk1), „Može [Petika] *odmoriti konja*, može *nogu*, *ruku*, *oči*.“ (Op1).

Brozovićev tekst jedini je u ovoj skupini, ali i u ukupnoj građi, u kojemu parabola funkcionira kao sredstvo uvjeravanja. U njemu autor unutar okvirnoga govornog čina neodobravanja prepričava tri vlastita govorna čina neodobravanja iz izravne komunikacije sa svojim znancima. Bitno je istaknuti da su se svi govorni činovi i perlokucijski ostvarili na zamišljen način, odnosno da su svi prekršitelji prihvatili autorove primjedbe „kao dobronamjerne (što one zaista i jesu)“ i da su autoru priznali kako je u pravu. Trojica autorovih znanaca prema tomu predstavljaju jasan model po kojemu i recipijent prekršitelj treba prihvatiti kritiku kao dobronamjernu i korigirati svoje jezično ponašanje⁴⁸.

Brozovićev savjet naposljetku izdvajamo i kao jedini izrazit primjer ekspresivnoga savjeta iz ove skupine. Pisan je u prvome licu jednine, a u središtu su diskursa autorov životni i profesionalni prostor – njegova struka, znanci i zapažanja o jezičnim mijenama. Ironizirajući

⁴⁸ Tekstnolingvistički bi se to moglo tumačiti i kao jedna od strategija *upravljanja situacijom*: „Kako bi sudionik povisio vrijednost vlastitoga priloga, a eskalaciju usmjerio prema povoljnoj RAZMJENI, treba INFORMIRATI o stavu odsutnih, koji to ne mogu opovrgnuti, ili EVOCIRATI njihov stav da bi izbjegao dojam da je nerazuman ili pohlepan.“ (de Beaugrande i Dressler 2010: 200)

tuđe nerazumijevanje, autor svoju predanost jezičnomu ‚ispravljanju‘ označava ekspresivno obilježenim leksemima *gnjavor*, *gnjavaža* i *gnjaviti*, a osim toga iskazuje i estetsko nezadovoljstvo pojedinim jezičnim strukturama („jezične nezgrapnosti“), zamjerajući prekršiteljima norme povodljivost i neautentičnost („moda“, „oponašatelji i nasljedovatelji“)⁴⁹.

4.2.1.2. Prilog *gdje* uz glagole kretanja

Savjeti:

- Alerić i Gazdić-Alerić (2013: 257–258), „Upotreba priloga *gdje*, *kamo*, *kuda*“, HU2
- *Bujica riječi* (URL, 2012.), „Gdje – kamo – kuda“, BR3
- Ham (Ham i sur. 2014: 48–49), „Gdje, kamo“, Ha
- *Hrvatski se voli znanjem* (URL, 2016.), „gdje, kamo, kuda“, HVZ1
- *Mali jezični savjeti* (URL, 2015.), bez naslova, MJS2
- Matković (2006: 77), „Gdje, kamo, kuda“, Matk2
- Nikić-Ivanišević, Opačić i Zlatar (2004: 35), „Gdje / kamo / kuda“, J2
- Opačić (2009: 66), „gdje, kamo, kuda“, Op4
- Protuđer (1997: 27), „Upitni prilozi *gdje*, *kuda*, *kamo*?“, Pr1
- Rišner (audio, 2017.), naslov nepohranjen, Ri
- *Stitch* (URL, 2006.), „Gdje, kamo, kuda...“, S1
- Vidulić (2014: 76), „*Kamo? – Ovamo! Kuda? – Ovuda! Gdje? – Ovdje!*“, Vi2.

Objekti su neodobravanja prilog *gdje* umjesto *kamo* (Ha, MJS2), *gdje* i *kuda* umjesto *kamo* (HU2, Op4), *gdje* umjesto *kamo* i *kuda* (HVZ1, Pr1, S1), *gdje* umjesto *kamo* i *kuda* te *kuda* umjesto *kamo* (BR3, J2, Ri⁵⁰). Matković kaže tek da se griješi s trima upitnim priložima, a Vidulić donosi samo njihovu raspodjelu bez eksplicitnoga neodobravanja. *Stitch* kao objekt neodobravanja dodaje i uporabu priloga *tamo* umjesto *ondje*, a Rišner se još bavi uporabom prijedloga *kod* u značenju kretanja i neselektivnim dodavanjem naveska dativnomu prijedlogu

⁴⁹ Posredno bi se s ekspresivnošću mogla povezati i sama raznovrsnost objekata neodobravanja iz teksta. Ta je raznovrsnost naime uočljiva značajka i u autentičnome ekspresivnom *glasu naroda*, odnosno u preskriptivističkome diskursu koji proizvodi – da se poslužimo izrazom Starčevića i sur. (2019: 138) – tzv. *uzrujanji slušatelj*. Tako u primjerima iz jedne radijske kontaktne jezične emisije *uzrujanji slušatelji* s gubljenja povratnosti najednom prelaze na sklonidbu u visokome varijetetu nesklonjivoga pridjeva *roza* (Starčević i sur. 2019: 140), a s uporabe prijedloga *na* umjesto *u* na inovativni genitiv jednine *Hrvatska lutrije* (Starčević i sur. 2019: 161–162), slično kao što i Brozović s kritike nepoželjnih semantičkih pomaka prelazi na gubljenje glagolske povratnosti. U tako postavljenome interpretacijskom okviru raznovrsnost objekata neodobravanja upućivala bi na neutjecajan autorski subjekt – autentičan ili diskurzivno konstruiran – koji se u jednome trenutku domogao javnoga diskursa pa koristi tu rijetku priliku da se što obuhvatnije izjasni o onome što mu smeta u jeziku. Ipak, pri takvoj je interpretaciji nužan određeni oprez jer u građi nemamo sličnih primjera, a i tematsku je raznovrsnost moguće objasniti i kao oznaku širine autorovih znanja i interesa.

⁵⁰ Rišner se bavi uporabom priloga *kuda* umjesto *kamo*, a neodobravanje se uporabe priloga *gdje* dotiče implicitno.

k. Alerić i Gazdić-Alerić k tomu usputno spominju i prilog *vani* umjesto *van* u značenju kretanja.

Najprije posebno obrađujemo savjet Vlaste Rišner. Taj tekst zbog svoje specifične razrade dobro ilustrira kako jezično savjetništvo može (1) s položaja moći stvoriti problem u jezičnoj zajednici (usp. Starčević 2016: 73, 99), (2) diskurzivno prikriti vlastitu inicijatorsku ulogu (usp. Starčević i sur. 2019: 157–158) i (3) predstaviti se naposljetku kao rješenje problema (usp. Starčević i sur. 2019: 122–123):

„Zapitate li svoga prijatelja ‚Kuda ćeš?‘, a on Vam započne nizati ulice kojima će stići do odredišta, zastat ćete u čudu i zapitati se: ‚Zar nije mogao odgovoriti jednostavnije, a zapravo nije odgovorio na pitanje kuda će?‘ Ali čuđenje nije na mjestu jer prijatelj nije kriv. Samo je odgovorio na Vaše loše postavljeno pitanje. Kaže li se ‚Kuda ćeš?‘, želi se doznati smjer, a ne cilj kretanja, te se na takvo pitanje odgovara instrumentalom. Pripovijeda se o putu kojim se do cilja stiže. Vas pak nije zanimao put kojim će proći Vaš prijatelj, željeli ste doznati drugo: cilj njegova puta, kamo je on to krenuo. Tako ste ga trebali i pitati: ‚Kamo ćeš?‘ Na takvo je pitanje pravilno odgovoriti izravno, izričući mjesto koje je cilj kretanja. Na pitanje ‚Kamo ideš?‘ može se odgovoriti izravno određujući mjesto akuzativom, ‚Idem u Osijek‘ ili ‚na fakultet‘, a može se odgovoriti i dativom: ‚Idem ka gospodinu Horvatu.‘ Pritom ne treba dodavati navezak *a* prijedlogu *k* ondje gdje mu nije mjesto. *Ka* se može upotrijebiti samo ako riječ iza prijedloga započinje s *k* ili *g*. ‚Približavam se ka kući‘ ili ‚ka gradu‘.

Uz glagole kretanja nije dobro umjesto dativa rabiti genitiv s prijedlogom *kod* pa reći: ‚Idem kod liječnika.‘ Takvi se genitivni prijedložni izrazi upotrebljavaju kao odgovor na pitanje ‚Gdje si bio?‘ Na pitanje postavljeno upitnim prilogom *gdje* može se odgovoriti različitim prijedložnim izrazima: genitivom s prijedlozima *kod*, *u*, *blizu* (‚Bio sam kod liječnika‘, ‚blizu fakulteta‘, ‚u sestre‘), lokativom s prijedlozima *u* i *na*, instrumentalom s prijedlozima *pod*, *nad*, ali i drugim prijedložnim padežnim izrazima.

Prema tomu, prilozu se *kamo* i *kuda* upotrebljavaju želimo li doznati što o kretanju, i to o smjeru i cilju kretanja, dok se prilogom *gdje* raspitujemo o boravku u ili na kakvom mjestu.“

Kako vidimo, sadržaj savjeta u cijelosti je povezan s neodobravanjem određenih načina iskazivanja prostornih odnosa u jeziku. Kontekst prekršaja privatna je komunikacija između dvaju prijatelja. Pri tome je jasno da recipijentov pretpostavljeni „prijatelj“ autorici služi kao svojevrsan diskurzivni paravan koji joj omogućuje da na omalovažavajući način prikaže recipijentovu elementarnu jezičnu i komunikacijsku sposobnost, a da sama pri tome formalno

ostane u granicama pozitivne uljudnosti⁵¹. U jezičnoideološkome pogledu tekst se temelji na ideologiji tradicije i statičnosti, ideologiji monosemije i ideologiji fiksiranoga koda, koja se uparuje s humorom apsurdna i promiče bez ikakva obaziranja na inferenciju kao komunikacijsku činjenicu. Na temelju predodžbe o jeziku kao fiksiranome kodu konstruiraju se komunikacijski nesporazum i recipijentova zapitanost o tome koja je jezična struktura *točna*, čime autoričin savjet zaobilazno dolazi na prethodno prikazanu shemu *pitanje – odgovor iz Jezikomjera*. Naposljetku u diskurs stupa i autorski subjekt – koji, kako se sugerira, sâm nije inicirao nikakav problem (nego on navodno nastaje u spontanoj komunikacijskoj praksi, među prijateljima) – daje „traženi“ odgovor i tako „pomaže“ recipijentu u „poboljšanju“ diskurzivno konstruirane loše jezične proizvodnje.

Što se tiče drugih tekstova, i za njih se može reći da ostaju u okvirima neodobravanja. Donekle se pri tome pedagoškomu diskursu približavaju Alerić i Gazdić-Alerić (odjeljak *Upute za bolje ovladavanje i razumijevanje* kao stalan dio svih njihovih tekstova) i Matković („Da bi se bolje razumjele nijanse u značenju“, „Možda će primjeri pomoći u razabiranju pravoga značenja“).

Kada je riječ o komunikacijskome kontekstu prekršaja, zanimljivo je da Opačić principijelno upozorava na „pogrešku u hrvatskom *standardnom* jeziku (primijetite: ne ulazim u *razgovorne* oblike toga jezika)“, no iz analize tekstova, uključujući i tekst navedene autorice, vidi se da je i privatni kontekst predmet preskriptivističke kontrole. To se iščitava iz varijetetskih odrednica na stranici *Bujica riječi* („Kada im se razlika između ovih triju mjesnih priloga objasni, govornici je vrlo brzo shvaćaju, no u govoru^[52] će katkad odstupiti od njihove upotrebe.“) i kod Ham („**Gdje ideš?* – naše je često razgovorno pitanje koje postavljamo kada želimo doznati mjesto na koje naš sugovornik ide. *Kamo ideš?* – pitanje je koje se rijetko može čuti, a ono je jedino pravilno.“), a na privatni kontekst osim toga upućuju situacije odlaska na ljetovanje (Ha⁵³, Matk2), u kino (HVZ1) i na novogodišnju proslavu (MJS2) te drugo lice jednine u jezičnim primjerima (Ha, HVZ1, J2, MJS2, Op4, Pr1, S1).

⁵¹ U službi je pozitivne uljudnosti i projiciranje recipijentove već ostvarene jezične uporabe na hipotetsku buduću situaciju. Autoričina tendencija da se diskurzivno distancira od nesporazuma koji konstruira možda bi se dala iščitavati i na leksičko-pragmatičkome planu: u vrlo kratku prikazu nesporazuma na početku teksta upotrebljavaju se frazemi „u čudu“ i „na mjestu“, dok u ostatku teksta nema frazemâ.

⁵² Iz cjelovitoga je teksta jasno da se *govor* upotrebljava u opreci prema standardu, kao sinonim za razgovorni jezik.

⁵³ Treba reći i da Ham jedan od primjera s ljetovanjem preuzima iz medijskoga diskursa o životu slavnih osoba, stoga je u tome slučaju zapravo riječ o miješanju privatne i javne domene, koje ni inače nisu tako jasno razlučive kako to pojednostavljene podjele, kakvom i sami baratamo, sugeriraju (usp. Badurina 2004). Takvim se nijansama međutim ne bave ni jezični savjeti, stoga se ne može reći da analiza iznevjerava građu. Štoviše, kako se već može vidjeti iz dosad izloženoga, savjeti o komunikacijskome kontekstu najčešće eksplicitno i ne govore čak ni na razini grube podjele *javno : privatno*, nego se o tome može tek djelomično zaključivati na temelju posrednih pokazatelja.

Općenite su ideologija tradicije i statičnosti te ideologija monosemije. U nekim se tekstovima promiče ideologija fiksiranoga koda (BR3, Ha, HVZ1, Matk2), pri čemu jedino autorica stranice *Bujica riječi* radi strateški odmak kada piše da kritizirani oblici „ne ometaju *znatnije* komunikaciju“ (isticanje je naše), no ni ona ne objašnjava zašto misli da je *uopće* ometaju. K tomu, radi onih recipijenata koji bi možda i taj uvjetni odmak shvatili na neplaniran način, autorica u neposrednome nastavku rečenice uvodi i dodatan jezičnoideološki argument „iznijansiranih značenja“ („pa ipak, s obzirom na razlikovanja iznijansiranih značenja koje hrvatski jezik omogućuje, svakako preporučujemo da se pri uporabi standardnog jezika koristite navedenim izražajnim mogućnostima“). Njime se pak promiče reprezentacija standarda kao varijeteta koji nudi više razlikovno-izražajnih mogućnosti od drugih varijeteta, što je međutim empirijski opovrgnuto (Milroy i Milroy 2012: 12–13) između ostaloga i na primjerima iz hrvatskoga jezika (Starčević i sur. 2019: 91). U argumentaciji Sande Ham ideologija monosemije podupire se ideologijom simetričnosti. Ondje autorica, pozivajući se na „naše jezično znanje i naš jezični osjećaj“, navodnu nepravilnost pitanja *Gdje ideš?* dokazuje stvarnom nepravilnošću pitanja **Na kojemu mjestu ideš?*. Drugo je pitanje doista protivno „naš[emu] jezičn[om] osjećaj[u]“, ali analogija je nevaljana jer prilog *gdje*, po istome tom osjećaju, nije monosemičan, odnosno ne znači samo *na kojemu mjestu* već i *na koje mjesto*⁵⁴. Osim toga treba primijetiti i da takva autoričina argumentacija nije problematična samo činjenično nego i formalno s obzirom na to da zaključak o monosemičnosti priloga temelji na premisi o toj istoj monosemičnosti.

Dodatna su sredstva uvjeravanja versifikacija (Vi2), geslo (u imenu stranice *Hrvatski se voli znanjem*⁵⁵) i ekspresivan internetski mem u kojemu lik iz stripa čupa kosu jer je njegov sugovornik rekao *gdje* umjesto *kamo* (MJS2). Ostatak teksta s memom, doduše, nije ekspresivan, a i drugdje se samo mjestimično uočavaju signali ekspresivnosti (Ha, HVZ1, Matk2, Op4).

Dakako, uvijek se sa stajališta standardnojezičnoga preskriptivizma može reći da je ekspliciranje konteksta suvišno jer postoji prešutna, svima poznata pretpostavka prema kojoj se jezični savjeti bave samo javnom komunikacijom, ali svaki novi primjer u kojemu se kršenje norme povezuje s *hrvatskim jezikom, razgovornim jezikom, komunikacijom među prijateljima i znancima* itd. takvu pretpostavku čini sve neuvjerljivijom.

⁵⁴ Autorica taj manipulativni obrazac (dokazivanje navodne nepravilnosti navođenjem njoj prividno analogne stvarne nepravilnosti) primjenjuje i drugdje, npr.:

„To se vidi i u već spominjanom proskribiranju konstrukcije *u vezi* + genitiv, koja se često javlja umjesto *u vezi* + *s* + instrumental. Tobažnja ispravnost samo ove druge tumači se temeljnim značenjem riječi *veza* i pokušava se ukazati na „nelogičnost“ prve analogijom s primjerom *biti u vezi s Višnjom*: ako je ***biti u vezi Višnje* negramatično u značenju odnosa s osobom, zaključuje se da je i *u vezi otkupa stana* pogrešno (Ham, Mlikota, Baraban & Orlić 2014: 158).“ (Starčević i sur. 2019: 286)

⁵⁵ Autor je gesla Stjepan Babić (Babić 2004: 173).

Mali jezični savjeti, 2015.

4.2.1.3. Akuzativna umjesto dativne rekcije

Savjeti:

- Alerić i Gazdić Alerić (2013: 45–47), „Promjenjivost riječi“, HU3
- Alerić i Gazdić Alerić (2013: 127–129), „Glagoli uz imenske riječi i prijedloge“, HU4
- *Hrvatski se voli znanjem* (URL, 2016.), „lagati + D, koristiti se + I“, HVZ2
- Koharović (GH: 362), „Laži mi na drugom planetu“, Koh
- *Mali jezični savjeti* (URL, 2014.), bez naslova, MJS3
- Matas Ivanković (audio, 2017.), „Doniranje vrtića“, Mata
- Opačić (2009: 112), „lagati komu ← lagati koga“, Op5
- Opačić (2009: 194), „smetati komu ← smetati koga“, Op6
- Stolac (audio, 2017.), „Darivanje djece“, St
- Težak (1999: 183–185), „Ne laži mi“, Te
- Vidulić (2014: 107–108), „Laži me tko kaže, tek se s pjesmom slaže“, Vi3
- Znika (GH: 326), „Smeta me, u svezi toga ...“, Zn3.

Ovako su raspodijeljeni objekti neodobravanja: *lagati* + akuzativ (Op5, Te, Vi3), *lagati* + akuzativ, *koristiti* + akuzativ (HVZ2), *lagati* + akuzativ, *planeta* po *e*-vrsti umjesto *planet* po *a*-vrsti (Koh), *smetati* + akuzativ (MJS3, Op6), *smetati* + akuzativ, *u svezi* + genitiv, *s naglaskom* + genitiv (Zn3), *lagati* + akuzativ, noviji sinkretizam nominativa i vokativa u muškim imenima i prezimenima, drugi slučajevi uporabe oblika jednaka nominativu, nominativ *kćer* i akuzativ *kći*, ispadanje dočelnoga *-h* u genitivu množine pridjevâ, akuzativ *kojeg* umjesto *koji* za neživi antecedent, *za* + akuzativ umjesto *za* + instrumental, *nasuprot* + genitiv (HU3), *lagati* + akuzativ, *kladiti se* + *za* + akuzativ, *osuditi* + *za* + akuzativ, *oboljeti* + *na* + akuzativ,

diskutirati/raspravljati, konzultirati i kontaktirati + akuzativ (HU4), donirati (darovati/darivati) + primatelj (u akuzativu) bez darovanoga (u instrumentalu) (Mata, St).

Najprije se zasebno analizira Težakov tekst. Riječ je o opširnu, ekspresivnu savjetu koji sa stajališta ideologije purizma kritizira akuzativnu rekciju u pjesmi *Laži me* kantautorice Alke Vuice. Savjet je specifičan po tome što u njemu i prekršiteljica norme ima svoj *glas*, s kojim savjetodavac ulazi u polemički dijalog. Donosimo ga gotovo u cijelosti kako bi se izdvojene osobitosti mogle vidjeti i u svojem neposrednom kontekstu:

„[...]“

Ali u svom vremenu popularne popijevke mogu nam nametati nepravilan ili nehrvatski izraz ili oblik, dakle kvariti hrvatski književni jezik. Tako je to sa šlagerom Alke Vuice **Laži me**. Tko iole prati hrvatski književni jezik i bar pokatkad zaviruje u hrvatske rječnike, morao bi znati da glagol *lagati* u hrvatskoj rečenici ne otvara mjesto akuzativu, nego dativu kada se želi izreći cilj, to jest: komu je upućena laž. Stoga je hrvatski pravilno: *Laži mi* (a etički poželjnije: *Ne laži mi*).

Autorici je to zamjerio Miro Modrinić u **Večernjem listu**, a ona je na to reagirala u **Vjesniku** (18. prosinca 1994.):

Glagol lagati je izuzetak i ne može imati objekt u akuzativu. Međutim u staroj hrvatskoj književnosti ima primjer – nas lagali – mi polagujemo. Sad ja ne znam, pravopisi se mijenjaju, s vladama, s državama. Nisam znala da laži me nije hrvatski po novom pravopisu jer jako puno ljudi govori laži me, a ne laži mi. Čisto zvukovno se oslanjam na jezik, zapravo i mislim da je jezik stvar sluha. Meni laži mene (sic!) sasvim drukčije zvuči nego lagati mene (sic!). Lagati meni možeš samo riječima, a lagati mene možeš na više načina. Pokretom, pogledom, postupcima. Ne znam zašto su se mene uhvatili. Valjda i ja mogu imati malo pjesničke slobode. Ja opet mislim da je najvažnije da me publika razumije.

Prvo, ne znam koliko je za konačni pismeni izgled navedenoga teksta odgovorna A. Vuica, koliko Zlatko Šimić, koji je autoricu intervjuirao, a koliko **Vjesnikov** lektor, korektor ili koji drugi urednički ili tiskarski djelatnik, ali radi čitatelja moram upozoriti: Citirane rečenice ili riječi valja označiti (tipom slova, kosim ili masnim slovima, navodnicima, po pravilima pisanja upravnoga govora, primjerice:

Međutim u staroj hrvatskoj književnosti ima primjer: ‚Nas lagali - mi polagujemo.‘

Meni ‚laži mene‘ sasvim drukčije zvuči nego ‚lagati mene‘.

Latinskim *sic!* (*tako!*) upozorio sam na previd koji, očito, pada na dušu tiskarima (*mene* u prvom primjeru mjesto *meni*).

Drugo, oni koji pišu za hrvatsku publiku na hrvatskom književnom jeziku ne bi se smjeli ispričavati čestim mijenama pravopisa te da ne znaju kako je što po novom hrvatskom pravopisu. Nova hrvatska država čak je dosta dugo trpjela sudare triju pravopisa u praksi pa i novi **Hrvatski pravopis**, obvezatan za školstvo, neke kulturne ustanove zapostavljaju, a država ih za to ne poziva na red. Česte promjene hrvatskoga pravopisa (a ne pravopisa uopće u svijetu, kako bi se iz citiranog odlomka moglo shvatiti) plod su upravo nasilja koje je desetljećima trpio hrvatski pravopis i jezik.

Povrh svega, glagolska rekcija (slaganje glagola s određenim padežom) i nije pravopisni, nego gramatički i rječnički problem te se najlakše provjerava u rječnicima.

Nije prihvatljivo ni pozivanje na pjesničku slobodu, jer autoričino tumačenje značenjskog nijansiranja sintagme *laži mi - laži me* leži na lomnim nogama. Taj njezin „jezični osjećaj“, stečen je tamo gdje se laže s akuzativom, i to vrlo mnogo, i ona ga bez ozbiljne stilske potrebe ne može, kao svoju privatnu gramatiku, nametati cijelomu hrvatskom narodu. Nikako je ne ispričava to što je njezina publika razumije. Njezina publika razumije i *vazduh, kiseonik, neprikosnoven, obezbijediti, ubijediti* i druge srbizme, ali je pravo pitanje što joj ga je uputio M. Modrinić: „Zašto da pjevamo srpsko-hrvatski kad možemo hrvatski?“ (Večernji list, 28. 12. 1994.)

A Vuičinu tumačenju o laganju „pokretom, pogledom, postupcima“ bolje bi odgovarao glagol *varati* (kojemu odgovara akuzativ: *Varaj me*), dok *lagati* po svom osnovnom značenju upućuje na riječ, na govorenje, jer se u rječnicima definira: *kazivati nešto što nije istinito s namjerom da se prevari onoj kojem se kazuje*. Takvo objašnjenje Akademijina Rječnika, kao i dativnu upravljenost (rekciju) glagola *lagati*, potvrđuju i primjeri iz hrvatske književnosti:

Vetranić: *Sad nam ne lažu, zač ti nije lagati.*

Došen: *Misliti će da im lažeš.*

Novosadski rječnik **Matice srpske** donosi za taj glagol akuzativne potvrde samo od srpskih pisaca, nijedna nije hrvatska, iako je sastavljačima bilo stalo da za svaku natuknicu nađu bar po jedan hrvatski primjer. Istina, i u pokojega hrvatskoga pisca naći će se *lagati* s akuzativom mjesto s dativom, ali uglavnom pod utjecajem vlastitog zavičajnog dijalekta, najčešće bliskoga kojem susjednom srpskom dijalektu. Tako i hrvatski tamburaši u emisiji *Lijepom našom* pjevaju: *Pričali su da si nevjerna i da si me uvijek lagala* (Ti si moja tajna najveća), ali to nije razlog da se poništi pravilo koje stoljećima potvrđuju hrvatski pisci i jezikoslovci. To više što ni u jednom od kritiziranih primjera nema razloga za stilski otklon od gramatičke norme: ni zvukovnoga, ni ritmičnoga, ni značenjskoga.

NE LAŽIMO SI, često nam nije umjetnost razlogom za uporabu nehrvatskih riječi i oblika, nego neznanje, nemar i premalo volje za prevladavanje jezičnih navika

koje smo stekli u određenim krajevima i u vremenima kada je bilo oportunije bježati od kroatizama koji su ocrnjivani i ozloglašivani kao ustaški, nacionalistički i šovinistički izrazi.“

Mogu se razlikovati dva glavna sloja Težakova ekspresivnoga diskursa. U jednome je ekspresivnost usmjerena na prekršiteljicu i druge prekršitelje norme, kojima autor u otvorenome napadu na njihov pozitivni obraz pripisuje nemar, neznanje i oportunizam, a njihove stvarne i moguće pokušaje opravdanja u zaključku svojega teksta eksplicitno označava kao *laž*. Vuičin se diskurs tom oznakom obilježava i u samome naslovu („Ne laži mi“), pri čemu autor jezičnosavjetničkom figurom pseudodijaloške repeticije i simbolički ističe primat vlastitoga diskursa nad njezinim u postojećim odnosima sociolingvističke moći. U drugome sloju autor apelira na nacionalne osjećaje čitateljstva i tako govornike koji se opiru purizmu pokušava staviti i pod društveni pritisak. Populistički⁵⁶ se poziva na *cijeli hrvatski narod* te se i sâm nastoji prikazati kao neutjecajan pripadnik negodujuće mase u svojoj pritužbi na kulturne ustanove koje država „ne poziva na red“⁵⁷. Ukupnoj nacionalno obilježenoj ekspresivnosti doprinosi i rekurencija pridjeva *hrvatski*, npr. „oni koji pišu za hrvatsku publiku na hrvatskom književnom jeziku“, čime se, u mogućoj interpretaciji, autor intertekstualno naslanja na populističke parole aktualne u vrijeme nastanka savjeta (*hrvatska puška na hrvatskom ramenu, hrvatska lisnica u hrvatskom džepu*)⁵⁸.

Na ograničenu kontekstualizaciju prekršaja mogao bi upućivati tri puta upotrijebljen naziv *hrvatski književni jezik*, ali u tekstu je više onih općenitijih varijetetskih odrednica, iz kojih je jasno da Težakov savjet pokušava normirati svu komunikaciju na hrvatskome jeziku (autor npr. rečenicu koju smatra standardnojezično ispravnom označava kao *hrvatsku rečenicu*, a oblike koje ne smatra standardnojezičnima označava kao *nehrvatske*). Od toga unatoč načelnomu preskriptivističkom stavu o umjetničkoj autonomiji nisu izuzeti ni tekstovi popularne glazbe (usp. Starčević i sur. 2019: 287), no pitanje je smatra li Težak takve tekstove („popularne popijevke“) legitimnom vrstom poetskoga diskursa ili im taj status možda odriče iz implicitne elitističke pozicije. U svakome slučaju, Vuičino traženje da joj se dopusti „*malo pjesničke slobode*“ Težak odlučno otklanja uz nekoliko paušalnih stilističkih prosudaba („bez ozbiljne stilske potrebe“, „nema razloga za stilski otklon od gramatičke norme: ni zvukovna,

⁵⁶ O populizmu u jezičnome savjetništvu nešto opširnije pišemo u poglavlju o anglicizmima (4.2.2.2.).

⁵⁷ To je i jedan od triju frazema u tekstu. Autor još ističe da slovni propust iz Vuičina intervjua odgovornima „pada na dušu“, a za Vuičinu argumentaciju kaže da „leži na lomnim nogama“.

⁵⁸ Potencijalno je u vezi s nacionalnom ideologijom zanimljiv i primjer naturalizacije jezičnoga znaka („Taj njezin „jezični osjećaj“, stečen je tamo gdje se laže s akuzativom, i to vrlo mnogo [...]“). Kažemo *potencijalno* jer nije jasno aludira li tu Težak istodobno i na nacionalni stereotip o Srbima. Ne poznajemo dovoljno kontekst da bismo tu mogućnost sa sigurnošću potvrdili ili odbacili.

ni ritmičnoga, ni značenjskoga“). Međutim, zvukovne i ritmičke potrebe krajnje su očite (stihovi *laži, laži, laži me i ljubi, ljubi, ljubi me* ne bi bili podudarni u slučaju dativne rekcije glagola *lagati*), dok o tome koliko su te potrebe „ozbiljne“ i nema smisla raspravljati s obzirom na to da autor nigdje ne obrazlaže što to uopće smatra parametrima ‚ozbiljnosti‘. Što se pak tiče značenjskih razloga, njih na zadovoljavajući način objašnjava sama kantautorica („*Lagati meni možeš samo riječima, a lagati mene možeš na više načina. Pokretom, pogledom, postupcima.*“), ali autor tu mogućnost suvremenoga jezika odbacuje pozivajući se na starije jezično stanje zabilježeno u rječničkim definicijama i potvrdama.

Prekršiteljica norme dobiva glas tako što autor u svojem tekstu citira njezin odgovor prijašnjemu kritičaru. Kako je već prikazano, autorov odgovor na njezine riječi obilježen je ekspresivnošću, dok je direktivna ilokucijska svrha mnogo neizrazitija⁵⁹. Na razini reprezentacije dominantna je pak ideologija purizma. Poduprta je ideologijom mononimije, ideologijom monosemije, ideologijom tradicije i statičnosti te s njome usko povezanom ideologijom rječničke potvrde, a važan je detalj, već primijećen u Vlašić (2010: 106^F), i Vuičino pristajanje na ideološki primat tradicije kada se opravdava traženjem potvrdâ akuzativne rekcije „*u staroj hrvatskoj književnosti*“. U tekstu je naposljetku važna i reprezentacija samoga Vuičina djelovanja, koje autor dva puta označava glagolom *nametati*. Ta bi oznaka imala smisla da Vuica uvjerava govornike kako je jedino akuzativna rekcija glagola *lagati* ispravna i kako bi dativnu rekciju trebali izbrisati iz svojega jezika, no to, dakako, nije slučaj. Naprotiv, na temelju prikazanoga nije pretjerano zaključiti da Težak govoreći o *nametanju* vlastitu praksu namjerno ili nehотиčno projicira na svoju supolemičarku.

Neka obilježja Težakova savjeta moguće je naći i drugdje u ovoj skupini tekstova. Znika tako u svojem savjetu, poigravajući se riječima i razinama diskursa, ekspresivno ističe da joj je „*zasmetalo*“ to što je kritiziranome primjeru ostvarena akuzativna rekcija glagola *zasmetati*. Opačić se ekspresivno izražava o kvaliteti stihova Alke Vuice („refren jednoga zabavnog pjesmuljka“, „Ako je i zbog (loše) rime, previše je (i potpuno nepotrebno).“), a svoj stav o pravilnoj jezičnoj uporabi osnažuje i frazemom („Sumnje nema [o glagolskoj dopuni]“). Najekspresivniji je pak Vidulić, koji se u svojim savjetničkim stihovima akuzativnoj rekciji „*ne veseli*“⁶⁰, a tu emociju naglašava metaforom i poredbom („Imperativ taj iz pjesme / plâvi svud

⁵⁹ Dakako, o direktivnosti se može govoriti na relaciji *autor – masa recipijenata prekršiteljâ*, ali tekst je primarno namijenjen Vuici. Iz njezinih je pak riječi unaprijed jasno da ne namjerava snimiti novu verziju pjesme s jezičnom strukturom koja je favorizirana sa stajališta moći (iako je i takvo što načelno moguće i u praksi potvrđeno: v. npr. komentar *Youtubeova* korisnika *goranvu* na adresi <https://www.youtube.com/watch?v=ELIRvsW8BvI>).

⁶⁰ Preskriptivisti ponekad vlastito djelovanje, stavove i osjećaje pripisuju personificiranomu jeziku (Starčević i sur. 2019: 184), a tako u ovome slučaju čini i Vidulić („ali jezik ipak veli / da se tomu ne veseli“).

ko voda s česme“) te frazeološki obilježenim govorom („Tko po pjesmi riječi mjeri, / samo je u dobroj vjeri“). U kontekstualizaciji prekršaja Koharović, slično Težaku, kombinira hrvatski jezik općenito i hrvatski standard, dok Opačić govori samo o „hrvatskom jeziku“, spominjući k tomu i „opći jezik jezično ionako poljuljanoga hrvatskog puka“ (Op5). Alka Vuica prekršiteljica je norme u još trima tekstovima (Koh, Op5, Vi3), pri čemu joj Koharović pridružuje i još jednoga tekstopisca, autora refrena s imenicom *planeta* po *e*-vrsti umjesto zagovarane varijante *planet* po *a*-vrsti (*nisi ti jedini na svijetu / nismo mi sami na planeti*). Implicitno isključujući iznevjeravanje rime kao mogući stilogen postupak, Koharović o tim stihovima zaključuje: „Čak i sa stajališta stroka taj bi ispravak dobro došao.“

Od jezičnih ideologija općenite su ideologija tradicije i statičnosti te ideologija mononimije. S druge strane, ideologija purizma (Koh, Op5) nije općenita, barem ne na eksplicitnoj razini⁶¹. Na ideologiji fiksiranoga koda temelje se dva jezična savjeta o akuzativnoj rekaciji glagolâ *donirati* i *darovati/darivati* (Mata, St), pri čemu je u tekstu Matas Ivanković ta ideologija strateški ublažena prividnim uvažavanjem izvanjezične stvarnosti („Iako je u realnosti malo vjerojatno da bi netko poklonio djecu, zakladu ili stranku, ipak je moguća i ta interpretacija.“). Ni tu se međutim – kao ni u prijašnjim primjerima ideologije fiksiranoga koda u njezinoj relativiziranoj inačici – ne objašnjava pod kojim bi točno uvjetima takav nesporazum bio moguć, kao ni zašto bi, sve i da jest moguć, govornici svoju jezičnu uporabu trebali podređivati nečemu što je „u realnosti malo vjerojatno“.

4.2.1.4. Aoristno *bi* umjesto *bih/bismo/biste*

Savjeti:

- Alerić (audio, 2017.), naslov nepohranjen, A1
- Alerić i Gazdić-Alerić (2013: 89–91), „Kondicional I.“, HU5
- *Bujica riječi* (URL, 2012.), „Ja bih spavao ili ja bi spavao“, BR4
- Nikić-Ivanišević, Opačić i Zlatar (2004: 12), „Bih / bi“, J3
- Opačić (2009: 23–24), „biti“, Op7
- Protuđer (1997: 71), „Bih, bismo i biste“, Pr2
- *Stitch* (URL, 2006.), „Nenaglašeni aorist glagola „biti““, S2
- Zoričić (1998: 254–256), „Višeznačni oblik bi“, Zo1
- Vidulić (2014: 78), „Bih, bi, bi, bismo, biste, bi“, Vi4.

⁶¹ Starčević (2016: 75–78; usp. Starčević i sur. 2019: 335–338) savjete koji se bave srbizimima, a nigdje to ne ističu, tumači kao strateški prikriveno promicanje ideologije purizma.

Objekti neodobravanja: aoristno *bi* umjesto *bih/bismo/biste* (A1, BR4, HU5, J3, Pr2, Vi4, Zo1), *bi* umjesto *bismo/biste* i hiperkorektno *bih* umjesto *bi* (S2), *bi* umjesto *bih/bismo/biste*, hiperkorektno *bih* i prezentski oblik *jeste* umjesto *jest* (Op7). Dva savjeta kao nestandardne spominju i čakavske oblike za tvorbu kondicionala (HU5, Zo1).

Alerić i Gazdić-Alerić te Zoričić daju i neke opće pouke o kondicionalu koje se ne tiču samoga neodobravanja. Formalno najopsežniju dodatnu pouku daje Opačić donoseći tablice sa svim oblicima glagola *biti* i uputama o tvorbi složenih glagolskih oblika, što čak i performativno najavljuje riječima „evo pouke“, no teško je reći da je u funkcionalno-komunikacijskome smislu riječ o istoj pojavi kao u prethodno spomenutih autora. Ostatak toga savjeta naime navodi na zaključak da se Opačić time ne nastoji približiti pedagoškomu diskursu, nego da demonstrativno iskazuje svoje nezadovoljstvo stanjem u jeziku. Njezin je tekst otpočetak vrlo ekspresivan i otvoreno ugrožava pozitivni obraz recipijenata prekršiteljâ („ja ne znam kako takvih uopće može biti kad je barem osmogodišnje školovanje obvezno“, „oni koji su načuli“, „no nisu shvatili“). Autorica se žali, posežući za frazemom, kako primjena pravila „ne prolazi glatko“, a u završnome napadu na pozitivni obraz recipijenata ironično upotrebljava glagol *kriti* (*se*) i poručuje: „evo pouke koja se ‚krije‘ u svakoj početnici hrvatskoga jezika“. Stoga u danome kontekstu i samu autoričinu pouku, tj. gramatičku tablicu, koja inače pripada tekstnim vrstama reprezentativima (Ivanetić 2003: 70–71), možda treba tumačiti kao nekonvencionalno sredstvo pojačavanja negativne ekspresivnosti.

U savjetu Nives Opačić eksplicira se i kurzivom ističe kontekst prekršaja („u *službenoj* upotrebi“), no sâm primjer kršenja norme koji autorica daje, „Ja *bi* sutra išla na koncert“, teško se uklapa u javnu, a još teže u službenu komunikaciju.

Prekršitelji norme najkonkretiziraniji su u *Stitcha* (banka, novinari, ministar i tekstopisac).

Pitanje kao priopćajno polazište ovaj put osim u *Jezikomjeru* nalazimo i u *Bujici riječi*.

Četiri savjeta intertekstualno su povezana anegdotom o reklamnome sloganu *Štedite da bi mogli trošiti* (A1, HU5⁶², S2, Zo1). Prema savjetničkomu pogledu na jezik kao na fiksirani kod, taj slogan „zapravo glasi: *Vi* štedite da bi *oni* mogli trošiti“ (S2). Vodeći računa o (ne)prihvatljivosti toga pogleda, Zoričić se u jednome odlomku osvrće na govornike koji ne pristaju na ideologiju fiksiranoga koda:

⁶² *Hrvatski u upotrebi* ne ističe anegdotalan karakter toga primjera, što je u skladu s općom težnjom te knjige za što neosobnijim diskursom. Tako osim anegdote u obrađenim tekstovima iz *Hrvatskoga u upotrebi* nema ni drugih elemenata koje smo u teorijsko-metodološkome dijelu naveli među mogućim savjetničkim sredstvima uvjeravanja.

„Ima ljudi koji, kad čuju takve savjete, obično odmahnu rukom. To su sitnice, važno je da se razumijemo pa makar i ne bila baš svaka riječ posve gramatički ispravna. Ako je štogod pogrešno – tvrde oni – po surječju (kontekstu) ili iz govorne situacije lako je razumjeti što je posrijedi. Naravno da nisu u pravu, a nije ni sigurno da ćemo se najbolje i otrprve razumjeti ako sve riječi nisu točne.“

Može se reći da autor korektno predstavlja bit neistomišljeničkoga diskursa („važno je da se razumijemo“), ali ne i da ga argumentirano pobija. Umjesto toga ga negira simboličkim reduciranjem na gestu kao neverbalan znak („odmahnu rukom“) i neobrazloženom konstatacijom da govornici koji tako misle „nisu u pravu“⁶³. To što autor odmah dodaje kako „nije ni sigurno da ćemo se *najbolje* i *otrprve* razumjeti ako sve riječi nisu točne“ (isticanje je naše) također nije protuargument, nego tek strategija već viđena u prethodnim poglavljima, dakle relativizacija ideologije fiksiranoga koda time što se navodni komunikacijski problem ne predstavlja kao apsolutan, nego kao pitanje stupnja. Naravno, manji ili veći nesporazumi u načelu su uvijek mogući, ali ostaje neobrazloženo zašto bismo upravo u nestandardnim (ili navodno nestandardnim) oblicima trebali vidjeti uzročnike nesporazumâ kada se, kako u kritici ideologije fiksiranoga koda ističu Starčević i sur. (2019: 107), „i iskazi koji su posve i strogo usklađeni s normama standardnog dijalekta i zahtjevima jezičnih savjetnika mogu [...] shvatiti na više načina“.

Osim na ideologiji fiksiranoga koda savjeti protiv oblika *bi* za svih šest lica aorista temelje se i na ideologiji tradicije i statičnosti, ideologiji mononimije i ideologiji monosemije. Uz to se na *Bujici riječi* kao zanimljivost, ali i kao neizravan ideološki zagovor što simetričnijih odnosa u jezičnome sustavu, navodi i to da „nemamo nijedan drugi glagol i nijedno drugo vrijeme ili način u kojem bi oblici za sva glagolska lica bili jednaki. To jednostavno nije karakteristično za hrvatski jezik.“

4.2.1.5. Akuzativ kojeg umjesto koji za neživi antecedent

Savjeti:

- Alerić i Gazdić-Alerić (2013: 209–211), „Upotreba odnosnih zamjenica *tko*, *što*, *čiji*, *kakav*, *kolik*“, HU6
- *Hrvatski se voli znanjem* (URL, 2017.), bez naslova, HVZ3
- Kovačević (1998: 53), „Krivo sklanjanje odnosne zamjenice *koji*“, Kov
- Mamić (1996: 65–66), „Treba li isprašiti gospodara ili kaput“, Ma

⁶³ Odlomak je zanimljiv i u frazeološkome smislu. *Odmahnuti rukom* i *biti u pravu* jedina su dva frazema u Zoričićevu inače vrlo opširnu tekstu i možda nije slučajno da dolaze baš u najpolemičnijemu odlomku.

- Matković (2006: 93), „Kad *koji* nije *kojega*“, Matk3
- Nikić-Ivanišević, Opačić i Zlatar (2004: 64), „Koji / kojega“, J4
- *Stitch* (URL, 2005.), „Živo i neživo“, S3
- Opačić (2009: 97–98), „koji, kojega (uz akuzativ muškoga roda)“, Op8
- Protuđer (1997: 23), „Kada rabiti *koji*, a kada *kojega*?“, Pr3
- Vidulić (2014: 62), „Režiser *kojega* (*koga*) poznajem, film *koji* sam gledao“, Vi5
- Znika (GH: 388–389), „Koji i kojega“, Zn4
- Zoričić (1998: 94–96), „Zamjenica *koji*“, Zo2.

Zajednički je objekt neodobravanja akuzativ jednine *kojeg* za neživi antecedent muškoga roda, a kritiziraju se i akuzativ *kojeg* za antecedent srednjega roda (Kov), ponavljanje zamjenice *koji* u višestrukoj rečeničnoj subordinaciji (HU6, Zn4, Zo2), oblik *šta* kao nominativ upitne zamjenice (HU6) te akuzativ jednine imenicâ muškoga roda *Hajduk* i *Porin* po sklonidbi za živo (S3). K tomu se u Alerića i Gazdić-Alerić među pogreškama navodi i akuzativ *koji* za živi antecedent („Nije pravilno: *Čovjek koji sam pitao za savjet.*“), što je neuobičajen primjer objekta neodobravanja nepotvrđenoga u jezičnoj praksi⁶⁴. Fokus sa samoga neodobravanja ponedje se miče dodatnim jezičnim poukama (HU6, Pr3, Zo2) i pitanjem kao odabranim priopćajnim polazištem savjeta (J4, Pr3).

U dijelu se tekstova prekršaj smješta u kontekst javnoga diskursa, najčešće medijskoga ili publicističkoga (Ma, Matk3, S3, Zn4, Zo2). S druge strane, na privatnu komunikaciju upućuje neformalna varijetetska odrednica *praktični govor* iz Protuđerova savjeta („Odnosne zamjenice *koji* i *kojeg* u praktičnom se govoru često nepravilno rabe“), kao i jezični primjeri u kojima se javljaju situacije ljetovanja (HU6), piknika (HVZ3) i pozivanja sugovornika da dođe vidjeti govornikov novi osobni automobil (S3). Jezičnoideološki, tekstovi polaze od ideologije tradicije i statičnosti te ideologije mononimije. Izražena je i ideologija simetričnosti (HU6, HVZ3, Op8), osobito u šaljivu stripovskome dijalogu na stranici *Hrvatski se voli znanjem* („Ovo je auto kojeg sam oduvijek htio!“ – „Ti si patak koji više neću zvati na piknik!“)⁶⁵. U trima se savjetima javlja i ideologija fiksiranoga koda (Ma, Matk3, Pr3; Pr3 bez ikakva ograđivanja). U tim se tekstovima formalno izjednačavanje zamjeničkih oblika za živo i neživo

⁶⁴ S takvim smo se primjerima, doduše, već susretali u građi (**pošta iza kuta*, **Na kojemu mjestu ideš?* i sl.; ovdje usp. HVZ3), ali karakteristično je za njih da se ne navode kao objekt neodobravanja, nego redovito kao dio argumentacije. No svakako je zajedničko i tim primjerima i primjeru Alerića i Gazdić-Alerić to da se zasnivaju na ideologiji simetričnosti (opći je naime smisao, premda u Alerića i Gazdić-Alerić nešto implicitnije plasiran: *struktura A ne treba postojati jer ne postoji ni struktura *B, koja joj je po nečemu analogna*).

⁶⁵ Na jednoj razini promatranja svim bi se tekstovima iz ove skupine mogla pripisati ideologija simetričnosti s obzirom na to da svi zahtijevaju podudaranje zamjeničke paradigme s imeničkom. No u trima navedenim savjetima taj je zahtjev svakako jasnije naznačen nego u drugima.

predstavlja kao opasnost za uspješnu komunikaciju, što se dokazuje pomoću jezičnih primjera posebno konstruiranih za tu svrhu:

„A da je to razlikovanje značenjski veoma važno, vidjet ćemo to na ovom primjeru:

Kad kažem: *To je kaput gospodara kojeg treba isprašiti*, neće biti svakomu jasno treba li isprašiti kaput ili gospodara. [...]

[...] Doduše, u najviše primjera krive uporabe te odnosne zamjenice ne dolazi do značenjske zbrke jer se iz konteksta jasno vidi da se odnosi na neživo.

Ali kao što pokazuje navedeni primjer, moramo sačuvati tu razliku. To je razlikovanje, kako vidimo, i u interesu gospodara. Želimo li isprašiti kaput, reći ćemo: *To je kaput gospodara koji treba isprašiti*.“ (Ma; podcrtavanje je naše)

„Nepravilna uporaba odnosne zamjenice *koji* može donijeti i nejasnoće u rečenicama. Rečenica: *To je mobitel čovjeka kojeg treba popraviti* znači da čovjeka treba popraviti, a smisao je da treba popraviti mobitel. Stoga rečenica pravilno glasi ovako: *To je mobitel čovjeka koji treba popraviti*. Jasno je da mobitel znači što neživo i da njega treba popraviti, a ne čovjeka.“ (Matk3; podcrtavanje je naše)

„Evo jednog primjera, u kojem će se promijeniti smisao zamijenimo li odnosne zamjenice *koji* i *kojega*.

– **To je brod ribara koji treba potopiti**. (Znači treba potopiti brod).

– **To je brod ribara kojega treba potopiti**. (Znači treba potopiti gospodara).“

(Pr3; podcrtavanje je naše)

Vrlo je zanimljivo da u konstruiranim primjerima standardnojezično ispravnoga djelovanja i Mamić i Matković i Protuđer posežu za jezičnom strukturom koja se inače u jezičnome savjetništvu označava ne samo kao nedopuštena nego i kao simbol hrvatske jezične obespravljenosti u Jugoslaviji. Riječ je o sintagmama s posvojnim genitivom imenice koja je bez odredbe (u vidu apozicije, atributa, atributne surečenice ili člana imensko-prezimenske formule): *kaput gospodara, mobitel čovjeka, brod ribara* (podcrtano u donesenim citatima)⁶⁶. Nije vrlo vjerojatno da su autori, urednici, recenzenti i svi drugi uključeni u proces objave savjetâ pukim slučajem propustili uočiti tu jezičnu strukturu, stoga se na njoj vrijedi zadržati i

⁶⁶ Prema Siliću i Pranjkoviću (2007: 201), „[p]osvojni genitiv označuje posjednika (lat. *possessor*), tj. predmet (posebno često osobu) kojemu što pripada, onoga koji što posjeduje, i dolazi uz imenske riječi što označuju posjedovano (lat. *possessum*)“. Normativno je sporan samo jednočlani posvojni genitiv, tj. posvojni genitiv bez odredbe. Glavni razlog njegove negativne političke simbolike posvojni je genitiv imenice *Hrvatska* (u *Društvo književnika Hrvatske* i sl.), koji je za vrijeme Jugoslavije, „u težnji za unifikacijom jezika“ (Kuna 1999: 7), favoriziran umjesto posvojnoga pridjeva *hrvatski*. Kritiziraju se osim toga i drugi tipovi posvojnoga genitiva, pri čemu se „u području normativistike i poglavito jezičnoga savjetništva neopravdano [...] do sada pojam posvojnoga genitiva odnosio i na one sintaktičke obrasce kojima nije svojstvena posvojnost“ (Kuna 1999: 2).

postaviti pitanje što nam ona govori o pristupu Mamića, Matković i Protuđera jezičnomu upravljanju, kao i kako se taj pristup uklapa u opća poimanja jezičnosavjetničkoga djelovanja. Najprije treba istaknuti da posvojni genitiv u trima savjetima nije sporedan element, oblik čijim se izostavljanjem ništa bitno ne bi promijenilo. Naprotiv, on je konstitutivan element tih tekstova jer se ideologija fiksiranoga koda u konkretnome slučaju i ne bi mogla artikulirati nikako drukčije nego tom konstrukcijom. Također se može isključiti mogućnost da se primjeri implicitno odnose i na širu jezičnu uporabu, ne samo na strogo regulirani standard (iako bi i u tome slučaju bilo neobično da se tek tako prešuti izrazito negativna simbolička obilježenost posvojnoga genitiva), i to jednostavno zato što primjeri poput ponuđenih i nisu dio široke uporabe⁶⁷. Oni su, upravo *unatoč* toj uporabi i *unatoč* nominalnoj nepoželjnosti posvojnoga genitiva u standardnojezičnome korpusu, umjetno konstruirani samo da bi se postigla jedna svrha: promidžba ideologije fiksiranoga koda kao dijela dominantnoga jezičnoideološkog diskursa. Dakle, drugim riječima, Mamić, Matković i Protuđer planiranje korpusa izravno podređuju planiranju diskursa. To se u potpunosti uklapa i u našu opću predodžbu o odnosu toga dvojega u jezičnome savjetništvu. Kako smo već istaknuli u teorijsko-metodološkome dijelu, referirajući se na Starčevića i sur. (2019), na primat diskursa upućuje sama neostvarivost korpusnih zahtjeva, uvjetovana količinom tih zahtjeva i savjetničkim inzistiranjem na strukturama iz visokoga standardnog varijeteta (a sada se već, nakon što je obrađena većina građe, kao dodatna zapreka ostvarivanju zamišljenoga korpusa može spomenuti i savjetnička tendencija zalaženja u prostor privatne komunikacije). U savjetima se, naravno, ta orijentacija nigdje ne eksplicira pa su tim informativniji ovakvi rijetki slučajevi u kojima savjetodavci –

⁶⁷ Pitanje je čak mogu li se u danome kontekstu sintagme *kaput gospodara, mobitel čovjeka, brod ribara* uopće smatrati prihvatljivim sintagmama hrvatskoga jezika. Svakako, mnogo bi uobičajenije bilo upotrijebiti sintagme s posvojnim pridjevom: *gospodarov/gospodarev kaput, čovjekov mobitel, ribarov/ribarev brod*. Tu konvenciju u izražavanju odnosa između živoga posjednika i posjedovanoga predmeta s kognitivnolingvističkoga gledišta objašnjavaju Belaj i Tanacković Faletar (2014: 277; usp. Kuna 1999: 4–7), koji za posvojni pridjev pišu da je znak „prethodne jasne određenosti spomenute osobe koja proizlazi iz njezine fizičke prisutnosti ili iz činjenice da je otprije poznata i samim time konceptualno dostupna primatelju poruke budući da je u razgovoru već bila spomenuta“, a da „[u]poraba genitiva u značenju posvojnosti proizlazi [...] iz fizičke ili konceptualne udaljenosti posjednika“. Belaj i Tanacković Faletar (2014: 276) s time povezuju i težnju govornikâ da kakvom odredbom поближе označe udaljena posjednika, zbog čega u konačnici i nema stvarne potrebe za posvojnim genitivom bez odredbe za živoga posjednika. Autori zaključuju da „bi u većini primjera zamjena imenskih sintagmi s posvojnim pridjevima (17–19) imenskim sintagmama s genitivno kodiranim besprijedložnim postmodifikatorima (20–22) rezultirala nastankom vrlo obilježenih konstrukcija:

(17) **Markova** glava

(18) **djedov** štap

(19) **prolaznikov** novčanik

(20) ??glava **Marka**

(21) ??štap **djeda**

(22) ??novčanik **prolaznika**“ (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 278).

zbog specifične kombinacije promovirane jezične ideologije i problematiziranoga jezičnog materijala – svjesno rade na štetu zamišljenoga korpusa⁶⁸.

Jezični savjet Marka Kovačevića o odnosnoj zamjenici *koji* izdvaja se po svojim netipičnim formalnim i žanrovskim obilježjima, kao i zbog osobita tipa ekspresivnoga diskursa u kojemu autor nepoželjnu jezičnu uporabu kritizira u religijsko-moralističkome ključu. Akuzativom odnose zamjenice *koji* autor se bavi u sklopu duljega teksta pod naslovom „Vježbe iz lekture“ (Kovačević 1998: 51–74), no taj je odjeljak jasno grafički istaknut u odnosu na ostatak teksta pa se može promatrati i samostalno⁶⁹. U žanrovskome pogledu autor se nadovezuje na tradiciju jezičnih savjeta, no zamjera im „stanovit[u] apstraktnost“ (Kovačević 1998: 51). Nasuprot tomu, u njegovu tekstu „[r]iječ je o stanovitoj jezičnoj recenziji objavljene knjige, na kojoj je označen i lektor, ali je on, na žalost, svoj posao obavio površno i nestručno“ (Kovačević 1998: 51). Kako je već istaknuto, Kovačevićev je diskurs ekspresivan i obilježen religijskim leksikom i metaforama. Cjelina kojoj pripada okvirni tekst naslovljena je tako s „Muke lektorske“, originalna lektura označena je kao *grijeh*, odnosno kao *beata culpa* što će „korisno i zorno poslužiti za ilustraciju lektorskih zahvata“ (Kovačević 1998: 51), a autor upozorava i da u njega nema „onih velikodušnih indulgencija što ih neki jezikoslovci prodaju polupismenima i [...] one jeftine jezikoslovne relativističke kazuistike koja razara s mukom stečen jezični standard i vodi posvemašnjoj zbrci“ (Kovačević 1998: 51). U skladu s koncepcijom cjelokupnoga okvirnog teksta kao svojevrsne javne lekture, većinu odjeljka o zamjenici *koji* čine nizanje i ispravljanje rečenica iz knjige, čemu se pridodaju kratka autorova objašnjenja, koja su katkada ekspresivno pojačana uskličnikom. Odjeljak se i zaključuje ekspresivno, autorovim riječima da neće „više dovoditi u kušnju ni svoju ni tuđu strpljivost“, pri čemu se ističe imenica *kušnja* kao još jedan leksem karakterističan za religijski diskurs (iako, naravno, ne i sasvim ograničen na nj). Okvirni tekst zaključuje se pak ovim odlomkom:

„Knjigu sam uzeo u ruke jer me je privukla zanimljiva tema, ali dok sam je čitao, nehotice sam bio prisiljen pisati razlikovnu slovnice! Kibernetičari bi rekli da je došlo

⁶⁸ Poznat nam je samo jedan potencijalno sličan primjer. Starčević (2016: 79) naime u analizi jednoga od radijskih jezičnih savjeta uočava da autorica upotrebljava akuzativ *kojeg* za neživi antecedent i interpretira to kao funkcionalan dio njezina purističkoga diskursa:

„Dodatni pokazatelj da se savjetom ustvari tematizira i promiče *izvanjezični* konflikt personifikacijom neživih entiteta (odnosno pridavanjem agentivnosti glagolima kao akterima opisanog ‚sukoba‘) upotreba je oblika *kojeg* nakon glagola *pripovijedati* (‚Glagol *pričati* u svome prvotnome značenju znači isto što i *pripovijedati*, *kojeg* je istisnuo u književnije sfere jezika‘) – teško je povjerovati da je takva upotreba slučajna omaška autorice koja daje jezične savjete i sigurno zna pravila standardnoga dijalekta o distribuciji relativnih zamjenica, prema kojima se akuzativnim oblikom *kojeg* treba koristiti samo nakon antecedenta koji označava živo biće.“

Ipak, smatramo da je u tome slučaju sasvim realna i mogućnost autoričina previda s obzirom na znatnu uporabnu proširenost neodobravane strukture.

⁶⁹ Usp. Ivanetić (2003: 20), gdje se među kriterijima tekstualnosti spominje i „prepoznatljiv grafički oblik“.

do šuma u priopćajnom kanalu te mjesto da pratim poruku, ja sam pratio kanal i njegovu gramatičku i jezičnu škripu.“ (Kovačević 1998: 74)

Iako autor u samome tekstu kritizira jezičnu redundanciju (Kovačević 1998: 69), vidimo da u zaključku, nedosljedno (ali, dakako, posve pragmatički funkcionalno), i sâm poseže za njome kako bi recipijente uspješnije uvjerio u vlastitu neagentivnost (i prilog *nehotice* i pasiv glagola *prisiliti* u konkretnome slučaju iskazuju isti sadržaj). Ovdje ipak nismo uvjereni da je šum u priopćajnome kanalu o kojemu autor izvještava posljedica objektivnih jezičnih nedostataka knjige, nego zaključujemo kako proizlazi upravo iz Kovačevićeva jezičnoideološki uvjetovana poriva da uobičajenu jezičnu varijaciju doživljava katastrofičarski i tumači je u neodgovarajućim religijsko-moralističkim pojmovima.

4.2.1.6. Prijedlog *s* s instrumentalom sredstva

Savjeti:

- Alerić i Gazdić-Alerić (2013: 193–195), „Značenje instrumentala“, HU7
- Diklić (GH: 341), „Prijedlog *s/sa*“, Di
- *Hrvatski se voli znanjem* (URL, 2017.), bez naslova, HVZ4
- Hudeček, Mihaljević i Vukojević (2011: 133), „Prijedložni i neprijedložni instrumental“, JS
- Opačić (2009: 79–80), „instrumental (sredstva, društva, načina)“, Op9
- Oraić Rabušić (audio, 2018.), „Putovanje vlakom s bakom“, Or2
- Protuđer (1997: 44), „Šetam *s bratom* i *sa sestrom*, ali pišem *olovkom*“, Pr4
- Tanocki (1994: 19), „S – sa“, Ta.

Zajedničkomu objektu neodobravanja pridodaju se izostavljanje prijedloga *s* u instrumentalu društva (JS) i načina (HU7, Op9) te nepropisana raspodjela prijedložnih varijanata *s* i *sa* (Di, HU7, JS, Op9, Pr4, Ta). Tri savjeta sadržavaju i dodatne jezične pouke (Di, HU7, Ta). Što se tiče konteksta prekršaja, on je najkonkretiziraniji u Opačić, koja kritizira jezik sportskoga novinarstva. Tanocki se u svojoj kontekstualizaciji više puta služi dvoznačnom odrednicom *hrvatski jezik*, a Diklić i Oraić Rabušić po jedanput. Iz Protuđerovih se pak riječi vidi da autor prekršaj smješta u privatni komunikacijski kontekst: „U svagdanjem razgovornom jeziku to često zamjenjujemo ili kažemo nepravilno, a valjalo bi to pravilno izgovarati jer nije komplicirano.“

Dva se savjeta pozicioniraju kao reakcija na postojeća *kolebanja* u jezičnoj zajednici (JS, Or2). Pri tome je u *Jezičnim savjetima* Institutovih autora (JS) shema *pitanje : odgovor* podignuta na razinu načela, upravo kao u prethodno spominjanome *Jezičkomjeru* (*Jezični savjeti* u naslovu najčešće imaju rastavni veznik *ili* kao označitelj dvojbe, a svi počinju stalnom

formulom „Na pitanje o tome [sadržaj pitanja] odgovaramo sljedeće“). Dva se jezična savjetnika razlikuju po tome što pitanje u *Jezičkomjeru* neposredno proizvode sami davatelji odgovora, dok u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje doista postoji služba koja odgovara na pitanja građana (JS: IX) pa su i njihovi *Jezični savjeti* utoliko autentičniji u korištenju shemom *pitanje : odgovor*. Njome se recipijentu sugerira da se preskriptivisti ne miješaju u jezik sve dok ih sami govornici nešto ne pitaju, no jasno je da ni ta autentična pitanja ne nastaju u spontanoj komunikacijskoj praksi, već da ih sustavno proizvodi i potiče upravo standardnojezični preskriptivizam.

U ideološkome smislu stalno je polazište, kao i drugdje, ideologija tradicije i statičnosti. Tekstovi zagovaraju mononimiju, uglavnom i monosemiju (osim kada kritiziraju hiperkorektno izostavljanje prijedloga *s* u instrumentalu načina). Ideologija purizma vidljivo je prisutna samo u jednome tekstu, u kojemu se ističe „da oblik *sa* dolazi kao karakteristika srpskoga jezika u kojemu se *s* gotovo i ne upotrebljava, tako da je i to jedna od hrvatskih i srpskih jezičnih razlika“ (Ta), dok u preostalim pet tekstova o raspodjeli *s/sa* nema takve argumentacije. Ideologija fiksiranoga koda očituje se u inzistiranju na formalnome razlikovanju instrumentala sredstva od instrumentala društva. Prisutna je u Alerića i Gazdić-Alerić („Novinar je dobio neočekivan odgovor zato što nije razlikovao oblik instrumentala društva od instrumentala sredstva.“⁷⁰), u Protuđera („Kažemo li npr.: / – **Došao sam s autobusom**, onda to znači da sam došao u isti čas kada i autobus, a ja se nisam u njemu dovezao.“) i na stranici *Hrvatski se voli znanjem* (pojačano i humorom apsurd: „*putovati s autom*: auto pravi društvo tijekom putovanja???“ „*voziti se s biciklom*: bicikl pravi društvo u vožnji???“). Takvim jezičnosavjetničkim diskursom o uporabi instrumentala, i to upravo na primjeru teksta Alerića i Gazdić-Alerić, bave se i Starčević i sur. (2019: 289–291). Oni zaključuju:

„Upravo zbog svima jasnog izvanjezičnog razgraničenja entitetâ koji mogu biti društvo ili sredstvo, nitko tobože inherentno nepravilne rečenice *došao sam s autom*, *putujem s vlakom* ili *pišem s olovkom* ne shvaća kao ‚došao sam u društvu automobila, putujem u društvu vlaka, pišem u društvu olovke‘. Zbog uvijek jasne *izvanjezične* situacije govornici nemaju potrebu dodatno naglašavati da im automobil, vlak i olovka nisu dobri prijatelji iako preskriptivisti smatraju da se to svakako mora istaknuti i *jezičnim* sredstvima.“ (Starčević i sur. 2019: 290)

⁷⁰ Po svemu sudeći, nije riječ o stvarnoj situaciji, nego o konstruiranome udžbeničkom primjeru. Autori to posebno ne ističu, ali može se zaključiti iz načina oprimjeravanja u ostatku knjige, kao i iz toga što se primjer u cjelini (novinar pita premijera *s čim* putuje, premijer mu odgovara kao da je upitan *s kim* putuje) zaista čini „potpuno [...] isforsiran i nesuvisao“ (Starčević i sur. 2019: 290).

Ne računajući već spomenuti primjer humora apsurdna (HVZ4), dodatna sredstva uvjeravanja nalazimo u dvama savjetima (Op9, Or2). Oraić Rabušić opetovanim izostavljanjem glagola uporabe/govorenja diskurzivno naturalizira odnos označitelja i označenika: „Naime, mnogi vrlo često putuju s vlakom, češljaju se s četkom, pišu s olovkom, slikaju s kistom. To su pogriješke. [...] Putuje se vlakom, češlja se četkom, piše se olovkom, slika se kistom.“ Opačić pak pseudodijaloškom repeticijom aludira na hiperkorektno izostavljanje prijedloga *s* ispred instrumentala načina („ja *s* nevjericom pišem ovaj savjet“), a koristi se i frazeološki obilježenim govorom („lako je izaći na kraj“, „nisu imali živaca“). Njezin je savjet ujedno i najekspresivniji u ovoj skupini tekstova. U njemu autorica sebe i svoje recipijente stavlja u sukob s ljudima na diskurzivno preuveličanu položaju moći („sportski reporteri/komentatori“), koji su, kako smatra, „nedodirljivi“ i izvan dosega njezine direktivnosti („Znam da me takvi zbog kojih ovo i pišem neće poslušati.“).

4.2.1.7. Dodatna razmatranja

Autori proučavanih savjeta većinom su kroatisti i „većinu svojih ideja obrađuju iz pozicijâ institucionalno priznatih autoriteta“ (Starčević i sur. 2019: 43). To njihovo uporište u znanstvenim i akademsko-institucionalnim strukturama nikako nije univerzalna značajka standardnojezičnih preskriptivizama u svijetu⁷¹, ali jasno je da je hrvatskoj javnosti, generalno govoreći, hrvatska situacija jedina poznata i jedina samorazumljiva, što onda nužno otežava i kritičke pristupe djelovanju hrvatskih preskriptivista. Oni su naime u poziciji da „svoj rad prezentiraju kao navodno objektivnu i suvislu znanost o jeziku, što dijalog s tom ‚strujom‘ čini još težim – dok astrolog ne tvrdi za sebe da je astrofizičar, preskriptivist si utvara da je lingvist (što i može biti kada se bavi drugim stvarima), osoba koja se bavi znanošću o jeziku, i kao takav je percipiran u javnosti“ (Starčević i sur. 2019: 43).

Cjeline u sklopu kojih se tekstovi objavljuju (dakle zbirke savjetâ uz nekoliko internetskih stranica i jednu radijsku emisiju) u naslovu obično imaju imenicu *jezik* (ili pak odgovarajuću tvorenicu) i(li) pridjev *hrvatski*, ali nikada i pridjev *standardni/književni*, čime se stvaraju povoljni uvjeti za široku kontekstualizaciju jezičnoga prekršaja, u kojoj je „ograničenje na standard često samo nominalno, dok se u praksi proteže na jezik općenito“ (Starčević i sur. 2019: 156). Naslovi samih savjeta najčešće referencijalno upućuju na obrađivani jezični materijal (npr. „Povratni glagoli“, HU1), uz poneke iznimke: negdje se u naslov stavlja primjer jezične uporabe (Or2, Pr4, Vi2, Vi3, Vi5), negdje se promiče ideologija fiksiranoga koda (Ma,

⁷¹ „Govoreći o situaciji u anglofonim zemljama, Milroy & Milroy (2012: 10) napominju da su tamo stručnjaci (lingvisti) uglavnom deskriptivisti i da su protiv vrijednosnih sudova u lingvistici dok se preskriptivistički stavovi prema jeziku mogu naći kod mnogih laika.“ (Starčević i sur. 2019: 136^F)

Mata, Matk1, St), negdje se ističe pseudodijaloška repeticija (Br, Ml, Te), a neki su savjeti na stranicama *Hrvatski se voli znanjem* i *Mali jezični savjeti* nenaslovljeni zbog specifičnosti samoga medija (*Facebooka*). Tekstovi često počinju registracijom nepoželjne uporabe i procjenom njezine učestalosti (Bo, BR2, BR3, Matk2, Op1, Op2, Op3, Or2, Pr1, Pr2, Zo2; sl. i Al, Kov, Vi4) ili, vrlo slično tomu, osvrtom na ukorijenjenost te uporabe unatoč školi i jezičnim savjetima (Ha, Matk3, Op4, Or1, Pr4). Nerijetko se počinje i općom informacijom o obrađivanoj jezičnoj strukturi (BR4, Di, Mata, Matk1, MJS2, MJS3, Op7, Op8, Pr2, Ša, Ta, Zn1; sl. i Op9, Zn4). Rjeđe se pak odmah daje ispravak (Op6, S1, Vi5) ili poziva recipijenta da primijeti pogrešku (MJS1, S3), a savjeti se relativno rijetko otvaraju i pitanjem o tome što je točno (J1, J2, J3, J4, JS, Ml, Op5), jezičnim primjerima (HU1, HU2, HU3, HU4, HU5, HU6), prepričavanjem/konstruiranjem komunikacijske situacije u kojoj se događa neispravna uporaba (HU7, Ri, S2, St, Zo1) ili kako drukčije. Tekstovi se najčešće završavaju primjerima ispravnoga jezičnog djelovanja (BR1, HVZ1, HVZ3, HVZ4, J1, J2, J3, J4, Matk1, Matk2, MJS1, MJS2, MJS3, Op4, Op6, Op8, Or1, Pr1, Pr2, Pr3, Pr4, S3, Ša, Vi2, Vi4, Vi5, Zn3, Zn4) ili jezičnoideološkom poantom (ideologija fiksiranoga koda: Al, Bo, BR3, Ha, Ma, Mata, St, Zn1, Zn2, Zo1; ideologija purizma: Ta, Te). Nešto se rjeđe završava navođenjem jezičnoga pravila (BR2, Di, JS, Op2, Op7, Ri, S2, Vi3), zadatkom za recipijenta (HU1, HU2, HU3, HU4, HU5, HU6, HU7) ili kojom drugom mogućnošću.

Neke se riječi u građi javljaju (statistički značajno) češće nego što bi se to dalo očekivati s obzirom na njihovu zastupljenost u *Hrvatskome nacionalnom korpusu*. Među njima su, prije svega, imenica *jezik* i niz gramatičkih termina⁷². Vrlo često dolaze i imenice *uporaba* i *upotreba* te glagoli *upotrebljavati* i *upotrijebiti*, a u registraciji nepreporučene uporabe (bez obzira na to kako je ona leksički označena) najviše se javlja prilog *često*. Vrlo su zastupljeni i leksemi *značenje*, *značiti* i *označavati/označivati*, koji se dijelom upotrebljavaju u ideološkome kontekstu (u promidžbi ideje da je značenje fiksirano u samome kodu), a dijelom i nevezano s time. U skladu s ideologijom standardnoga jezika i pripadajućim poimanjem jezične pravilnosti (usp. Kapović i sur. 2016: 45) često se upotrebljavaju leksemi *griješiti*, *pogr(j)ešan*, *pogr(j)eška* i *(ne)pravilan* u značenju ‚odstupati od standarda‘, ‚nestandardan‘, ‚odstupanje od standarda‘ i ‚(ne)standardan‘. Visoka zastupljenost prijedloga *umjesto* u govoru o varijantnim oblicima, tj. oblicima koji u jeziku supstoje jedan uz drugi, odraz je mononimijskoga i monosemijskoga

⁷² Najčešći je termin *glagol*. Ne navodimo ih sve posebno jer su izravno determinirani objektima neodobravanja koje smo odlučili uvrstiti u građu, a takvi podatci uostalom nisu ni relevantni za analizu diskursa tekstne vrste. Relevantna je sama činjenica da terminâ u tekstovima uglavnom ima, što doprinosi legitimaciji autorâ kao jezičnih stručnjaka, no mogući su i alternativni pristupi (Mlikota npr. u savjetu o glagolu *brinuti se* više puta upotrebljava opću oznaku *riječ*, a ni jednom *glagol*, što njezin tekst teoretski čini pristupačnijim širim slojevima recipijenata).

pogleda na jezičnu varijaciju, koji teži za „uklanjanjem jezične građe odnosno brisanjem“ (Starčević i sur. 2019: 76–77). U tekstovima su prisutni i modalni glagoli, koji „u bezličnom obliku [...] omogućava[ju] autorima da skrenu pažnju sa sebe kao konstruktora stava i da pojačaju uvjerenje kod čitatelja da su propagirani postulati apsolutni i da ne podliježu diskusiji“ (Czerwiński, prema Kordić 2010: 22). Statistički su pri tome značajni samo glagoli *trebati* i *valjati*, dok primjerice glagoli *morati* i (negirano) *smjeti* to nisu, vjerojatno zbog svoje snažnije direktivnosti. Čest je uz to i prilog/veznik *kada* u objašnjavanju raspodjele oblikâ, a kao najizrazitiji signali argumentativnosti tekstne vrste javljaju se veznik / tekstni konektor *dakle* i veznik *jer*⁷³.

Najvažniji performativni leksem svakako je imenica *savjet* iz konvencionalnoga naziva tekstne vrste. No kada se promotri ukupan performativni leksik u obrađenim tekstovima – *ispraviti* (Ha, HU1–HU7, MJS1), *kritizirati* (Te), *lekcija* (HU1–HU7), *lektura* (Kov), *objasniti* (BR3, Pr1, Ta), *odgovarati* (JS), *podsjetiti* (Matk2), *pouka* (Op7), *preporučivati* (BR3), *primjedba* (Br), *prokazati* (Koh), *recenzija* (Kov), *sankcionirati* (Koh), *savjet* (Ha, Op9, Or1, Zo1), *upozoriti* (Br, Ha), *uputa* (HU1–HU7) – jednostavno je konstatirati da *savjet* nije ujedno i objektivna, jedina moguća performativna odrednica tekstne vrste, nego da je rezultat diskurzivnoga izbora, koji je, istina, učinjen još u dalekoj prošlosti, ali se, naravno, i uvijek iznova aktualizira. Vrijednost toga diskurzivnog izbora može se objasniti u pojmovima teorije uljudnosti. Negativna se uljudnost ostvaruje izbjegavanjem direktivnijih alternativa tipa *zabrana*, *zahtjev* ili *zapovijed*⁷⁴, a pozitivna izbjegavanjem negativnih ekspresivnih odrednica tipa *kritika*, *pokuda* ili *zamjerka*⁷⁵. Ponegdje se uljudnost, možda zbog toga što imenica *savjet* kao uvelike konvencionalizirana oznaka tekstne vrste gubi svoj izvorni semantički sadržaj, dodatno izražava pridjevom *mal(en)*. Taj pridjev, koji dolazi u imenu ovdje obrađene stranice

⁷³ Odstupanje zastupljenosti veznika *jer* od njegove zastupljenosti u *Hrvatskome nacionalnom korpusu* manje je od onoga utvrđenog za sve druge navedene riječi, ali ipak je dovoljno kao „snažan dokaz protiv nulte hipoteze [tj. hipoteze da taj veznik nije razlikovna odlika tekstne vrste jezični savjet]“ (<http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>).

⁷⁴ To odmicanje od snažnije direktivnosti eksplicirano je primjerice u predgovoru savjetnika Nives Opačić (2009: 7). Starčević i sur. (2019: 120) prenose autoričine riječi kao primjer tzv. *suvremenoga lica preskriptivizma*, tj. preskriptivizma koji izbjegava autoritaran diskurs:

„(...) rodila se ideja o jezičnom savjetniku koji neće biti ni žandarski strog, ni suhoparan, ni isključiv, nego razumljiv svakomu tko svojem materinskom standardnom jeziku pristupa bez predrasuda, otvorena srca i duha, radoznalo u doslovnom smislu riječi – da rado, svojom voljom, bez prisile želi o svojem standardnom jeziku znati više, bolje i dublje. Nikad nisam ljudima govorila da u hrvatskom standardnom jeziku ‚tako mora biti‘, nego sam im uvijek nastojala objasniti zašto mislim da je ‚tako bolje‘ ili jedino pravilno. Naravno, ljudi uvijek imaju izbor da prihvate ili ne prihvate ono što im predlažem.“

⁷⁵ Pozitivna se uljudnost tematizira npr. u ovome citatu:

„Kaže meni akademik Stjepan Babić: ‚Čitam tvoje tekstove i slušam radijske emisije, no ti uvijek nešto kudiš, nikada ne hvališ. A tko stalno kudi, postaje ljudima dosadan.‘“ (Opačić 2006: 137)

*Mali jezični savjeti*⁷⁶, također je, kao i imenica, u funkciji obiju vrsta uljudnosti, i negativne⁷⁷ i pozitivne⁷⁸. Važno je istaknuti i da autori antipreskriptivisti (Starčević i sur. 2019: 191–192) imenicu *savjet* često upotrebljavaju u navodnicima, smatrajući, očito, da taj performativni leksem nije autentična refleksija pravoga komunikacijskog smisla tekstne vrste. S time bismo se, uzimajući u obzir da, po definiciji, savjetovanô u savjetu „ide adresatu u prilog“ (Ivanetić 2003: 72), složili i u ovome radu. Što se tiče *neodobravanja* kao performativnoga leksema oko kojega se gradi naš opis tekstne vrste, treba reći da je i to u jednome dijelu diskurzivni izbor. Taj je leksem (kao i leksemi koji se uza nj često vežu, *prekršaj* i *prekršitelj*) iz već iznesenih razloga preuzet iz literature i iskorišten kao praktičan i, smatramo, opravdan tehnički okvir opisa, ali nije vrijednosno neutralan. Njime se stavlja i snažan naglasak na osporavateljski odnos proučavane tekstne vrste prema jezičnoj stvarnosti i jezičnoj slobodi.

Kao što je i očekivano s obzirom na zahtjeve negativne uljudnosti, vrlo je rijedak zapovjedni način⁷⁹. Štoviše, od zabilježenih se primjera zapravo samo primjeri imperativa iz Težakova teksta („Ne laži mi“, „Ne lažimo si“) mogu protumačiti kao kršenje negativne uljudnosti, dok je za sve druge, kada ih se sagleda u njihovu kontekstu, jasno da ne ugrožavaju recipijentov negativni obraz. Jedan dio tih primjera iz jezičnoga je savjetnika Alerića i Gazdić-Alerić, za koji smo već rekli da je žanrovski hibrid jezičnoga savjetnika i udžbenika, stoga se od recipijenta očekuje da imperATIVE (*ispravite, podcrtajte, promotrite, upišite*) interpretira kao prihvatljivu konvenciju udžbeničkoga diskursa, ne kao prijetnju svojem negativnom obrazu. Drugi dio primjera dolazi u samim zaključcima tekstova, radi efektnije poante, a ne radi zapovjednoga tona: „Ne odbacujte“ (Bo), „Ponovimo“ (Koh), „Dakle [...] razmislite“ (Ma), „Zapamtite dakle“ (S2), „Zato razmislite“ (Zn1), „Upotrebljavajmo“ (Zn4), „Stoga pripazite“ (Zo1). Zabilježeni su i imperativi u uredničkoj najavi (Or1) i na početku savjeta (MJS1), ali ni u njima nije riječ o ugrožavanju recipijentove slobode djelovanja (recipijent se imperativom potiče na osporavanje te slobode drugima, tj. na ‚ispravljanje‘ sugovornikâ).

Prvim licem množine najčešće se označava preporučena jezična uporaba – npr. „*Kojega se u akuzativu uz muški rod upotrebljava samo kad govorimo o čemu živome*“ (Op8),

⁷⁶ Na internetu se može pronaći i nekoliko tekstova Sande Ham koji u nadnaslovu imaju oznaku *mali jezični savjet*, npr. <http://www.glas-slavonije.hr/169402/5/Vidim-je-ili-vidim-ju>.

⁷⁷ „Uporaba umanjena u najavi veličine/važnosti molbe ima također svrhu smanjivanja opasnosti za sugovornikovu slobodu izbora i odgovora [...] Uzgred, isti se učinak postiže i leksičkim sredstvima: *Potrebna mi je mala pomoć, Možemo li Vas kratko pitati, Mogu li nakratko porazgovarati s Vama.*“ (Matešić i Marot Kiš 2015: 112)

⁷⁸ Implicira se da recipijentova jezična proizvodnja nije toliko loša da bi za njezino poboljšanje bilo potrebno išta više od *maloga* savjeta.

⁷⁹ „Izbjegavanje zapovjednoga tona pri obraćanju govornika sugovorniku jedna je od temeljnih i najčešće upotrebljivanih strategija uljudnosti. Unutar teorije uljudnosti ona se prepoznaje kao *negativna uljudnost* [...]“ (Matešić i Marot Kiš 2015: 107)

„Prijedlog *s* u instrumentalu rabimo kada imenica označava živo biće“ (Pr4) – čime se jezična konvencija visokoga standardnog varijeteta predstavlja kao opća jezična konvencija. To se može ubrojiti u primjere *strategije prividne deskriptivnosti*, koja služi tomu „da se sakrije stvarna preskriptivnost savjeta [...] i delegitimiraju podaci o realnoj jezičnoj upotrebi“ (Starčević 2016: 76). Manje je pak primjera u kojima prvo lice množine dolazi u samoj registraciji prekršaja, npr. „Često čujemo da netko nekome poručuje *Odmori, zaslužio si*“ (Bo; još i Op7, Pr1, Pr2, Zn3). Ti se primjeri mogu interpretirati kao spašavanje pozitivnoga obraza dijela recipijenata tako što ih autor iz kategorije prekršitelja norme premješta u kategoriju opažateljâ prekršaja⁸⁰.

Alerić i Gazdić-Alerić idu i nešto dalje u uključivanju recipijenata u govorni čin neodobravanja. Oni naime na kraju svojih tekstova kao mogućnost samoprovjere, ali u krajnjoj interpretaciji i kao nagradu za iskazanu poslušnost autoritetu, nude zadatke tipa *pronađite pogrešku, ispravite rečenice*. Tako koncipirani tekstovi bolje od ostalih iz građe ilustriraju tezu prema kojoj je „kratak [...] put na kojem se isti pojedinac transformira iz jezične žrtve u jezičnog čuvara“ (Starčević i sur. 2019: 169).

Izrazitô je formalnô obilježje jezičnoga savjetnika Alerića i Gazdić-Alerić paralelizam jezičnih struktura:

„Uz upitni prilog *gdje* imenica u odgovoru dolazi u lokativu.

Uz upitni prilog *kamo* imenica u odgovoru dolazi u akuzativu.

Uz upitni prilog *kuda* imenica u odgovoru dolazi u instrumentalu.“ (HU2)

„Odnosna zamjenica *kakav* sklanja se ovako: N *kakav*, G *kakva* ili *kakvog(a)*, D, L *kakvu*, A *kakva* ili *kakav*, I *kakvim* (sklonidba za muški rod), N *kakva*, G *kakve*, D, L *kakvog*, A *kakvu*, I *kakvom* (sklonidba za ženski rod).

Odnosna zamjenica *kolik* sklanja se ovako: N *kolik*, G *kolika*, D, L *koliku*, A *kolika* ili *kolik*, I *kolikim* (sklonidba za muški rod), N *kolika*, G *kolike*, D, L *kolikoj*, A *koliku*, I *kolikom*.“ (HU6)

Na taj se način u tome savjetniku i ikonično podupire prikaz standarda kao simetričnoga, pouzdanoga i predvidljivoga sustava pravila. Ukupnomu shematizmu *Hrvatskoga u upotrebi* doprinosi i podjela tekstova na pet stalnih odjeljaka („I. Pravilo“, „II. Značenje i važnost“, „III. Zašto se i gdje griješi?“, „IV. Upute za bolje ovladavanje i razumijevanje“, „V. Zadaci“), a sličnu ustaljenost i formulaičnost jezičnih struktura nalazimo i u *Jezikomjeru* (stalni su dijelovi

⁸⁰ O prvome licu množine kao sredstvu solidarizacije i ostvarivanja pozitivne uljudnosti usp. Matešić i Marot Kiš (2015: 108).

„Što je točno?“, „Točno je:“, „Zašto?“ i „Dakle:“) te u *Jezičnim savjetima* Institutovih autora (ponavlja se formula „Na pitanje o tome [sadržaj pitanja] odgovaramo sljedeće“). Kako je već istaknuto u teorijsko-metodološkome dijelu rada, takav diskurs na pragmatičkoj razini tumačimo kao približavanje tekstova deklarativnoj ilokucijskoj svrsi, a sociolingvistički kao izraz nastojanja da se dotični jezični savjetnici pozicioniraju kao normativna literatura u rangu normativnih gramatika, rječnika i pravopisa, u kojima također shematizam prevladava nad slobodnijim oblicima diskursa⁸¹.

Pisani su savjeti vizualno jasno izdvojeni od ostatka diskursa⁸², a neki od njih sadržavaju i dodatan vizualni kod. To, dakako, vrijedi za Vidulićeve tekstove, u kojima versifikacija funkcionira (i) kao činjenica grafičke organizacije teksta. Nadalje, *Facebookova* stranica *Mali jezični savjeti* svoje jezične preporuke ilustrira fotografijama i memovima (usp. Majcenović 2016: 24), a u sklopu ilustracija služi se ‚ležernim‘ računalnim fontom da u poruci konotira vlastitu pristupačnost i neautoritarnost. Na drugoj pak *Facebookovoj* stranici, *Hrvatski se voli znanjem*, savjeti se često donose u okviru stripovskoga dijaloga. Nepreporučena jezična uporaba precrtava se na *Malim jezičnim savjetima* (Majcenović 2016: 24) i na *Bujici riječi*, čime „semiotički postupak brisanja lingvističke građe“, o kojemu Starčević (2016: 99) piše kao o čestoj jezičnosavjetničkoj praksi, dobiva i svoju ikoničnu potvrdu⁸³. Dodatne vizualne elemente sadržava i savjetnik Alerića i Gazdić-Alerić, koji tekst redovito ilustriraju crtežom i grafički ističu već spomenutih pet stalnih podnaslova. U savjetniku Ham, Mlikote, Barabana i Orlića tekst se ilustrira fotografijom u jednome od gornjih kutova stranice, a nakon verbalnoga dijela teksta ‚manja se vrijednost nestandardnih elemenata sugerira i neverbalno, sličicama i simbolički kodiranim bojama – zelenom sličicom šake s palcem usmjerenim prema gore koju autori objašnjavaju kao ‚dobro je, preporučuje se; riječ iza toga znaka valjana je‘, a crvenom sličicom šake s palcem usmjerenim prema dolje koju autori koriste u značenju ‚nije dobro, ne preporučuje se, riječ iza toga znaka nije valjana‘“ (Starčević i sur. 2019: 60^F).

4.2.1.8. Opći zaključci

Neodobravanje se pokazalo kao primjerena funkcionalna odrednica obrađenih jezičnih savjeta. Iz svih se analiziranih tekstova može izdvojiti objekt ili više objekata neodobravanja kao njihov

⁸¹ Najizrazitiji je primjer takvih težnji vjerojatno Institutov *Hrvatski jezični savjetnik* iz 1999. godine. Za to se djelo naime može reći da po svojoj obuhvatnosti i načinu izlaganja građe „teži da ujedno bude rječnik, pravopis, gramatika i jezični savjetnik“ (Babić 2000). Taj jezični savjetnik u našoj građi nije zastupljen jer zbog njegove specifične kompozicije nije moguće nedvosmisleno identificirati pojedinačne tekstove i izdvojiti ih iz cjeline.

⁸² U suprotnome ih uostalom i ne bismo mogli uvrstiti u građu (v. i prethodnu bilješku).

⁸³ U vezi s brisanjem građe posebno je zanimljiv i podatak da u nekadašnjoj televizijskoj emisiji *Jezičkomjer*, na kojoj se temelji istoimena knjiga Nikić-Ivanišević, Opačić i Zlatara, „neispravna rečenica nestaje s ekrana“ (Brozović 2005: 149).

strukturni temelj⁸⁴. Sadržaj savjetâ rijetko izlazi izvan okvira neodobravanja, tj. rijetke su dodatne jezične pouke. Kontekstualizacija neodobravane uporabe najčešće nije eksplicitna, ali posredno se može iščitati da uz javnu uključuje i privatnu komunikacijsku domenu. U ulozi prekršitelja najčešće je nekonkretizirana masa govornikâ, što se ponegdje sužava na koju određenu skupinu ili neimenovane pojedince (najčešće novinare). Izniman je pri tome savjet u kojemu se imenuje i kritizira kantautorica pjesama popularne glazbe. Kao priopćajno polazište najčešće dolazi opažanje prekršaja, a rijetko kada pitanje o tome koja je od ponuđenih alternativa točna. Primjeri (ne)ispravnoga jezičnog djelovanja dolaze u vrlo ustaljenome *nije – nego* redosljedu. Savjetnička je preporuka poduprta tematiziranjem norme te raznim jezičnim ideologijama i sredstvima uvjeravanja. Ideološki se promiču, poredano prema zastupljenosti, tradicija i statičnost, mononimija, monosemija, fiksirani kod, simetričnost, purizam te rječnička potvrda. Sredstva uvjeravanja relativno su česta, no njihov je odabir vrlo varijabilan: po nekoliko je primjera pseudodijaloške repeticije, naturalizacije jezičnoga znaka, frazema, šale (uglavnom humora apsurdna zasnovana na ideologiji fiksiranoga koda) i anegdote, u dvoje je autora uočena ironija, a geslo, internetski mem, parabola, poslovica i versifikacija ograničeni su samo na po jednoga autora. Ekspresivnost u ovoj vrsti građe nije dominantna značajka pa u obrađenim skupinama tekstova nalazimo tek po jedan izrazitiji primjer ekspresivnoga tipa savjeta.

Autori su obično kroatisti, uz poneke iznimke. Nije zabilježeno da koja zbirka savjeta ili odgovarajuća cjelina u svojem naslovu ističe da se bavi standardnim jezikom. Sadržaj triju jakih pozicija u samim savjetima (naslov, početak i završetak teksta) nije strogo konvencionaliziran, ali mogu se uočiti određene tendencije. U naslovu se obično daje osnovna informacija o obrađivanoj jezičnoj uporabi. Početci su relativno raznovrsni, no kao najzastupljeniji se mogu izdvojiti različiti oblici registracije jezičnoga prekršaja. Na sličan se način u završetcima tekstova izdvajaju primjeri ispravnoga jezičnoga djelovanja. Tekstna je vrsta obilježena i riječima koje se javljaju češće nego što bi se to statistički očekivalo s obzirom na stanje u *Hrvatskome nacionalnom korpusu*. To su: *često, dakle, griješiti, jer, jezik, kad(a), nepravilan, označavati/označivati, pogr(j)ešan, pogr(j)eška, pravilan, trebati, umjesto, uporaba, upotreba, upotrebljavati, upotrijebiti, vâljeti, značenje, značiti*. U performativnome je leksiku najvažnija imenica *savjet* iz konvencionalnoga naziva tekstne vrste, ali u samim se tekstovima javlja i niz drugih leksema. Što se tiče razmatranih gramatičkih značajki, ustanovljeno je da su rijetki imperativni oblici, a za prvo je lice množine uočeno da najčešće

⁸⁴ U radu ćemo se još osvrnuti na manji broj možebitno upitnih primjera i na njihovu pripadnost ilokuciji neodobravanja (5. *Jezični savjeti na rubu ili izvan paradigme neodobravanja*, prvi odlomak).

dolazi kao oznaka konvencionalnosti jezične uporabe. U savjetima obično nema izrazitoga jezičnog shematizma, od čega su sustavna iznimka tekstovi iz triju suautorskih jezičnih savjetnika, koji se ilokucijski zbog toga mogu tumačiti (i) kao deklarativi. Manji dio pisanih savjeta sadržava poseban vizualni kod: versifikaciju, crtež, fotografiju, stripovski dijalog, internetski mem, poseban računalni font, precrtavanje nepreporučene uporabe, palac gore/dolje u značenju (ne)odobravanja. To su redom savjeti novijega datuma.

U savjetničkoj reprezentaciji jezika hijerarhijski je primarna ideologija standardnoga jezika, dok druge ideologije nisu toliko važne same po sebi, nego se, ovisno o problematiziranoj jezičnoj uporabi, aktiviraju da se savjetima „dade privid veće logičnosti, preciznosti i predstavi ih [se] kao rezultat tobože pomnog ‚lingvističkog‘ promišljanja“ (Starčević i sur. 2019: 290). Vrijedi tek izdvojiti da je analiza pokazala kako ideologija fiksiranoga koda ima i svoju strateški ublaženu verziju (7/20 primjera). U njoj se priznaje mogućnost inferencije iz konteksta, ali istodobno se to predstavlja kao nekakvo navodno zahtjevno ‚odgonetavanje‘, kao čimbenik koji u komunikaciju ulazi naknadno, kada se dogodi pogreška u samome jezičnom kodu.

Što se pak tiče žanrovske autoreprezentacije, ona je u skladu s općim trendovima u društvu i jeziku koje Fairclough (2001: 59) definira kao „udaljavanje od eksplicitnoga označavanja odnosâ moći“. To se *suovremeno lice preskriptivizma* (Edwards, prema Starčević i sur. 2019: 119) očituje ponajprije u formulama uljudnosti (performativni leksem *savjet* umjesto primjerice *zabrana* ili *kritika*, statistička značajnost blažih modalnih glagola, rijetkost imperativa (osobito onoga koji ugrožava negativan obraz recipijenata), ponegdje čak prvo lice množine kao znak solidarizacije s prekršiteljima). U pogledu autoreprezentacije, moći i njihovih međusobnih veza zanimala nas je i površinska usredotočenost savjetodavaca na planiranje korpusa. Sama je analiza dovela do primjerâ koji izravno upućuju na to da je pojedinim savjetodavcima planiranje diskursa mnogo važnije od planiranja korpusa (riječ je o primjerima prešutnoga toleriranja posvojnoga genitiva radi promidžbe ideologije fiksiranoga koda u trima savjetima o akuzativu zamjenice *koji*). Za te primjere, oslanjajući se na opservacije Starčevića i sur. (2019) o nerealističnosti samih korpusnih zahtjeva, smatramo da odražavaju i opći hijerarhijski odnos planiranja diskursa i planiranja korpusa u proučavanoj tekstnoj vrsti. Spomenuta je nerealističnost osobito podcrtana kontekstualizacijom jezičnoga prekršaja, koja, kako smo vidjeli, implicitno obuhvaća i privatnu komunikaciju. S gledišta planiranja korpusa potpuno je iracionalno i bezizgledno pod kontrolu stavljati toliki dio jezika u tolikim komunikacijskim kontekstima, ali zapravo je vrlo racionalno s više ili manje osviještenoga gledišta planiranja diskursa. Što je naime veći dio jezika predmet neodobravanja i što je više komunikacijskih konteksta u kojima je moguće jezično ‚griješiti‘, to je više i situacija u kojima

ideološki izmanipulirani recipijenti jezičnih savjeta mogu ,ispravljati‘ svoje sugovornike i na taj način ,kapilarno‘ konkretizirati moć preskriptivističke elite.

Poseban komentar zaslužuju jezični savjetnici *Hrvatski u upotrebi*, *Jezični savjeti* i *Jezičomjer*. Prvi je osobit po tome što neodobravanje redovito izriče u sklopu šire jezične pouke i tako ga u određenome smislu neutralizira, a druga dva po sustavnoj uporabi sheme *pitanje : odgovor* umjesto klasičnoga upozoravanja na jezični prekršaj, čime se relativizira agentivnost autorâ i stvara slika o savjetničkoj djelatnosti kao odrazu realnih potreba jezične zajednice. Svim je trima savjetnicima zajednički visok stupanj jezične shematiziranosti i formulaičnosti, što je već protumačeno kao ilokucijski pomak prema deklarativnosti i sukladno s time kao približavanje savjetništva ostatku normativne literature. S time je, dakako, u uskoj vezi i depersonaliziranost diskursa, koja se možda najizrazitije očituje u tome što ni u jednome od obrađenih tekstova iz triju savjetnika uopće nema animacijskih sredstava. Posebno je u tome smislu ilustrativno da se čak ni anegdota o reklamnoj poruci *Štedite da bi mogli trošiti* u savjetniku *Hrvatski u upotrebi* ne predstavlja kao anegdota, odnosno zanimljivost iz realnoga konteksta, kako se čini u ostalim trima savjetima koji se njome koriste, nego se donosi kao konstruirani udžbenički primjer. Jasno, depersonaliziranost je u tim savjetnicima označitelj za objektivnost. Pri tome i sâmô kolektivno autorstvo – to su naime u našim izvorima jedina tri savjetnika koja se u punome smislu mogu nazvati kolektivnim djelom, dok su u drugim suatorskim knjigama pojedinačni savjeti individualno potpisani – služi tomu da dodatno konotira objektivan pristup jeziku⁸⁵.

4.2.2. Obilježja diskursâ o nekim skupinama nepoželjnih jezičnih elemenata

4.2.2.1. Pleonazmi

Jezičnosavjetnički pristup pleonazmima obilježen je ideologijom antiredundancije, odnosno njezinim središnjim konceptom *jezične suvišnosti* (Starčević i sur. 2019: 312). To znači da se u tekstovima „napadaju sklopovi za koje se čini da jednako funkcioniraju i izražavaju ,isto značenje‘ i nakon uklanjanja ,suvišnog‘ elementa, primjerice prefiksi na dvovidnim glagolima (npr. *skoncentrirati se*), elementi u složenicama (npr. *obadva > oba*) ili na sintaktičkoj razini (npr. *no međutim > no* ili *međutim*)“ (Starčević i sur. 2019: 312). Karakteristično je za neodobravanje redundantnih struktura zanemarivanje pragmatičkih, strukturnih i drugih razloga takve uporabe (Starčević i sur. 2019: 313–314).

⁸⁵ O tome ovdje govorimo primarno iz pozicije recepcije/interpretacije, ali ne isključujemo ni mogućnost ciljane odluke savjetodavaca o kolektivnome autorstvu, pogotovo zato što znamo da pojedini preskriptivisti i izričito tematiziraju timski rad kao jamac objektivnosti (Hudeček i Mihaljević 2015).

S estetskoga se gledišta govori o „stilskoj nabuhlosti“ (Težak 1995: 235), a s logičkoga o *besmislicama* (GH: 451, Matković 2006: 41, *Stitch* – S4). Autori u neprikladnost semantičke redundancije ponekad uvjeravaju navođenjem nepotvrđenih primjera formalne redundancije, npr. tvrde da je reći *zato jer* ili *mrtvački lijes* jednako „kao da smo rekli zato zato što“ (Sršen, 15. 10. 2016.; izvorni je tekst u verzalu) ili „ženska žena“ (GH: 434)⁸⁶. Opravdanja se nalaze samo za jezik književnosti pa *Stitch* (usp. HU: 337, Zoričić 1998: 188–189) piše da se ondje „nešto može ‚očima pogledati‘, ‚ušima poslušati‘ ili ‚uzeti rukom‘, jer spada u stilsko sredstvo (Škreb bi rekao: mikrostrukturu stila) pojačavanja“. Dosljedno tomu pogledu, isti autor u svojem tekstu ne uočava potrebu za pojačavanjem osnovnoga značenja u izjavi političara Stjepana Mesića „Objavite javno moje svjedočenje!“. *Stitch* se tomu iščuđava („Objavite javno“? Hajde da stoji „objavite javnosti“, to bi već imalo smisla, ali ovako... Pa kako se nešto može objaviti a da bude tajno?!‘) iako uz minimalno poznavanje konteksta nije teško zaključiti da je redundancija u toj izjavi pragmatički sasvim funkcionalna, odnosno da govornik njome želi istaknuti kako nema što kriti.

Kada se govori o primjerima tipa *najoptimalniji*, u diskurs o pleonazmima inkorporira se i ideologija izvornoga jezika. Riječ je o kritici hrvatskih jezičnih oblika i značenjâ zbog toga što odstupaju od oblikâ i značenjâ u jeziku izvorniku, najčešće latinskome ili starogrčkome (Starčević i sur. 2019: 351–365). Spomenuti superlativ *najoptimalniji* tako smeta zagovarateljima ideologijâ antiredundancije i izvornoga jezika jer *optimus* u latinskome jeziku već jest superlativ (GH: 474, Matković 2006: 209, Opačić 2009: 146, *Stitch* – S5, Vidulić 2014: 111). Specifičan stav o tome obliku i njemu sličnim superlativima *najmaksimalniji* i *najminimalniji* zauzima se međutim u savjetu na stranici *Bujica riječi* (BR5). Autorica naime jasno odbacuje ideologiju izvornoga jezika, ali ipak ne i sâm propis koji se na njoj temelji:

„Ne želimo vam savjetovati da ne slijedite normativna pravila, ali se nadamo da će se norma jednom promijeniti. Izvorno latinsko značenje ne bi trebalo biti presudno za upotrebu tih pridjeva u hrvatskom jeziku, tim više što većina govornika ne zna da je riječ o pridjevima nastalima od latinskog superlativa. Smatramo da norma, s druge strane, svim govornicima mora pružati mogućnost da svladaju standardni jezik bez obzira na njihovu formalnu naobrazbu, što ovakva pravila nipošto ne olakšavaju.“

Radijski savjet Nives Opačić o sintagmi *sat vremena* osobit je po tome što kombinira antiredundanciju s ideologijom simetričnosti, a ideologiju simetričnosti zasniva na fiktivnim

⁸⁶ U osnovi je riječ o metodi s kojom smo se već susretali u prvome dijelu analize (stvarna nepravilnost kao dokaz navodne nepravilnosti).

podacima o jezičnoj uporabi. Autorica naime, podupirući svoje protivljenje sintagmi *sat vremena*, tvrdi da „nikomu još nije palo na pamet govoriti *dva sata vremena* itd.“, što je, naravno, posve netočno, kako se možemo jednostavno uvjeriti internetskom pretragom.

Diskurs o pleonazmima ponekad može biti i ekspresivan. Ekspresiv iščuđavanja nalazimo primjerice u Mamićevu (GH: 442) komentaru na „malo čudne sveze“ i u već navedenoj *Stitchevoj* reakciji na sintagmu *javno objaviti*. Negativan stav o uporabi pleonazama ponegdje se ističe pomoću ironije, npr. „najraskošnija je niska besmislica prilog super“ (Matković 2006: 209), „Međutim, tko što može danas izreći / te riječi [*totalno*] se pritom odreći, / a *definitivno* da i ne spominjem?“ (Vidulić 2014: 107). Samim se govornicima prigovara zbog „jezičnoga nemara“ (Zoričić 1998: 184), *nespretnosti* (GH: 437) i zbog toga što „se u dostatnoj mjeri ne osjeća značenje riječi“ (Vidulić 2014: 82). Najekspresivniji pojedinačni savjet o pleonazmima koji smo zapazili epizoda je u stripu *Divlji lektor* (Sršen, 5. 11. 2016.; izvorni je tekst u verzalu):

„Nadam se da zbog moje nagle naravi niste stekli pogrešan dojam o svim ostalim lektorima / ... nisu krivi za zločin teškog karaktera. / Ne. / Vi ste krivi. / Ta tko pri zdravoj pameti ne bi izgubio pamet kad čuje ‚no međutim‘ ... / kome ne bi uzavrela krv kad čuje ‚treći po redu‘ ...“⁸⁷

4.2.2.2. Anglizmi

Jezičnosavjetnički diskurs o anglizmima / engleskim riječima⁸⁸ i engleskome jeziku temelji se na ideologiji purizma (Starčević i sur. 2019: 320–350). S purizmom se djelomično prožimaju i

⁸⁷ Strip *Divlji lektor* svakako je jedinstven izraz hrvatskoga standardnojezičnog preskriptivizma. Intertekstualno mu je možda najrodniji popularnopreskriptivistički diskurs tzv. *gramatičkoga nacizma*, koji se također mnogo oslanja na vizualni kod, ali i na druge pojedinosti koje se mogu zapaziti i u navedenom stripu. Najprije, u tome stripu ekspresivno pretjerivanje dolazi u službi autoironičnoga odmaka od položaja moći, što je strategija već uočena u diskursu hrvatske društvenomrežne stranice *Grammatische Gestapo* (Majcenović 2016: 20–21). Ondje se naime *gramatički nacizam* humoristično „koristi kao simbol ljutnje prema pogreškama u jeziku“ (Majcenović 2016: 20). Humor te stranice i sličnih stranica u svijetu može se interpretirati kao humor superiornosti (Sherman i Švelch 2015), ali, smatramo, i kao humor inkongruentnosti, tj. kao rezultat nesklada između izrazito institucionalnoga i izrazito emotivnoga. Iz toga se nesklada iščitava implicitna poanta kako je stanje u jeziku toliko loše i kako su pogreške toliko grube da čak ni službeni predstavnici institucionalne moći ne uspijevaju kontrolirati svoje emocije. Isti taj princip humorističnoga uparivanja institucionalnoga s ekspresivnim istaknut je u naslovnoj sintagmi i u sadržaju stripa *Divlji lektor*.

⁸⁸ *Engleskim riječima* u dijelu se standardološke literature smatraju one „koje u sustavu hrvatskog jezika nisu ukorijenjene“ (Frančić i sur. 2005: 214). Ovdje međutim ne možemo ulaziti u procjene koliko je koja od kritiziranih riječi ukorijenjena u sustavu, odnosno treba li je svrstati u angлизme ili u engleske riječi. Osim toga, bez obzira na moguću deskriptivnu vrijednost te distinkcije, jasno je i da sintagma *engleska riječ* (= *nehrvatska riječ*) u preskriptivističkome diskursu funkcionira kao puristička etiketa koja i performativno može doprinijeti blokiranju ili poništavanju procesa jezičnoga posuđivanja (usp. Starčević 2016: 82). O tim ciljevima, kojima ne bi trebalo davati legitimitet nekritičkim prihvaćanjem terminologije, citirane autorice pišu sasvim otvoreno, govoreći čak i o instrumentaliziranju pravopisnih i grafičkih konvencija u purističke svrhe:

„Takve [tj. engleske] riječi u pismu treba označiti kurzivom – tako ih se dodatno označuje kao strane riječi i obeshrabruje se njihov ulazak u hrvatski jezik.“ (Frančić i sur. 2005: 214)

kritika globalizma, imperijalizma i konzumerizma te briga za dio populacije koji se ne služi engleskim jezikom (Starčević i sur. 2019: 327–332). Starčević i sur. (2019: 331; usp. Žanić 2016: 415–416) vrlo su međutim skeptični prema jezičnomu antiglobalizmu, osobito kada ga promiču standardnojezični preskriptivisti. Kao izrazit primjer nevjerodostojnosti njihove antiglobalističke pozicije navode *Coca-Colin* jezični savjetnik, koji kao priređivači potpisuju Hudeček, Matković i Ćutuk (Starčević i sur. 2019: 332^F).

Objekti neodobravanja najčešće su leksički anglizmi različitoga stupnja prihvaćenosti u hrvatskome jeziku, npr. *blog* (Matković 2006: 173–174), *celebrity* (Matković 2006: 187, Opačić 2006: 36–37), *favorite* (Matković 2006: 207), *link* (Težak 2004: 35), *patchwork* (Babić 2004: 253–255). Često se kritiziraju i sintagme u kojima, prema Starčevićevoj (2006) terminologiji, u službi predatributa umjesto pridjeva dolazi imenica. To su *Pula Film Festival* i druga slična imena filmskih festivala (Babić 2004: 215–221, Matković 2006: 112–113, Opačić 2006: 55–57, Zoričić 2004: 33)⁸⁹, *Brijuni rivijera* (Babić 2004: 218), *produkt dizajn* (Opačić 2006: 56), *rođendan party* (Matković 2006: 163) i slični primjeri (Babić 2004: 221, 224–225, 241–242, 248–249; *Bujica riječi* – BR6; Težak 2004: 39; Zoričić 1998: 202–203). Opačić osim toga kritizira i uporabu priloga *ikad* bez dopune po uzoru na englesku sintaksu (Opačić 2006: 72–73) te, kako u njezinu savjetniku nalaze Starčević i sur. (2019: 342), intenzifikator *prokleta* prema engleskomu *damn*.

Tipičan je kontekst prekršaja javna komunikacija. Uz već spomenuta jezična rješenja u imenima filmskih festivala i drugih manifestacija kritiziraju se medijski jezik (Babić 2004: 240; Matković 2006: 163–134, 187, 204; Opačić 2006: 50) te gospodarski subjekti i njihov reklamni jezik (Babić 2004: 248–249; Matković 2006: 163–165, 207; Opačić 2006: 126–127; Težak 2004: 38; Vidulić 2014: 101). Nije rijetko ni bavljenje *javnim znakovljem*⁹⁰, tj. neodobravanje anglizama i engleskoga jezika u natpisima na trgovinama i drugdje u javnome prostoru (Babić 2004: 251–252; GH: 481–483; Matković 2006: 205; Opačić 2006: 45, 120; Vidulić 2014: 101). Kako bi se situacija promijenila, savjetodavci pozivaju na donošenje zakona o jeziku (Matković 2006: 163–166) ili na provedbu postojećih zakonskih propisa (Babić 2004: 220; Matković 2006: 204–205; Opačić 2006: 45, 126–127), a u jednome se tekstu izvještava i o pokušaju izravnoga upravljanja jezikom, odnosno o telefonskome nazivanju vlasnikâ trgovina i (neuspješnome) nagovaranju tih pojedinaca da imena trgovina prevedu na hrvatski (GH: 481–482).

⁸⁹ Nije u svim primjerima jasno dolazi li sintagma *film festival* kao hrvatska sintagma ili kao dio engleske verzije imena festivala.

⁹⁰ *Public signage* (Spolsky 2009: 66–76).

Dominantno je obilježje ovoga diskursa ekspresivnost. Babić (2004: 221) primjerice jedan od svojih tekstova performativno eksplicira kao „ovaj uzbudni vapaj“, a Opačić (2006: 196) cijelu svoju knjigu o utjecaju engleskoga jezika na hrvatski kao izraz *žala, žalosti, žaljenja*. U tekstovima se iskazuju čuđenje i nevjerica (Babić 2004: 220, Težak 2004: 40–41, Zoričić 1998: 202), a ponegdje i nacionalni osjećaji, npr. „Zašto, dakle, naši ljudi promiču tuđi jezik, a to je sada engleski, u svojoj zemlji? I ne mogu, a da ne naglasim – baš sada kada smo krvavo obranili hrvatsku državu!“ (GH: 481). Nove pojave u jeziku označavaju se izrazima kao što su *bolest amerikanizacije* (koja se „širi kao kopnica (sida)“) (Babić 2004: 215), *engleska napasnica* (GH, u naslovu poglavlja), *engleski korov* (Matković 2006: 187)⁹¹, *glupost* (Opačić 2006: 50), *jezična nagrada* (Zoričić 2004: 33), *jezična nakarada* (Zoričić 1998: 203), *jezična nakaza* (GH: 483), *nagrada* (Babić 2004: 218), *naježda* (Babić 2004: 224), *nakarada od jezika* (Babić 2004: 217), *nakarada od naziva* (Babić 2004: 221), *nakaradni oblik* (Matković 2006: 113), *nakaradnost* (Matković 2006: 204, 208), *nakaza i nakazni hrvatski jezik* (Opačić 2006: 137), *nakazni naslov* (Opačić 2006: 72), *naplavina* (Matković 2006: 164), *nesklapnost* (Babić 2004: 215), *poplava* (Babić 2004: 221), *pošast* (GH: 481), *skakavačka naježda* (Težak 2004: 39), *uljez* (GH: 483), *virus anglizama* (Matković 2006: 113). Kako se vidi, savjetodavci nepoželjne jezične elemente napadaju na estetskoj razini, a nerijetko ih označavaju i metaforički pomoću koncepata bolesti ili prijetnje u vidu štetnih biljnih i životinjskih vrsta. Što se tiče korisnikâ anglizama, oni su ekspresivno označeni kao *pokondirene tikve* (Opačić 2006: 37), *ljubitelji pomodnica* (Težak 2004: 39) i pomodarstva općenito (Babić 2004: 215, Matković 2006: 206, Opačić 2006: 197). Pripisuju im se kompleks (GH: 481), kolonijalni mentalitet (Babić 2004: 215–216), dodvorništvo, taština, „preziranje prema prostom puku“ (Težak 2004: 39), lijenost (Matković 2006: 166) i nemar (Matković 2006: 208). Babić (2004: 240) k tomu konstatira kako novinarka koja je upotrijebila anglizam „nema dobar hrvatski jezični osjećaj“, a Opačić (2006: 73) i Pavišić (GH: 482) postavljaju retorička pitanja „[g]dje su i kako su takvi prolazili kroz škole“, odnosno „kamo ide narod koji prezira vlastiti jezik i vlastitu nacionalnost“. Ekspresivnost se iskazuje i ironijom, osobito često u dviju autorica, Matković i Opačić. Navodimo primjere: „Odahnula sam s olakšanjem [nakon odgovora „Ma, dajte, molim vas!“]; ipak, nisu mi odgovorili „Come on!““ (GH: 481), „ponovno smo se nakitili anglizmima“

⁹¹ Motiv korova sastavni je dio preskriptivističke metafore *jezik je vrt*:

„Teorija jezične kulture uključuje, kako zamjećuje Lampert (1998: 37), konceptualnu metaforu *jezik je vrt*. Ta hortikulturalna asocijacija podrazumijeva da jezik, poput vrta, treba uređivati i kultivirati.“ (Mićanović 2006: 36)
 Autorica koja govori o *engleskome korovu* tu metaforu i eksplicira u uvodu svojega jezičnog savjetnika:
 „Posla je u našem jezičnom vrtu i previše. Korov u obliku anglizama ukorijenio se i u govornom i u pisanom jeziku.“ (Matković 2006: 13)

(Matković 2006: 112), „još bolje, još engleskije“ (Matković 2006: 163), „lijepo zamijenili engleskom [riječju]“, „nema ni jedne nepotrebne hrvatske riječi“, „okitila se engleštinom“ (Matković 2006: 164), „onda se našao netko pametan“ (Opačić 2006: 9), „tako krasno hrvatski“ (Opačić 2006: 20), „prosto i prostački“ (za zagovaranu leksičku varijantu) (Opačić 2006: 45), „tako lijepo“ (Opačić 2006: 48), „A ja, guska i tuka neuka“ (Opačić 2006: 50), „nisu nipošto željeli zaostati“ (Opačić 2006: 50), „imaju jezično istovrsnoga konja za utrku“ (Opačić 2006: 55), „čudnim seljačkim jezikom“ (za hrvatski jezik) (Opačić 2006: 147), „Lijepi naši - anglicizmi“ (*Stitch* – S6).

Nekoliko je detalja koji otvaraju mogućnost da se ekspresivnost protumači kao dio populističke strategije planiranja diskursa, tj. kao način da se stvori neka vrsta tekstnoga predložka s kojim bi se najširi slojevi recipijenata mogli jednostavno identificirati i koji bi mogli praktično primijeniti u vlastitome preskriptivističkom diskursu⁹². Etikete tipa *nagrada* (umjesto npr. oznakâ kao *riječ s netipičnom strukturom sloga*) mogu se shvatiti kao prilagođavanje masovnoj uporabi preskriptivističkoga diskursa o sustavnoj neprilagođenosti kao valjanu razlogu za izbacivanje pojedinih elemenata iz jezika⁹³. Ironija se također, kao autentična osobitost diskursâ otpora (usp. Čoškun 2014), može promatrati kao dio konstruiranoga predložka za protestni *glas naroda*, koji se u savjetima stavlja u implicitnu ili eksplicitnu opreku s korisnicima anglicizama, *pokondirenim tikvama* što gaje *prezir prema prostom puku*. Neki se savjetodavci, povrh svega, na stavove i emocije opće populacije i izravno referiraju.

Matković (2006: 207) tako jezik jedne reklamne poruke tumači iz perspektive „obična gledatelja“:

„Promidžbene poruke s favorite nisu baš omiljene, nego u obična gledatelja, a k tome i vlasnika mobitela, mogu samo izazvati ljutnju.“

Babić (2004: 252), podsjećajući na građanske nemire u vrijeme mađarizacije, poziva narod na bojkot trgovina s natpisima na engleskome:

„Ivica Kramarić, ja i neki drugi pojedinci ne možemo [šutjeti]. Ne želim pozvati Zagrepčane da s jajima i kravljim kolačima odu u Frankopansku, jer Zagrepčani više nemaju jaja kao nekad, kao što nemaju ni kravljih kolača, želim samo da budu potpuno pasivni, da svatko tko ovo pročitâ, ne ulazi u tu i takve trgovine, da sam ne kupuje u

⁹² To gledište zasnivamo na Blommaertovu pojmu *vox populizma* (*vox populism*) za tip diskursa čiju bit autor na jednome mjestu ovako objašnjava: „[P]rvo vas naučim kako da govorite poput mene, nakon čega mogu tvrditi da ja govorim poput vas, da predstavljâ vaš glas [...]“ (Blommaert 2018; usp. Blommaert 2005: 141–142, 242)

⁹³ Za primjer toga v. Frančić i sur. (2005: 209–210, 213–216), a za kritiku uzimanja sustavnih razlika kao argumenta protiv posuđivanja v. Starčević i sur. (2019: 346–347).

njima ništa, da upozorava svoju rodbinu, prijatelje i znance da i oni postupe tako. Da pasivni pokret bude opći hrvatski pokret. To bu g. Authorized Dealer razmel, pardon, he will understand!“

Formalni vrhunac Babićeva *vox populizma*, tj. „populizma koji ikonično odražava i tako prisvaja ‚vox populi‘, glas naroda“ (Blommaert 2005: 242), prelazak je sa standarda na kolokvijalnu zagrebačku kajkavštinu⁹⁴, koja se odmah i simbolično kontrastira sa susjednom sintagmom na engleskome jeziku.

Naposljetku citiramo i Opačić, koja je i najizravnija u predstavljanju vlastitoga diskursa kao *glasa naroda*:

„Konačno, o tome je vrlo jasno i nedvosmisleno zavapio i jedan čitatelj u *Glasi naroda* (*Jutarnji list*, 22. 7. 2006.), čiji je vapaj postao i misao vodilja moje knjige. Valja ga poslušati i nad njim se zamisliti.

[...]

Glas naroda

(01) 61-031-16

Šoping, skringing, bekstejd: Kojim to lengviđom govorimo?

Glambrija iz Samobora“ (Opačić 2006: 6; od grafičkih osobitosti teksta iz rubrike *Glasi naroda* ovdje su prenesena samo podebljana i ukošena slova)

„A razni ljudi koji mi se javljaju pismima, telefonom, na ulici, u tramvaju govore mi svi isto: ‚Recite im ... kakav je to način ... zar ne znaju ... kako mogu tako govoriti ... kako ih nije stid ...‘, potičući me na kudikamo još žešće kritiziranje onih kojima je razina hrvatskoga jezika u *javnoj upotrebi* skandalozna.“ (Opačić 2006: 137)

„Takozvani obični – novinari im vole prišiti i *mali* – ljudi (kao da su oni koji prevladavaju u hrvatskom tisku po nečem *veliki*) žale se u novinama: ‚Više se ne čuje hrvatski jezik, čak i djeci dajemo strana imena, samo da je što glamuroznije‘, ‚Stranih naziva ima previše, a to je glup trend jer se oni mogu izraziti i na hrvatskom‘, ‚Izluđuje me što živim u Hrvatskoj, a pola toga više ne razumijem. Tko će čuvati naš jezik, ako ne mi sami?‘ (Vjesnik, 11. i 12. ožujka 2006.).“ (Opačić 2006: 196)

⁹⁴ Kajkavština, doduše, već dugo nije opća značajka zagrebačkoga govora (Kapović 2006), ali Babiću svejedno može poslužiti kao reprezentativan uzorak kolokvijalnoga jezika, pogotovo zato što u svojem tekstu evocira situaciju s kraja 19. stoljeća, sugerirajući da je u prošlim vremenima bilo više jezične svijesti i odvažnosti nego danas pa je u skladu s time i kolokvijalni jezik bio autentičniji. Prema Blommaertu (2005: 141), ikonična kolokvijalizacija jezika i inače dolazi kao dio populističkoga diskursa, ali razumljivo je zašto su primjeri kao Babićev ipak iznimni u tekstnoj vrsti koja prije svega promiče standardni varijetet.

Vidimo da autorica uvažava govornike hrvatskoga jezika, ali, ipak, samo kada reproduciraju puristički diskurs koji oblikuju ona i njezini kolege. U drugim slučajevima prigovara da se „narod [...] baš i ne buni“ (Opačić 2006: 37), ističe da „većina arbitrira, premda imala i krivo“ (Opačić 2006: 43), resignirano konstatira da je „moć [...] u masi, a ne u znanju“ (Opačić 2006: 156) itd. U ekstremnijim primjerima, štoviše, kako primjećuju Starčević i sur. (2019: 133, 242–243, 245–246), Opačić govornike grubo napada sa stajališta klasnoga elitizma i urbanoga šovinizma (nazivajući ih *divljima*, *neodgojenima*, *neukima*, *poluučenima*, *dotepencima* i sl.). Teško je dakle u tome kontekstu autoričino selektivno pozivanje na *obične govornike* smatrati vjerodostojnim iskazom demokratičnosti njezina javnoga djelovanja. Utemeljenije bi ga bilo shvatiti kao preskriptivističko oprimjerenje politološke definicije populizma, tj. kao „stil ili metodu političke mobilizacije najširih slojeva naroda koja često ima *antidemokratsko*, *rasističko* ili *nacionalističko* usmjerenje“ (isticanje je naše)⁹⁵.

4.2.2.3. Diskurs o hiperpurizmu kao dio diskursa o srbizmima

Diskurs o srbizmima, kojega se ovdje djelomično dotičemo, temelji se na ideologiji purizma (Peti-Stantić i Langston 2013: 249, Starčević i sur. 2019: 320–350). Širi mu je ideološki kontekst hrvatska nacionalna ideologija (usp. Kordić 2010) pa je razumljivo da najveći zamah dobiva hrvatskim državnim osamostaljenjem te popratnim procesom *jezične restandardizacije* (Peti-Stantić i Langston 2013: 87–92, 95–110), koji se u purističkome diskursu neformalno označava i kao „odsrblijevanje“ (Babić 1995: 11). Pri tome se može reći da nakon devedesetih godina „srbizmi polako nesta[ju] s purističkog radara“ (Kapović 2011: 84) ili da ih se, u svakome slučaju, više ne napada toliko otvoreno (Starčević i sur. 2019: 335–338). Vjerojatno je najveća jezičnoideološka specifičnost ovoga diskursa balkanistička reprezentacija srpskoga jezika i samih Srba koju u dijelu jezičnoga savjetništva uočavaju Peti-Stantić i Langston (2013: 250–251). Riječ je o „karakterizacij[i] hrvatskoga jezika kao preciznijega i sklonijega razlikovanju onoga što je važno u odnosu prema srpskom“ (Peti-Stantić i Langston 2013: 251), što se onda, kako primjećuju autori, metonimijski povezuje i s govornicima.

Poseban dio diskursa o srbizmima čini kritika one jezične uporabe, ispravljačke prakse ili jezičnih savjeta koji se temelje na pogrešnoj identifikaciji koje jezične strukture kao srbizma. Kritiziranâ je pojava donekle analogna jezičnoj hiperkorekciji pa bismo je za potrebe daljnje opisa mogli označiti kao *hiperpurizam*⁹⁶. Jezični savjeti koji se tom pojavom bave – a u kojima

⁹⁵ URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49512>.

⁹⁶ Internetska pretraga (<https://www.google.com/search?q=„hiperpurizam“>) daje nekoliko rezultata za *hiperpurizam*, no u drugim značenjima. Primjeri se uglavnom odnose na visoki stupanj nečije svjesne purističke politike, ne na nenamjerno izbacivanje struktura koje zapravo nisu stranoga podrijetla.

je dakle moguće da i autorovi kolege savjetodavci budu prekršitelji u sklopu govornoga čina neodobravanja – upućuju na određena razilaženja u procesima upravljanja jezikom, ali i na ideološku homogenost koja stoji u podlozi prijeporâ (srbizmi su u svakome slučaju nepoželjni, a raspravljati se može samo o tome je li koja struktura srbizam ili nije). Prema Kapoviću (2011: 109; usp. Starčević i sur. 2019: 215–216, 324), u takvim je slučajevima riječ „samo o sitnim ‚ispravicima‘ unutar dominantnog diskursa – pokušav[a] se obraniti samo jednu riječ, dajući tako pritom legitimitet cijelom diskursu kao takvom“.

Težak i Babić u svojem diskursu o hiperpurizmu legitimiraju se kao jezični stručnjaci i isključuju nestručnjake iz upravljanja jezikom:

„U posljednje je vrijeme jezično savjetništvo u znatnom zamahu pa se među žustre jezične savjetodavce uvrstavaju i oni koji ništa ili jedva što znaju o jeziku. [...] Na to razmišljanje potaknut sam TV emisijom u kojoj jezični nestručnjak (TV novinar) prekora jezičnog stručnjaka (D. Brozovića) zbog uporabe ‚srbizma‘ TREBA DA.“ (Težak 1995: 239)

„Za popravljavanje hrvatskoga jezika nije dovoljno rodoljublje, nego treba i znanja. [...] Tko dakle želi hrvatski jezik pohrvaćivati, a nije potpuno siguran, neka prije dobro provjeri svoje inovacije ili neka pohrvaćivanje prepusti znalcima. Jezik je nježno tkivo i nije za grube ruke pa bile i rodoljubne.“ (Babić 2004: 183)

Nešto drukčiju poziciju zauzimaju Opačić, Matković i Kovačević. I njihova je kritika usmjerena na nestručnjake, ali nestručnjačku jezičnu uporabu i jezičnoupravljačku djelatnost smješta u kontekst dominantne sociolingvističke klime devedesetih pa dijelom i dvijetisućitih godina. Kao glavnu odrednicu te klime Opačić u svojim savjetima (npr. Opačić 2009: 155–156) i u teorijskim razmatranjima (npr. Opačić 2014) prepoznaje *strah*, a tako razmišlja i Matković (2006: 148). Ipak, diskurs tih dviju autorica vrlo je nekonkretan kada je riječ o proizvođačima *straha*. Spominju se „jezični hirovi pojedinaca i skupina“ (Matković 2006: 37) pa u nešto širemu kontekstu i „mnogi hrvatski jezikoslovci“ (Opačić 2014: 23), ali nitko određen. Opačić (2009: 69) se primjerice suprotstavlja *forsiranju* glagola *glasovati*, ali nigdje se ne referira na puristički autoritet (Težak 1999: 79–81) koji taj glagol zagovara umjesto glagola *glasati*. Da nije riječ o kakvu principijelnome izbjegavanju imenâ, dokazuje to što autorica u drugome primjeru imenom i prezimenom proziva novinara koji genitiv zamjenjuje pridjevom, a onoga koji s položaja moći izričito preporučuje upravo to – „Kad god ga [genitiv] možemo zamijeniti pridjevom, učinimo to.“ (Težak 1995: 205) – štedi od eksplicitne kritike:

„*Sitcom* je plašljivom hrvatskom nedoučenom novinarskom kruhoboračkom tijelu zgodniji od *komedije situacije* (što uredno stoji u englesko-hrvatskim rječnicima kao hrvatska istovrijednica toga pojma) iz još jednoga, dubljeg, razloga. Naime, kad promotrite taj sklop (komedija situacije), vidite – avaj! – još jednu nezgodu: *genitiv*. A pročulo se da su Hrvati konačno izašli iz genitiva. Pa, misle takvi načuljenih ušiju, *svaki* genitiv dobro je, zlu ne trebalo, hrvatski smaknuti. Tako su se, uz naravno prevladavajući, *sitcom* sramežljivo pojavile i *situacijske komedije* (*Jutarnji list*, 3. 5. 2005.), jer Dragan Jurak, autor članka, misli da se svaki genitiv može pretvoriti u pridjev (takvima se ne isplati tumačiti da se to ne može).“ (Opačić 2006: 160–161)

Mnogo je pak izravniji Kovačević kada dovodi u pitanje vjerodostojnost Babićeve kritike hiperpurizma iako je zanimljivo da i on izbjegava imenovati puristički autoritet. O kome je riječ, jasno je posredno, iz naslova novinske rubrike na koju se Kovačević referira, a tabuiziranje je, po svemu sudeći, svjestan diskurzivni izbor koji autor radi kako bi ironično istaknuo nedodirljivost koju Babić, *jezični Jupiter*, uživa u sociolingvističkome kontekstu devedesetih:

„Katkad nedorečen jezični savjet ili nerazborito eksperimentiranje standardnim jezikom dovodi do slične zbrke. Kad jezični stručnjak prekorava jezičnog diletanta da lakoumno ne zamjenjuje riječ *stanarka* riječju *stanarica*, jer prva znači osobu a druga pticu stanaricu, onda je zacijelo u pravu. No kad taj isti stručnjak u istom članku¹ mjesto ustaljene i značenjski jasne sintagme *jezična ekonomičnost* piše *jezična gospodarstvenost*, onda on nije daleko od onoga koga poteže za uši. Kao, biva, *quod licet Jovi non licet bovi*. No što ako opet kakav nesmotren pozemljari udari prečacem pa mjesto *teatralnost* počne pisati *kazališnost*, zar dio krivice ne pripada i jezičnom Jupiteru?“ (Kovačević 1998: 37)⁹⁷

Ovo su neke od struktura za koje savjetodavci smatraju da su neopravdan objekt neodobravanja, bilo djelomično bilo u cijelosti: *čorba* kao dio frazema (Zoričić 1998: 217–218), veznik *da* (GH: 336–337, Kuljiš 1994: 35–36, Matković 2006: 148–149, Opačić 2009: 40–41, Tanocki 1994: 22, Težak 1995: 239–242), *desiti se* (Babić 2004: 198–199, Opačić 2009: 45–47, Težak 1995: 155–157), *drug* (Vidulić 2014: 103), *glasati* (Opačić 2009: 69), osobno ime *Grga* (Babić 2004: 173–175), tvorbeni sufiks *-ka* (Babić 2004: 182–183, Opačić 2009: 169), *kičma* kao dio frazema (Matković 2006: 132–133), *krst* (Opačić 2009: 108–109, Težak 1995: 85–87), nesročni atribut u genitivu (Opačić 2006: 160–161, Opačić 2009: 161), *pažnja*

⁹⁷ Kovačević u bilješci upućuje na rubriku *Vjesnikov jezični savjet*, u kojoj je tekst o *stanarki* i *stanarici* prvotno objavljen. Tekst je dostupan i u knjizi *Hrvanja hrvatskoga* (Babić 2004: 182–183).

(Opačić 2009: 155–156), *prisutan* (Matković 2006: 134–135), *sport* (Matković 2006: 37–38), *veoma* (Babić 2004: 202–203, Opačić 2009: 223, Težak 1999: 92), uzvik *zdravo* (Vidulić 2014: 103). Poseban je – pa u određenome smislu i paradoksalan – slučaj s prilogom *ponaosob*, srbizmom koji do devedesetih nije bio čest u hrvatskome jeziku, ali se onda proširio upravo zahvaljujući hiperpurizmu (Opačić 2009: 149, Težak 1999: 188–190). To se objašnjava time što je „u to [...] vrijeme i inače bilo popularno govoriti i pisati upravo onako kako se prije nije govorilo i pisalo“ (Opačić 2009: 149; usp. Kapović 2011: 89–90), ali i formalnom podudarnošću priloga s u to doba snažno zagovaranom osnovom *osob-* (Težak 1999: 189).

Svoju argumentaciju autori često temelje na semantičkoj diferencijaciji između osporavane strukture i njezine zamjene na kojoj hiperpuristi neselektivno inzistiraju. U navedenim se tekstovima primjerice ističe da *pažnja* u hrvatskome, za razliku od *pozornosti*, znači i ‚susretljivost‘, da *prisutan* nije zamjenjivo s *nazočan* kada se odnosi na što neživo, da *da* nije preporučljivo u tvorbi budućega vremena, ali da je riječ o dobru vezniku za izricanje namjernih rečenica i namjere općenito, da je glagol *desiti se* dobar u značenju ‚dogoditi se iznenada‘ (Težak; Babić i Opačić to ne navode). Taj nas tip argumentacije, zbog onoga što se njome svjesno ili nesvjesno implicira, nužno vraća na spomenuto zapažanje Peti-Stantić i Langstona o jezičnoideološkome konstruiranju hrvatskoga kao semantički preciznijega jezika u odnosu na srpski. U svim takvim primjerima hrvatski je jezik taj za koji se ispostavlja da u usporedbi sa srpskim ima razrađenije mogućnosti izražavanja, a dva autora, Mamić (u GH) i Kuljiš, u takvu su jezičnoideološkome stavu, štoviše, i poprilično eksplicitna. U njih se sustavna obilježja srpskoga jezika opisuju u pojmovima *pretjeranosti*, *nejasnoće*, *rasapa* i *gubitka osjećaja*, čime se možda i najzornije potvrđuje da je diskurs o hiperpurizmu tek osobit vid legitimacije i reprodukcije dominantnoga diskursa o srbizmima:

„Istina je da je srpski jezik sklon pretjeranom ‚dakanju‘, ali postoji veznik *da* i u hrvatskome književnom jeziku. [...] Zbog dvostruke uloge glagola htjeti ponekad može biti nejasno radi li se o izražavanju vremena, o futuru, budućnosti ili o činu volje, htijenja, protivljenja, opiranja. Pogotovo je to nejasno u srpskom jeziku, gdje se futur I. često tvori veznikom *da* i prezentom. Tako npr. rečenica *On neće da dođe* u srpskom znači i volju i vrijeme. Mi u hrvatskom jeziku imamo mogućnost to razlikovati.“ (GH: 336–337)

„No to ne znači da možemo tolerirati rijetko, ali pogubno (jer je dugo nametano) tipično balkansko razlaganje infinitiva i rasap padeža. [...] Dakanjem se, zapravo, infinitivi opisuju (‘ne mogu da ti rečem’) pa taj gubitak osjećaja za infinitiv nalaže da se futur

piše kontrahirano (pisaću i rašću – rašću, kao da je dativ imenice (h)rašće).“ (Kuljiš 1994: 33, 35–36)

4.2.2.4. Vulgarizmi

Ovdje se obrađuju savjeti:

- Kovačić (audio, 2018.), „Prljav jezik“
- Mamić (1996: 107–108), „Prosvjedovao bih kad bih bio pas“
- Težak (1999: 248–252), „Psovka i kletva“.

Taj malobrojni skup tekstova o vulgarizmima u dvama je pogledima značajan za temu rada. Prvo, tekstovi su važni zbog toga što je u njima kontekst prekršaja nedvojbeno privatna komunikacija. To se može zaključiti iz toga što su vulgarizmi već kao takvi uvelike ograničeni na privatnu komunikaciju (Badurina i Pranjeković 2016: 230)⁹⁸, zatim iz toga što se obrađivani tekstovi ne bave javnim ekscesima, i, konačno, iz toga što dva autora (Kovačić i Težak) i sami jasno opisuju situacije iz privatne komunikacije⁹⁹. U radu je već pokazano da jezični savjeti sustavno zadiru i u privatni komunikacijski kontekst (poglavlje 4.2.1.), ali nije suviše, kao konačnu i najizrazitiju potvrdu tomu, istaknuti ni ove primjere, u kojima dakle dva ugledna i produktivna savjetodavca (Mamić i Težak) te jedan suradnik prestižne savjetodavne platforme, radijske emisije *Govorimo hrvatski* (Kovačić), oštro osuđuju jezičnu uporabu koja je *sama po sebi*, u tipičnim slučajevima, dio privatne domene. Drugo, tekstovi su dobar primjer stapanja jezičnih i moralnih kategorija u preskriptivističkome diskursu (Cameron 1995: 94–98; usp. Mićanović 2006: 40). Moralizmom su veoma prožeta sva tri teksta, pa i onaj koji ističe da „ne žel[i] moralizirati, nego govoriti o jeziku“ (Kovačić). U njima se diskurs o jeziku otvoreno isprepliće i s nekim religijskim (Mamić), nacionalnim (Mamić) i rodnim (Težak) predodžbama kojima se priklanjaju autori, a koje su redovito konzervativnoga političkog predznaka. To se u ostatku jezičnoga savjetništva rijetko kada tako izravno očituje iako nesumnjivo i na općoj razini postoji određeni paralelizam između preskriptivizma i konzervativizma¹⁰⁰.

Počinjemo ulomkom iz radijskoga savjeta Mislava Kovačića:

⁹⁸ Škiljan (2000: 178) o takvim ograničenjima govori kao o realizaciji *pragmatičke norme*.

⁹⁹ Težak se još s neodobravanjem osvrće i na vulgarizme u umjetničkome jeziku.

¹⁰⁰ „Općenito se preskriptivizam u jeziku može okarakterizirati kao konzervativna ideologija u jeziku (Kapović 2013) jer s njom dijeli čitav niz zajedničkih osobina: inzistiranje na *statusu quo*, stabilnosti (očuvanju jezika kakav jest), protivljenje jezičnim promjenama (,kvarenje‘ jezika), naglašavanje važnosti ,reda‘ u jeziku (tj. pridržavanja strogih jezičnih normi, tj. pravila standardnog dijalekta), tradicije, autoritetâ (preskriptivistâ, jezičnih ,savjetnika‘, rječnikâ, obrazovanih govornika, ,dobrih‘ pisaca i sl.), promocija nacionalnog jedinstva (pod standardnim/nacionalnim dijalektom), protivljenje ,anarhiji‘ govornog jezika i dijalekata (iako ne uvijek otvoreno) te smatranje nekih pojava (oblikâ, riječi i značenjâ) u jeziku ,autentičnima‘ a drugih ,neautentičnima‘. Sve je to lako prepoznati kao obilježja konzervativne ideologije.“ (Starčević i sur. 2019: 134)

„Vulgarizmi su, dakako, dio našega književnojezičnoga blaga. Rečenicu ‚Bem ti sunce žarko!‘, koju u *Stilskim vježbama* nenadmašno interpretira Pero Kvrđić, odobrava književni jezik, ali ne i standardni jezik, jer jedno je od njegovih bitnih svojstava upotreba u javnoj komunikaciji: u školama, administraciji, u medijima. Ondje vulgarnomu ne smije biti mjesta. Psovku u kojoj govornik priziva seksualni odnos sa sugovornikovom majkom na ulicama našega glavnog grada čuo sam samo u jednom danu – da, brojio sam – osamdeset četiri puta.“

U Kovačićevu savjetu na mikrorazini uočavamo kontradikciju kojom je na makrorazini obilježena cijela tekstna vrsta. Autor naime standardnojezične propise nominalno ograničava na javnu komunikaciju, a u praksi kritizira privatnu komunikaciju „na ulicama našega glavnog grada“, odnosno, kako poslije navodi, „[m]eđu prijateljima“. Tu je zapravo neobično samo to što se dvije proturječne poruke odašilju u istome tekstu, i to doslovno jedna odmah nakon druge. Dva su moguća tumačenja toga. Jedno je da autor proturječja jednostavno ne uspijeva raspodijeliti među različitim tekstovima kako bi ona ipak ostala izvan dosega nekritičke recepcije. Druga je mogućnost da Kovačić svjesno pokušava uskladiti nepomirljivo i pri tome pribjegava manipulaciji. U tekstu se naime najprije kaže da ne smije biti vulgarnosti u *javnoj komunikaciji*, a odmah se potom navodi neodgovarajući primjer vulgarnosti na ulici, dakle u *javnome prostoru*, što bi se moglo tumačiti kao implicitno stvaranje lažnoga pojmovnoga kontinuiteta. Tomu tumačenju u prilog ide i atributivno označavanje *ulicâ* administrativno motiviranom perifrazom za Zagreb (*naš glavni grad*), što recipijenta također može odvratiti od konvencionalne predodžbe o razgovorima na ulici kao komunikaciji koja nema nikakve veze s javnim poslovima.

Mamić u svojem savjetu na temelju etimološke veze glagola *psovati* s osnovom *p(a)s-* piše:

„Kako je često Bog objekt čovjekove psovke, pokušao sam definirati psovku kao ‚čovjekovo lajanje na Boga‘.“

Autorova definicija odgovara primjerima „implicitnog simboličkog nijekanja statusa ljudskog bića“ (Starčević i sur. 2019: 84) govornicima koji se ne podvrgavaju preskriptivističkim – a k tomu, u ovome slučaju, i religijsko-moralističkim – zahtjevima. Osim religije u tekstu se rubno tematiziraju i nacionalni odnosi („Ta ružna navika [psovka] stjecala se često u jugoarmiji, vjerojatno i pod srpskim utjecajem.“). Iako načelno nema ništa sporno u hipotezama o izvoru i načinima širenja određene jezičnopragmatičke pojave, u konkretnome je kontekstu vidljiv i diskriminacijski diskurs koji stoji u implicitnoj podlozi izrečenoga (ako se recipijent složi s

autorom da je psovka moralno problematična i „neprimjerena uljuđenoj osobi“ i ako to poveže s hipotezom o njezinu širenju, malo ga dijeli od formiranja vrijednosnoga suda o moralnoj i uljudbenoj inferiornosti srpskih govornika u odnosu na hrvatske i o štetnosti hrvatsko-srpskoga društvenoga i jezičnoga kontakta).

Težak ima određenoga razumijevanja za „psovku koja je odušak srdžbe ili očaja“, ali savjetuje da se i ona zamijeni „nevulgarnim izrazom“. Prema autoru, „[o]dušak u srdžbi može se i nježnije ostvariti, recimo: „Zvijezdu ti ljubim!““. Kada je pak riječ o vulgarizmima izvan konteksta srdžbe, Težak smatra da takva jezična uporaba nema opravdanja. U svojem tekstu tako kritizira poštapaličnu uporabu vulgarizama i drugih tabuiziranih izraza, pri čemu iskazuje i negativan stav prema poštapalicama općenito:

„Ne znači [vulgarizam kao poštapalica] baš ništa, samo izražava govornikovu nemoć da mu govorni hod napreduje sigurno, spontano, naravno, bez oslanjanja na štake.“

„Ti se kletveni prilozici [*borne* i sl.] rabe i onda kad uopće ne znače ništa, nego su samo oslonac jeziku što brže melje od mozga.“

To je ogledan primjer ideološkoga zatiranja funkcionalnih osobitosti govornoga jezika, uslijed čega „norme pisanog jezika često postaju relevantne za govorni (pokušava se prenijeti struktura pisanih rečenica na govor, izbjegava se ponavljanje i naglašavanje, izbjegavaju se diskursni markeri govornog jezika, poštapalice itd.)“ (Starčević i sur. 2019: 80; usp. Milroy i Milroy 2012: 117). Naposljetku, istaknuto obilježje Težakova diskursa o vulgarizmima jesu i vrlo naglašeni rodni stereotipi:

„Uvijek se lecnem, prolazeći pored skupine studentica ili stojeći kraj srednjoškolke u tramvaju, kad čujem: *Popiz... sam* mjesto, recimo, *Razbjesnila sam se, poludjela, poživčanila*, pa ako nam je do žargona, i *poživzila...* Ili *Nemoj me je...* mj. *Nemoj me ljutiti, gnjaviti, mučiti, zafrkavati, tupiti, praviti budalom* itd. itd. [...]

Slušajući prostačenja studentica, od kojih će mnoge sutra biti profesorice u osnovnoj i srednjoj školi, u tim riječima, neskladnima s njihovom naobrazbom, nježnošću, ljepotom i ženstvenošću, čujem i svoju strepnju: Pa one će sutra učiti nove naraštaje. Kakav tek rječnik mogu očekivati od njihovih budućih učenica?

Ne mislim da psovačka riječ više priliči muškim, nego ženskim ustima. Ali je u žena nakaznija zbog jačega kontrasta. Psovka je gruba, a grubost zacijelo odudara od nježnog spola. Psovka je i ružna, a ružnoća ne postaje manje ružnom lijepeći se uz ljepši spol. Naprotiv, lijepoj ženi umanjuje ljepotu (i duhovnu i tjelesnu). [...] Razumije se, to vrijedi i za muškarce, iako ih ne imenujemo perifrazom – lijepi spol. Oni su jaki spol.

A psovka i vulgarna riječ nisu izraz jakosti, nego baš obratno: znak su slabosti i nemoći.“

O trima se tekstovima, već i na temelju objekta njihova neodobravanja, a pogotovo na temelju pojedinosti neodobravanja, može zaključiti kako na osobit način potvrđuju već poznata zapažanja o ideološkome preklapanju preskriptivizma i konzervativizma.

4.2.2.5. Opći zaključci

Za jezičnosavjetnički diskurs o pleonazmima karakteristično je da se fokusira na jezični kod ne uzimajući u obzir pragmatičke potrebe govornikâ. Bilježimo i da se njegova osnovna jezična ideologija, antiredundancija, ponegdje kombinira s ideologijom izvornoga jezika. Diskurs o anglizmima, leksičkima, ali nerijetko i sintaktičkima, obilježen je ideologijom purizma. Tipično se kritiziraju jezik medija, reklama i javnoga znakovlja. O objektima neodobravanja i korisnicima anglizama obično se govori vrlo ekspresivno, pri čemu je i ironija u pojedinim autorica vrlo uobičajen izraz nezadovoljstva. Ekspresivnost u konkretnome slučaju tumačimo kao populističku strategiju planiranja diskursa, koja se ponegdje osnažava i izričitim pozivanjem na *glas naroda*, bilo kao na poticaj za jezičnosavjetničko djelovanje bilo kao na moguće razrješenje situacije s anglizmima. Odnos prema srbizmima, drugi važan dio ideologije purizma, promotren je kroz prizmu savjetodavnoga neodobravanja *hiperpurizma*, tj. neodobravanja netočne ili neprecizne identifikacije srbizama. Iako se u praktičnome smislu zalaže za nešto veću jezičnu slobodu, taj diskurs samo učvršćuje opće ideološko polazište o apsolutnoj neprihvatljivosti srbizama, dok sama argumentacija, zasnovana na semantici, implicitno ili eksplicitno afirmira jezičnoideološke predrasude o hrvatskome kao semantički nijansiranijemu jeziku od srpskoga. Uvjetno se u diskursu o hiperpurizmu mogu razlikovati dvije struje. Jednu čine puristički autoriteti iz devedesetih godina i njihov se diskurs svodi na učvršćivanje vlastite pozicije moći u okolnostima pojačane zainteresiranosti jezikoslovnih laika za upravljanje jezikom. Druga je pak kritična prema općoj sociolingvističkoj klimi u kojoj ljudi iz nesigurnosti pribjegavaju hiperpurizmu, ali ne odlučuje se na izravnu kritiku utjecajnih purista koji su svojim djelovanjem doprinijeli toj klimi, nego radije, i to katkada vrlo oštro, prigovara običnim, sociolingvistički neutjecajnim govornicima hrvatskoga jezika. Naposljetku, tri teksta o vulgarizmima tri su završne i najzornije potvrde tomu da se jezično savjetništvo, bez obzira na strategije žanrovske autoreprezentacije koje se povremeno aktiviraju, ne bavi samo javnim nego i privatnim oblicima komunikacije. Također, korisni su kao primjer otvorenoga kombiniranja standardnojezičnoga preskriptivizma s nekim izvanjezičnim vidovima konzervativne ideologije.

5. JEZIČNI SAVJETI NA RUBU ILI IZVAN PARADIGME NEODOBRANJA

U građi obrađenoj u poglavlju 4.2.1. (*Žanrovski obrasci i varijacije na primjerima nekih čeških objekata neodobranja*) bilo je i nekih tekstova koji nemaju sve formalne elemente neodobranja. To su prije svega tekstovi iz *Jezikomjera* i *Jezičnih savjeta*, kojima priopćajno polazište nije ni registracija prekršaja ni kritika nepreporučene strukture, nego pitanje o tome što je točno. Njima se pribrajaju i tri versificirana savjeta Zlatka Vidulića o povratnim glagolima, akuzativu zamjenice *koji* te prilozima *gdje*, *kamo* i *kuda*, u kojima se autor zadržava na tematiziranju norme i(li) ekspliciranju ispravnoga djelovanja, a sve bez izričite kritike onoga neispravnoga. Shema *pitanje – odgovor* u prvim dvama savjetnicima već je protumačena kao strateški odmak savjetodavaca od položaja moći, a Vidulićevo često izbjegavanje neodobranja i uopće negativnih ekspresiva objašnjeno je kao sastavni dio reklamnoga diskursa koji je stilističar Bagić već bio prepoznao kao izrazitost autorova stihovanoga jezičnog savjetništva. Za temu ovoga poglavlja najvažnije je da u svim tim slučajevima recipijenti sami mogu lako dopuniti ono što formalno nedostaje i interpretirati odgovarajući tekst kao govorni čin neodobranja.

Drukčije je međutim s tekstovima koji zagovaraju povratak zastarjeloga leksika u standardnojezičnu uporabu, a ne izjašnjavaju se pri tome za odbacivanje ustaljenih standardnojezičnih leksema:

„U članku *Tragom zaboravljenih riječi* svjetovao sam da se vratimo Kumičiću i drugim piscima njegova doba te da razmislimo nisu li nam potrebne neke njihove riječi koje su ishlapile iz našega sjećanja.“ (Težak 1999: 21)

„S obzirom na dosadašnji njezin život ne smijemo dopustiti da **postelju** gurne **krevet** na **odar**.“ (Težak 1999: 23)

„Premda je dugo već ručak u govoru isto što objed, / ne bi li najbolje bilo da svi se objedu vrata / te ga ne prëskaču nikad jer objed o obilju zbori?“ (Vidulić 2014: 90)

„Mogu li riječi umrijeti ikad? Ili pak bolje, / smiju li umrijeti one što značenjem služile dobro, / pa bi i onom što možda ih ne zna prikladne bile?“ Vidulić (2014: 91)

Slično tim savjetima, na rub paradigme neodobranja mogu se smjestiti i tekstovi koji promoviraju novotvorenice ako pri tome izričito ne kritiziraju stariju uporabu. Tomu uvjetu odgovara tekst Sande Ham, glavne urednice časopisa *Jezik*, objavljen pod naslovom „Riječi hrvatske“ u jezičnome savjetniku Ham i sur. (2014: 12–19). Radi boljega razumijevanja konteksta potrebno se vratiti u rane devedesete godine, kada Stjepan Babić, prethodni glavni

urednik časopisa *Jezik*, u svojim tekstovima kritizira uporabu anglizama i predlaže tuđe ili vlastite novotvorenice kao zamjene, pri čemu ne iskazuje izrazit obzir prema pozitivnomu i negativnomu obrazu korisnikâ anglizama (Babić 1995: 61–63, 78–84, 263–266). Taj savjetodavac primjerice u svibnju 1993. u vlastite aktivnosti oko zamjene riječi *remake* uključuje i čitatelje svoje novinske savjetničke rubrike, ali ne jer je to objektivno potrebno (sâm je Babić u tekstu već predložio 23 mogućnosti), nego zato da sve ostale govornike stavi pod društveni pritisak. Namjera mu je naime dokazati da i obični govornici mogu, a onda i trebaju stvarati novotvorenice i u tome je poglédu sasvim eksplicitan:

„Nađe li tko još koju i bolju zamjenu za *remake* i prvi pošalje svoj prijedlog, ja ću mu pokloniti s posvetom, svoju knjigu Tisućljetni jezik naš hrvatski. **Tako ćemo najbolje pokazati da je onaj koji u hrvatskome književnom jeziku upotrebljava riječ *remake* izgubio hrvatski jezični osjećaj i da krade bez potrebe.**“ (Babić 1995: 82; isticanje je naše)

Nije nam poznato je li to jedini takav Babićev improvizirani ‚natječaj‘ ili ih je bilo još, no, u svakome slučaju, znamo da taj tip mobiliziranja govornikâ nešto poslije prerasta u godišnji natječaj časopisa *Jezik* za ‚najbolju novu hrvatsku riječ“. Za Babićeva obavljanja glavnouredničke dužnosti taj se natječaj provodi rijetko i neredovito, ali od 2006., tj. praktički od dolaska Ham na mjesto glavne urednice, provodi se kako je i zamišljeno, svake godine¹⁰¹. U tome se procesu polazišna slika sociolingvističkih odnosa – u kojoj pojedinac s položaja purističkoga autoriteta kritizira govornike jer ne prihvaćaju nekonvencionalna leksička rješenja (ili ih sami ne stvaraju) – strateški preosmišljava i zadobiva formu demokratičnoga jezičnog razvoja, u kojemu isti taj pojedinac, zajedno sa svojim suradnicima i nasljednicima, naizgled ima samo sporednu, tehničku ulogu organizatora natječaja. To *Jezikovo* strateško obrtanje uloga uočava i Vlašić (2010: 156) te ga opisuje pomoću metafore *reality showa*:

„Pozicija Jezika može se usporediti s pozicijom Big Brothera koji narodu za veselje i medijsku pozornost ugodnu egzibicionistima priređuje reality show u kojem velikodušno dopušta privid realnosti dok u pozadini vuče konce i igrače postavlja na pozicije i u odnose koji njemu odgovaraju. Time što se igra jezikom u negativnom smislu riječi kako bi ga izmodelirao prema vlastitim predodžbama i pri tome manipulira stvarnim igračima da zaigraju protiv sebe sugerirajući im želje, potrebe i (jezične)

¹⁰¹ https://hr.wikipedia.org/wiki/Nagrada_Dr._Ivan_Šreter.

osjećaje Jezikov natječaj gradi obrnute pozicije u odnosima prema jezičnom standardu, normi i uzusu.“

Ham u sklopu svojega teksta promovira osam novih riječi, nagrađenih ili zapaženih na natječaju (*uspornik* ‚ležeći policajac‘, *raskružje* ‚rotor‘, *naplatnica* ‚naplatna kućica‘, *borkinja* ‚ona koja se bori‘, *ispraznica* ‚floskula‘, *smješko* ‚smajli/smiley‘, *svidalica* ‚lajk/like‘, *zatipak* ‚slovna pogreška, tipfeler‘, *sunčaljka* ‚ležaljka za sunčanje‘). Kako je već spomenuto, tekst nosi naslov „Riječi hrvatske“, a koncipiran je kao kratak povijesni osvrt na formiranje hrvatskoga standardnojezičnog leksika. Očito, u povijesnome se kontekstu i osam novotvorenica smatra važnom činjenicom s obzirom na to da im je posvećeno preko tri stranice od ukupno osam. Zbog grafičke izdvojenosti i sadržajne zaokruženosti svakoga od osam dijelova o novotvorenicama može se govoriti o osam zasebnih jezičnih savjeta. To što ih autorica uklapa u veću tekstnu cjelinu i to što ih izbjegava performativno odrediti kao jezične savjete u skladu je pak s već opisanom strategijom časopisa *Jezik*, prema kojoj se purističke intervencije u jezik nastoje reprezentirati kao jezična demokracija. Ham za razliku od svojega prethodnika Babića pomno pazi da ne ugrozi ni pozitivan ni negativan obraz recipijenata. Čak i na mjestima na kojima oprezno sugerira da bi neusvajanje novotvorenica ostavilo loše posljedice u jeziku autorica se uporabom prvoga lica množine i odgovarajuće lične zamjenice diskurzivno izmješta s položaja moći i solidarizira¹⁰² s recipijentima:

„Riječi nastaju i danas, ali se novotvorenice teško i dugo probijaju. Međutim, koliko će nam jezik biti svoj, a koliko natrunjen tuđicama, ponajprije ovisi o nama samima i o tom znamo li biti stvaratelji, ali i korisnici riječi.“ (Ham i sur. 2014: 14)

„Ponudene su nam kao mogućnost – možemo ih uporabiti, ali ne moramo – nitko nas ne prisiljava ni na što. Ako nam zatreba hrvatska riječ za tuđicu, uvijek je bolje imati ju, nego ju ne imati.“ (Ham i sur. 2014: 18)

Vidljivo je međutim, pogotovo iz prvoga citata, da osnovna Babićeva teza (valjani su govornici hrvatskoga jezika oni koji prihvaćaju ili stvaraju novotvorenice, a manje su valjani oni koji to ne rade) nije napuštena ni u Ham, samo što je njezin diskurs, očigledno, mnogo taktičniji i recipijentima prepušta da sami formuliraju tu tezu tijekom procesa interpretacije. Potrebno je samo da se zapitaju *kakav je to govornik* kojemu ne „zatreba hrvatska riječ za

¹⁰² „Jasno upućivanje na sugovornika kao ‚počinitelja prekršaja‘, govornik će zamijeniti solidarnim preuzimanjem krivnje na sebe čak i kad ne sudjeluje u odgovornosti za čin: *Nećemo urlati kao da smo divljaci* (umjesto *Ne urlajte kao da ste divljaci*), *Samo da budemo malo tiši* (umjesto *Samo budite malo tiši*).“ (Matešić i Marot Kiš 2015: 108)

tuđicu“ i kojemu odgovara jezik „natrunjen tuđicama“ te žele li sami biti tako percipirani u jezičnoj zajednici. Nastavlja se prema tomu pritisak na govornike koji se ne podvrgavaju purističkim zamislima iz uredništva časopisa *Jezik*, samo što je diskurs toga pritiska s vremenom evoluirao. U prvoj fazi Babić otvoreno napada korisnike anglizama i organizira barem jedan neformalni natječaj za novotvorenicu s eksplicitnim ciljem da „neposlušne“ govornike podvrgne društvenomu pritisku; u drugoj fazi utemeljuje godišnji natječaj za najbolju novotvorenicu, koji isti taj cilj postiže implicitno, u formi navodne jezične demokracije; u trećoj fazi Babićeva nasljednica Ham obnavlja taj natječaj, a vlastiti diskurs o novotvorenicama iz strateških razloga oblikuje kao iznimno blag, tolerantan i nenametljiv, dakle, može se reći, kao suprotnu krajnost Babiću. Kontinuitet je međutim jasan, kako je, vjerujemo, ova naša makar i samo okvirna dijakronijska analiza uspjela pokazati.

U samim se savjetima o novotvorenicama može uočiti i nekoliko dodirnih točaka s reklamnim diskursom. Najistaknutiji je u tome smislu upravo izostanak neodobravanja i drugih negativnih ekspresiva (usp. Stolac 2015: 83), o čemu je već bilo govora u osvrtu na Vidulićevo savjetništvo. U dijelu se savjetâ nadalje posebno naglašava da je riječ „valjana i posve u skladu s hrvatskim jezikom“, „valjana zamjena“ (Ham i sur. 2014: 18), „tvorbena [...] i značenjski valjana i dobro se uklapa u naš jezik“ i da joj je „tvorba [...] dobra i jasna“ (Ham i sur. 2014: 19), što, doduše, nije očekivano u reklamama (usp. Stolac 2015), ali podsjeća na njima srodan diskurs malih oglasa, u kojima nisu rijetke takve implicitne obrane od pretpostavaka da nešto nije u redu s oglašanim proizvodom¹⁰³. Imenica *naplatnica* (umjesto *naplatna kućica*) predstavlja se pak kao da je riječ o kakvu kućanskome uređaju, kao ušteda „govornikove snage i vremena“ jer „[j]edna riječ uvijek troši manje nego dvije“ (Ham i sur. 2014: 15)¹⁰⁴. Reklamnomu su diskursu bliski i savjet o imenici *svidalica*, koji u ime recipijenta zaključuje „sviđa mi se svidalica“ (Ham i sur. 2014: 17), i savjet o imenici *sunčaljka*, koji u svojoj završnoj poruci – „podsjeća nas na topao i vedar, veseo ljetni dan“ (Ham i sur. 2014: 18) – novotvorenicu stavlja u asocijativnu vezu s osjećajima ugone i sreće. Ta poruka po svojem sadržaju i perlokucijskome smislu odgovara „[reklamnim] porukama koje verbaliziraju nešto što nema nikakvih dodirnih točaka s reklamiranim proizvodom ili uslugom“ (Stolac 2015: 88) i koje pri

¹⁰³ Usp. npr. <https://www.google.com/search?q=site:njuskalo.hr+„radi+bez+greške“>.

¹⁰⁴ Dio o novotvorenicama *uspornik*, *raskružje* i *naplatnica* predmet je kritičke obrade Starčevića i sur. (2019: 77–79). Argument ekonomičnosti ondje se označava kao dio *ideologije monoverbije* i ovako opovrgava: „[J]ednom kad se govornik navikne na neki jezični element, može se reći da je tada upravo on za njega ekonomičan, bio jednočlan ili višečlan. Autorica uopće ne spominje energiju i trud koji bi govornik trebao uložiti da nadzire svoju jezičnu proizvodnju kako bi svaki višečlani izraz zamijenio jednočlanim, i to onim koji promovira autorica – a taj dodatni trud nije ušteda energije nego njezina povećana potrošnja.“ (Starčević i sur. 2019: 78)

tome, prema istoj proučavateljici, konotiraju (a u slučaju konkretnoga savjeta djelomično i denotiraju) pojmove kao što su „ugoda, veselje, zabava, sreća, kontakt“ (Stolac 2015: 88).

Napokon, nedvojbeno su izvan paradigme neodobravanja samo oni tekstovi u kojima autori odobravaju sve varijantne oblike, npr. jezični savjet o pridjevskim oblicima *drugačiji* i *drukčiji*:

„Ljudi u svojoj nesigurnosti zastaju i kod ovih oblika, pitajući (se) koji je od njih pravilan u hrvatskom standardnom jeziku. Ne bojte se, upotrijebite koji hoćete, oba su dobra.“ (Opačić 2009: 55)

Starčević (2016: 96–97) obrađuje nekoliko takvih primjera iz radijske emisije *Govorimo hrvatski* i objašnjava ih kao *strategiju liberalnoga savjeta*. Autor smatra da je to „tek jedna od marketinških taktika preskriptivizma (u smislu *nije da samo osuđujemo*), autolegitimacijski čin kojim se nastoji normalizirati a) uloga jezičnoga suca, ovlaštenoga jezičnog čuvara čije naredbe valja bespogovorno prihvatiti, te b) prevladavajući zabranjivački ton u emisiji“ (Starčević 2016: 97).

6. ZAKLJUČAK

U hrvatskome sociolingvističkom kontekstu proučavana tekstna vrsta ističe se kao bitan dio prevladavajućega i uglavnom neosporavanoga standardnojezičnog preskriptivizma. U posljednje se vrijeme ipak sve više javljaju i kritički pristupi jezičnomu savjetništvu i preskriptivističkomu djelovanju općenito, čemu je i ovaj rad pokušao dati određeni doprinos.

Kombinirajući postavke tekstne lingvistike, teorije govornih činova i kritičke analize diskursa, u radu se nastojalo doći do što zaokruženijega opisa tekstne vrste u sociolingvistički relativno homogenome razdoblju od 1991. do 2018. godine. Pošlo se od neodobravanja, hibridnoga ilokucijskog polja u kojemu se spajaju tri ključne komunikacijske funkcije jezičnoga savjeta, reprezentativna (ustvrditi nešto o jeziku i jezičnoj djelatnosti), direktivna (pozvati recipijente na promjenu jezičnoga ponašanja) i ekspresivna (izraziti negativan stav prema nepreporučenoj jezičnoj uporabi). Kako se pokazalo, glavnina se analiziranih tekstova uklapa u paradigmu neodobravanja, što znači da se njihov sadržaj dá raščlanjivati s obzirom na objekt(e) neodobravanja, kontekstualizaciju kršenja norme, prekršitelje norme, ekspliciranje (ne)ispravnoga djelovanja, tematiziranje norme, izbor popratnih argumentacijskih i uvjeralalačkih strategija te stupanj emotivne obilježenosti neodobravanja. Ipak, kako se također moglo vidjeti, ima i jezičnih savjeta koji traže drukčiji pristup, što samo potvrđuje

dinamičnu narav komunikacije tekstovima i stvaranja konvencionalnih obrazaca po kojima se pojedinačni tekstovi grupiraju u vrste.

Formalno-pragmatičke značajke tekstova nastojale su se sagledati i u sociolingvističkom kontekstu. Pri tome su, uz neka naša specifična zapažanja koja su istaknuta na odgovarajućim mjestima u radu, potvrđene osnovne teze iz dosadašnjih kritičkih radova o jezičnome savjetništvu. Prema njima, ovdje proučavana tekstna vrsta primarno služi promidžbi standardnojezične ideologije i manipulativnomu održavanju dominacije preskriptivističke elite nad govornicima hrvatskoga jezika, a od sekundarne je važnosti pri tome planiranje/kultiviranje standardnojezičnoga korpusa, čime su savjetodavci navodno najzaokupljeniji. Što se tiče mjesta jezičnoga savjetništva u općemu društvenom kontekstu, naša su zapažanja uglavnom u skladu s poznatim tezama o korelaciji standardnojezičnoga preskriptivizma i konzervativizma.

Iako su tekstne vrste, kako je općepoznato, dinamične tvorevine, teško je zamisliti da jezični savjet u budućnosti evoluirao u neki oblik koji jezičnu zajednicu *ne bi* dezinformirao i onemogućavao je u ostvarivanju jezične slobode. Za to bi prije svega bilo potrebno da ta tekstna vrsta počne realnije predstavljati vlastita stajališta – dakle kao (jezično)ideološke preferencije koje su možda ponekomu prihvatljive na subjektivnoj razini, ali koje nisu utemeljene na znanstvenim spoznajama o jeziku i komunikaciji – a samim bi time nužno izgubila autoritet koji u javnosti trenutno ima kada je riječ o pitanjima hrvatskoga standardnog jezika.

7. IZVORI

Babić, Stjepan. 1995. *Hrvatski jučer i danas*. Zagreb: Školske novine.

Babić, Stjepan. 2004. *Hrvanja hrvatskoga*. Zagreb: Školska knjiga.

Brozović, Dalibor. 2005. *Prvo lice jednine*. Zagreb: Matica hrvatska.

Bujica riječi. URL: <https://bujicarijeci.com>.

– BR1 = <https://bujicarijeci.com/2012/10/seliti-i-seliti-se/>.

– BR2 = <https://bujicarijeci.com/2013/11/odmoriti-i-odmoriti-se/>.

– BR3 = <https://bujicarijeci.com/2012/11/gdje-%E2%88%92-kamo-%E2%88%92-kuda/>.

– BR4 = <https://bujicarijeci.com/2012/11/ja-bih-spavao-ili-ja-bi-spavao/>.

– BR5 = <https://bujicarijeci.com/2013/01/optimalan-%E2%88%92-optimalniji-%E2%88%92-najoptimalniji/>.

– BR6 = <https://bujicarijeci.com/2012/08/vaterpolo-utakmica-ili-vaterpolska-utakmica/>.

GH = Dulčić, Mihovil (ur.). 1997. *Govorimo hrvatski*. Zagreb: Hrvatski radio i Naprijed.

Govorimo hrvatski (HRT-ova radijska emisija).

- Ham, Sanda, Jadranka Mlikota, Borko Baraban i Alen Orlić. 2014. *Hrvatski jezični savjeti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hrvatski se voli znanjem*. URL: <https://www.facebook.com/hrvatskimivolimo/>.
- HVZ1 = <https://www.facebook.com/hrvatskimivolimo/photos/a.1653788221509760.1073741828.1653771551511427/1828382460717001/>.
 - HVZ2 = <https://www.facebook.com/hrvatskimivolimo/photos/a.1653788221509760.1073741828.1653771551511427/1836083669946880/>.
 - HVZ3 = <https://www.facebook.com/hrvatskimivolimo/photos/a.1653788221509760/1992196367668942/>.
 - HVZ4 = <https://www.facebook.com/hrvatskimivolimo/photos/a.1653788221509760/1994645220757390/>.
- HU = Alerić, Marko i Tamara Gazdić-Alerić. 2013. *Hrvatski u upotrebi*. Zagreb: Profil.
- J = Nikić-Ivanišević, Jasmina, Nives Opačić i Zoran Zlatar. 2004. *Jezikomjer*. Stobreč: CROMA Co.
- JS = Hudeček, Lana, Milica Mihaljević i Luka Vukojević. 2011. *Jezični savjeti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kovačević, Marko. 1998. *Hrvatski jezik između norme i stila*. Zagreb: Globus.
- Kuljiš, Tomislav. 1994. *Jezik naš hrvatski ovdje i sada*. Dubrovnik: Matica hrvatska.
- Mali jezični savjeti*. URL: <https://www.facebook.com/Mali-jezični-savjeti-231521576934277/>.
- MJS1 = <https://www.facebook.com/231521576934277/photos/a.233738800045888/676632255756538/>.
 - MJS2 = <https://www.facebook.com/231521576934277/photos/a.233738800045888/901703693249392/>.
 - MJS3 = <https://www.facebook.com/231521576934277/photos/a.233738800045888.57724.231521576934277/699628690123561/>.
- Mamić, Mile. 1996. *Jezični savjeti*. Zadar: Hrvatsko filološko društvo.
- Matković, Maja. 2006. *Jezični savjetnik*. Zagreb: Škorpion.
- Opačić, Nives. 2006. *Hrvatski u zagradama*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Opačić, Nives. 2009. *Reci mi to kratko i jasno*. Zagreb: Novi liber.
- Opačić, Nives. 2014. „Strah od jezika“. U: *Novi jezični putokazi*, str. 22–31. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Protuđer, Ilija. 1997. *Pravilno govorim hrvatski*. Split: vlastita naklada.
- Sršen, Josip. *Divlji lektor (Jutarnji list 15. 10. i 5. 11. 2016., strip)*.
- Stitch*. URL: blog.dnevnik.hr/stitch.

- S1 = <https://blog.dnevnik.hr/stitch/2006/01/1620531951/gdje-kamo-kuda.html>.
- S2 = <https://web.archive.org/web/20111003165140/http://jezicnisavjetnik.mojblog.hr/permalink.aspx?id=75688>.
- S3 = <https://blog.dnevnik.hr/stitch/2005/12/1620430106/zivo-i-nezivo.html>.
- S4 = <https://blog.dnevnik.hr/stitch/2006/01/1620570093/pleonazmi.html>.
- S5 = <https://blog.dnevnik.hr/stitch/2004/12/120873/najoptimalnije-rjesenje.html>.
- S6 = <https://web.archive.org/web/20121029112858/http://jezicnisavjetnik.mojblog.hr/permalink.aspx?id=81851>.

Tanocki, Franjo. 1994. *Hrvatska riječ*. Osijek: Matica hrvatska.

Težak, Stjepko. 1995. *Hrvatski naš osebjuni*. Zagreb: Školske novine.

Težak, Stjepko. 1999. *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*. Zagreb: Tipex.

Težak, Stjepko. 2004. *Hrvatski naš (ne)podobni*. Zagreb: Školske novine.

Vidulić, Zlatko. 2014. *Jezik za uho*. Zagreb: Biakova.

Zoričić, Ivan. 1998. *Hrvatski u praksi*. Pula: Zavičajna naklada „Žakan Juri“.

Zoričić, Ivan. 2004. *Tragom jezičnih nedoumica*. Pula: Zavičajna naklada „Žakan Juri“.

8. LITERATURA

Anić, Vladimir. 1998. *Jezik i sloboda*. Zagreb: Matica hrvatska.

Anthony, Laurence. 2018. *AntConc 3.4.4* (računalni program). Tokio: Waseda University.
URL: <https://www.laurenceanthony.net/software>.

Atkins, Sarah i Ronald Carter. 2012. „Creativity in speech“. U: *The Routledge Handbook of Discourse Analysis* (ur. James Paul Gee i Michael Handford), str. 315–325. London i New York: Routledge.

Austin, John. 2014. *Kako djelovati riječima*. Zagreb: Disput.

Babić, Stjepan. 2000. „Jezični savjetnici“. URL: <http://www.matica.hr/vijenac/158/jezicni-savjetnici-18487/>.

Badurina, Lada. 2004. „Slojevi javnog diskursa“. U: *Aktualizacija jezikovnovrstne teorije na Slovenskem* (ur. Erika Kržišnik), str. 151–164. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

Badurina, Lada i Ivo Pranjković. 2016. „Jezična i pragmatična obilježja psovke“. *Romanoslavica*, 52, 2, str. 227–235.

Bagić, Krešimir. 2014. „Gramatika i poetika“. URL: <http://www.matica.hr/vijenac/537/gramatika-i-poetika-23673/>.

- Baraban, Borko. 2018. „Jezično kultiviranje hrvatskoga jezika i jezično savjetništvo u 20. stoljeću“. U: *Povijest hrvatskoga jezika* (ur. Ante Bičanić), str. 441–477. Zagreb: Croatica.
- Belaj, Branimir i Goran Tanacković Faletar. 2014. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Berlengi, Filip. 2018. *Prescriptivism and Language Ideologies: A Comparison between Croatian and English Usage Guides* (diplomski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Blommaert, Jan. 2005. *Discourse*. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Blommaert, Jan. 2018. „Trump’s Tweetopoetics“. URL: https://www.academia.edu/35715493/Trumps_Tweetopoetics.
- Cameron, Deborah. 1995. *Verbal Hygiene*. London i New York: Routledge.
- Cruse, Alan. 2006. *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Çoşkun, Gül Esra. 2014. „Function of humor and irony as a manner of political opposition“. *Humanities and Social Sciences Review*, 3, 4, str. 91–103.
- de Beaugrande, Robert-Alain i Wolfgang Ulrich Dressler. 2010. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Disput.
- Fairclough, Norman. 2001. *Language and Power*. Harlow: Pearson Education.
- Fračić, Anđela, Lana Hudeček i Milica Mihaljević. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Hudeček, Lana i Milica Mihaljević. 2015. „Relations between Description and Prescription in Croatian Language Manuals“. U: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* (ur. Mojca Smolej), str. 299–307. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ivanetić, Nada. 1995. *Govorni činovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Ivanetić, Nada. 2003. *Uporabni tekstovi*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Kalogjera, Damir. 2009. „Iz diglosijske perspektive“. U: *Jezična politika i jezična stvarnost* (ur. Jagoda Granić), str. 551–558. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Kalogjera, Damir. 2014. „Iz kritičkih i pragmatičkih rasprava o standardizaciji jezika“. U: *Standardni jezici i sociolekti u 21. stoljeću* (ur. Anita Peti-Stantić, Mateusz-Milan Stanojević i Goranka Milan), str. 1–22. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku i Srednja Europa.

- Kapović, Mate. 2006. „Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru“. URL: <http://www.matica.hr/kolo/301/najnovije-jezicne-promjene-u-zagrebackom-govoru20382/>.
- Kapović, Mate. 2011. *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Kapović, Mate. 2013. „Jezik i konzervativizam“. U: *Komparativni postsocijalizam: slavenska iskustva* (ur. Maša Kolanović), str. 391–400. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
- Kapović, Mate, Anđel Starčević i Daliborka Sarić. 2016. „O preskripciji i preskriptivizmu u Hrvatskoj“. U: *Jezična politika između norme i jezičnog liberalizma* (ur. Barbara Kryžan-Stanojević), str. 45–67. Zagreb: Srednja Europa.
- Katnić-Bakaršić, Marina. 1999. *Lingvistička stilistika*. Budimpešta: Open Society.
- Kordić, Snježana. 2006. „Upute jezičnim cenzorima“. *Književna republika*, IV, 5–6, str. 194–208.
- Kordić, Snježana. 2009. „Što je (ne)standardno za kroatiste?“. U: *Varietäten im Slavischen* (ur. Alexander Bierich), str. 313–330. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Kordić, Snježana. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Kuna, Branko. 1999. „Norma i posvojni genitiv bez odredbe“. *Jezik*, 47, 1, str. 1–9.
- Majcenović, Martin. 2016. *Metajezik onlajn: hrvatski jezični stručnjaci na Facebooku*. (diplomski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu..
- Marković, Ivan. 2014. „Važniji hrvatski jezični savjetnici“. URL: <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1795>.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Matešić, Mihaela. 2013. „Odraz jezične uporabe u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika“. U: *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata* (ur. Barbara Kryžan-Stanojević), str. 38–51. Zagreb: Srednja Europa.
- Matešić, Mihaela i Danijela Marot Kiš. 2015. „Pragmatika gramatičkih oblika: morfološka i sintaktička sredstva kao načini za iskazivanje uljudnosti“. *Fluminensia*, 27, 2, str. 103–116.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski i Radomir Venturin. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Ljevak.
- Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Milroy, James i Lesley Milroy. 2012. *Authority in Language*. London i New York: Routledge.
- Pasini, Dinka. 2018. „Supstandardni varijeteti hrvatskoga jezika u 20. stoljeću“. U: *Povijest hrvatskoga jezika* (ur. Ante Bičanić), str. 581–629. Zagreb: Croatica.

- Peti-Stantić, Anita i Keith Langston. 2013. *Hrvatsko jezično pitanje danas*. Zagreb: Srednja Europa.
- Protuđer, Ilija. 2010. *Hrvatski jezični savjetnici od početaka do danas* (doktorski rad). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Radden, Günter. 2014. „Pučki model jezika“. U: *Metafore koje istražujemo* (ur. Mateusz-Milan Stanojević), str. 47–61. Zagreb: Srednja Europa.
- Rišner, Vlasta. 2006. „Hrvatsko jezično savjetništvo u 20. stoljeću“. U: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* (ur. Jelena Hekman), str. 367–363. Zagreb: Matica hrvatska.
- Schrodt, Richard. 2007. „Tekstna lingvistika“. U: *Uvod u lingvistiku* (ur. Zrinjka Glovacki-Bernardi), str. 263–276. Zagreb: Školska knjiga.
- Searle, John. 1979. *Expression and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherman, Tamah i Jaroslav Švelch. 2015. „Grammar Nazis never sleep“: Facebook humor and the management of standard written language“. *Language policy*, 14, 4, str. 315–334.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Spolsky, Bernard. 2009. *Language Management*. Cambridge i New York: Cambridge University Press.
- Starčević, Anđel. 2006. „Imenice kao atributi – nove strukture u hrvatskom jeziku“. U: *Jezik i mediji* (ur. Jagoda Granić), str. 645–656. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Starčević, Anđel. 2016. „Govorimo hrvatski ili ‚hrvatski‘: standardni dijalekt i jezične ideologije u institucionalnom diskursu“. *Suvremena lingvistika*, 81, str. 67–103.
- Starčević, Anđel, Mate Kapović i Daliborka Sarić. 2019. *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandorf.
- Stolac, Diana. 2015. „Formule uvjeravanja“. U: *Jezik medija nekada i sada* (ur. Vlasta Rišner), str. 73–90. Zagreb i Osijek: Hrvatska sveučilišna naklada i Filozofski fakultet u Osijeku.
- Škiljan, Dubravko. 2000. *Javni jezik*. Zagreb: Antibarbarus.
- van Dijk, Teun. 2006. „Discourse and manipulation“, *Discourse and Society*, 17, 2, str. 359–383.
- van Dijk, Teun. 2015. „Critical Discourse Analysis“. U: *The Handbook of Discourse Analysis* (ur. Deborah Tannen, Heidi Hamilton i Deborah Schiffrin), str. 466–485. Oxford: Wiley Blackwell.
- Vlašić, Marija. 2010. *Tradicija purizma u hrvatskom jezikoslovlju* (doktorski rad). Prag: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Yule, George. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Žanić, Ivo. 2016. *Jezična republika*. Zagreb: Jesenski i Turk.

9. PRILOG

Drugdje nedostupni tekstovi iz radijske emisije *Govorimo hrvatski* (po redu obrade)

Dubravka Bouša, 2017., Odmaranje sebe ili se

Često čujemo da netko nekome poručuje „Odmori, zaslužio si“, ili „Odmorite, zaslužili ste“, ili se nakon naporna natjecanja kaže „Natjecatelji danas poslijepodne odmaraju“, ili se ponekad izjavljuje „Cijele ću blagdane odmarati“. U hrvatskom je standardnom jeziku glagol *odmarati* prijelazni i povratni glagol. Međutim, prijelazan je samo kad uz njega stoji dopuna koja označuje koji dio tijela. Npr. *odmarati ruke*, *odmarati glasnice*, *odmarati noge*, *odmarati kralježnicu* itd. U svim je ostalim slučajevima glagol *odmarati* povratni glagol i glasi *odmarati se*, s povratnom zamjenicom *se*. Pogrešno je dakle kazati „Odmori, zaslužio si“, „Natjecatelji danas poslijepodne odmaraju“, „Cijele ću blagdane odmarati“. Pravilno je reći „Odmori se, zaslužio si“, „Natjecatelji se danas poslijepodne odmaraju“, „Cijele ću se blagdane odmarati“. Ne odbacujte u glagolskome obliku *odmoriti se* povratnu zamjenicu *se*. Ona nije višak.

Ivana Matas Ivanković, 2017., Doniranje vrtića

Donirati je glagol koji znači dati, davati donaciju, dar, a potječe od latinskoga *donare*, 'darovati'. Doniranje je proces koji uključuje davatelja, primatelja i ono što se donira. U rečenici se glagol *donirati* ponaša vrlo slično kao glagol *darovati*. Ono što se donira obično je izraženo imenicom u akuzativu, npr. „Tvrтка je donirala računala“. U toj je rečenici primatelj ostao neizrečen jer se ili već zna iz konteksta ili to nije toliko važno, već se želi naglasiti nešto drugo. Dar ili donacija može biti izrečena i imenicom u instrumentalu, npr. „Poznati trgovački lanac donira vrtiće u Hrvatskoj kremama za sunčanje“. U takvim je primjerima akuzativom iskazan i primatelj, a to su vrtići. Onaj komu se što donira obično je izrečen imenicom u dativu, npr. „Rukometni reprezentativci novčanu su nagradu donirali djeci lošijeg materijalnog stanja“. U takvim je primjerima akuzativom obično izrečeno i ono što se daruje. Dakle akuzativ je padež u kojem se uz glagole *donirati* i *darivati* može izraziti i ono što se donira i onaj komu se što donira. U nekim rečenicama, kada je izostavljeno ono što se daruje, to može dovesti do zabune. Tako se u rečenici „Svi oni koji žele donirati Zakladu, moći će to učiniti na utrci“ Zaklada načelno može shvatiti i kao primatelj i kao ono što se donira. Isto je i s primjerima „Odlučili smo u sklopu te akcije donirati djecu leptire“, „Poduzeća koja posluju s državom ne bi smjela donirati stranke“. Iako je u realnosti malo vjerojatno da bi netko poklonio djecu, zakladu ili stranku, ipak je moguća i ta interpretacija. Dvosmislenost u takvim primjerima možemo izbjeći tako da uz primatelja u akuzativu

obavezno iskažemo i predmet koji se daruje, npr. *donirati djecu igračkama*, ili tako da primatelja iskažemo dativom, npr. *donirati djeci igračke*, ili da upotrijebimo neki drugi glagol kojim izričemo isto značenje, npr. *potpomoći djecu*, *potpomoći zakladu*.

Diana Stolac, 2017., Darivanje djece

Nedavno me jedan kolega pitao što mislim o rečenici koju je čuo: „Župan je prigodom Božića darivao djecu.“ Njega takva rečenica asocira na sljedeći prizor: župan uzima u ruku jedno po jedno dijete i preda ga u ruke onome kome ga je podario. Glagol *darivati* znači dati ili davati dar kao znak uzvrata, zahvalnosti, pažnje itd., pokloniti, odnosno poklanjati prema Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika*, davati darove, poklanjati prema *Rječniku hrvatskoga jezika* urednika Jure Šonje. Značenjska strana ovoga glagola nije upitna. Ali dalje se ova dva rječnika razilaze. Naime Anićev rječnik nudi samo sintagmu *darivati što*, dok Šonjin nudi tri mogućnosti: *darivati koga*, *darivati koga čime* i *darivati što komu*. Problem je dakle na sintaktičkoj razini jer je uporaba glagola u rečenici određena jakim upravljanjem, tj. glagolskom rekcijom ili spojivosti glagola s određenim padežom objekta, a može i slabim upravljanjem, tj. padežom priložne oznake. U Katičićevoj *Sintaksi* glagol *darovati* opisan je kao prelazni glagol pa stoga ima objekt u akuzativu, *darovati što*, obično uz priložnu oznaku usmjerenosti glagolske radnje, *komu*. Primjer: „Darovao mi je album i nekoliko serija maraka.“

Vratimo se rečenici: „Župan je prigodom Božića darivao djecu.“ Naime uporabljena je sintagma *darivati koga*, koju možemo, prema dijelu normativne literature, prihvatiti kao ispravnu, ali je zbog svoje višeznačnosti loš izbor. Zbog toga nije u drugoj literaturi potvrđena. Stoga su bolje jednoznačne rečenice: „Župan je prigodom Božića darivao igračke (ili slatkiše) djeci.“ Ili: „Župan je prigodom Božića darivao djecu igračkama (ili slatkišima).“ Ova druga rečenica pripada višem stilu književnoga jezika. Izbjegavanjem imenovanja vrste poklona sintaktičkih objekta, dakle u prvoj rečenici *što* i u drugoj rečenici *čime*, dovodi do dvoznačne rečenice: ne samo da je župan podijelio darove djeci nego i kao da župan nekome neimenovanome poklanja djecu. U svakoj bi se uporabljenoj rečenici trebalo težiti jednoznačnosti.

Marko Alerić, 2017. (naslov nepohranjen)

Ta je nepravilnost [spomenuta u uredničkoj najavi] još teža zbog činjenice da je kondicional I. vrlo čest glagolski način, koji svakodnevno upotrebljavamo jer njime iskazujemo uljudno pitanje ili molbu, želju i slično, kao i zbog činjenice da njegovom nepravilnom upotrebom lako dolazi do promjene značenja cijelog iskaza. Kondicional I. ili pogodbeni način tvori se od aorista glagola *biti* koji glasi *bih/bi/bi/bismo/biste/bi* i

glagolskoga pridjeva radnog. Npr. od glagola *štedjeti* kondicional I. pravilno glasi *ja bih, ti bi, on ili ona bi štedio ili štedjela, mi bismo, vi biste, oni bi štedjeli ili štedjele*, a nepravilno *ja bi, ti bi, on bi štedio ili štedjela, mi bi, vi bi, oni bi štedjeli ili štedjele*. Pogreške se javljaju u prvom licu jednine i prvom i drugom licu množine. Umjesto pravilnoga *bih, bismo, biste* upotrebljava se nepravilan oblik *bi*.

Nepravilna upotreba kondicionala I. može dovesti i do promjene značenja, npr. reklamna poruka „Štedite da bi mogli trošiti“ zapravo znači „Štedite da bi netko drugi potrošio Vaš novac“. Da bi poruka imala značenje „Štedite kako biste Vi jednoga dana mogli trošiti“, trebala bi pravilno glasiti „Štedite da biste mogli trošiti“.

Ivana Oraić Rabušić, 2018., Putovanje vlakom s bakom

Instrumental je padež u čijoj se uporabi dosta griješi. To je sedmi padež u hrvatskome jeziku, koji odgovara na pitanje *s kim/s čim?* ili *kim/čim?*. Danas ćemo se pozabaviti instrumentalom sredstva. Naime, mnogi vrlo često *putuju s vlakom, češljaju se s četkom, pišu s olovkom, slikaju s kistom*. To su pogreške. Upravo prijedlog *s* izaziva kolebanje. Kategorija sredstva izriče se instrumentalom bez prijedloga *s*. Prijedlogom *s* najčešće se izriče instrumental društva. Da smo htjeli reći da smo bili u vlaku i sreli neku prijateljicu koja nam je pravila društvo, rekli bismo „Putovao sam s prijateljicom“. Tada bismo upotrijebili prijedlog *s*. Međutim u značenju sredstva instrumental je besprijedložan. Putuje se *vlakom*, češlja se *četkom*, piše se *olovkom*, slika se *kistom*. No ipak se uz sredstva ponekad upotrebljava prijedlog *s*. To je slučaj kada uz to sredstvo stoje brojevni izrazi, npr. „Pišem s tri olovke“, „Slikam s dva kista“. U tom slučaju više nije riječ o instrumentalu, već je imenica koja izražava sredstvo u genitivu jednine ako je riječ o brojevima *dva, tri, četiri* (sic!), a od *pet* nadalje u genitivu množine. Umjesto brojevni izrazi mogu stajati i drugi izrazi koji se ne sklanjaju, npr. *nekoliko, mnogo, malo* i dr. Tako će se reći „Pišem s nekoliko olovaka“, „Slikam s mnogo kistova“. I u ovome slučaju imenica je u genitivu množine. Stoga putujemo li vlakom *s dobrom prijateljicom*, vjerujem da nam neće biti dosadno. Isto tako slikamo li *kistom*, slika će vjerojatno biti lijepa, no slikamo li *s dva kista*, možda će se postići još bolji kontrast boja. Kako bilo da bilo, instrumental sredstva odsad ćemo, vjerujem, pravilno upotrebljavati.

Nives Opačić, 2017. (naslov nepohranjen)

Ne znam zašto, ali u hrvatski se jezik začas uvuku razne nepravilnosti i šire se zamjetno brže od svega što je pravilno. Naoko sitnica, no i ona je već dobrano pustila korijenje. Tako čitam u novinama: „Autobusi iz pravca Zagreba u Split su kasnili oko sat vremena

u dolasku.“ Ili: „Svaka tura traje oko sat vremena.“ Ne ulazeći u nezgrapno sročenu prvu rečenicu, zadržat ću se na pojavi koja je, kako rekoh, već uzela maha. To je *sat vremena*. Zašto tako? Treba li posebno isticati vrijeme kao da to jedna od jedinica za mjerenje vremena, sat, ne izražava? Naravno da ne treba i da su ovakvi izričaji zapravo tautologija, ponavljanje onoga što je već rečeno. Zanimljivo, to se javlja samo uz broj *jedan*, nikomu još nije palo na pamet govoriti *dva sata vremena* itd. To isticanje vremena nije potrebno ni uz broj *jedan*. Dakle, da se reklo „Autobusi su kasnili oko jedan sat.“ ili „Svaka tura traje jedan sat.“, rečenice ne bi ništa izgubile na svojoj obavijesnosti. Naprotiv, bile bi lišene nepotrebna ponavljanja, jer *sat* i jest protok vremena određena trajanja. Znači: „Vidjet ćemo se za jedan sat“, a ne „za sat vremena“.

Mislav Kovačić, 2018., Prljav jezik

Psujemo li hrvatski? Postavljajući i vama i sebi to pitanje u obliku parafraze naslova ove emisije, ne želim moralizirati, nego govoriti o jeziku, a nepobitna je činjenica da nam je psovka, ta jezična prljavština, čest izbor na meniju izražavanja. Vulgarizmi su, dakako, dio našega književnojezičnoga blaga. Rečenicu „Bem ti sunce žarko!“, koju u *Stilskim vježbama* nenadmašno interpretira Pero Kvirgić, odobrava književni jezik, ali ne i standardni jezik, jer jedno je od njegovih bitnih svojstava upotreba u javnoj komunikaciji: u školama, administraciji, u medijima. Ondje vulgarnomu ne smije biti mjesta. Psovku u kojoj govornik priziva seksualni odnos sa sugovornikovom majkom na ulicama našega glavnog grada čuo sam samo u jednom danu – da, brojio sam – osamdeset četiri puta. U njoj je glagol u indikativu, načinu kojim se iskazuje objektivna tvrdnja, ali ovisno o kontekstu može postati optativ ili imperativ. Zgranulo me kada sam shvatio da se ta psovka sve više upotrebljava ne u bijesu, nego uz prislan emotivni naboj. Među prijateljima, kao poštapalica. Zamislimo samo: kamo god se okrenemo, oko nas veselo proviruje koitus. Ali na naše majke vrebaju ne samo naši dušmani, kao nekoć u osvajačkim pohodima, već naši prijatelji. Prijatelji? Stoga ako se u našem jeziku i u našim ustima nagomilala prljavština, operimo ga. Budući da sam sklon složiti se s hipotezom kako psujemo samo ono s čim imamo neriješen odnos, nekima će moći pomoći samo stručnjak. Drugima pak kao izvrstan sapun preporučujem Gervaisa ili Tabaka ili Matoša, koji ovaj jezik ubavi i majku ne povezuje sa psovkom, već samo sa slatkim tepanjem.